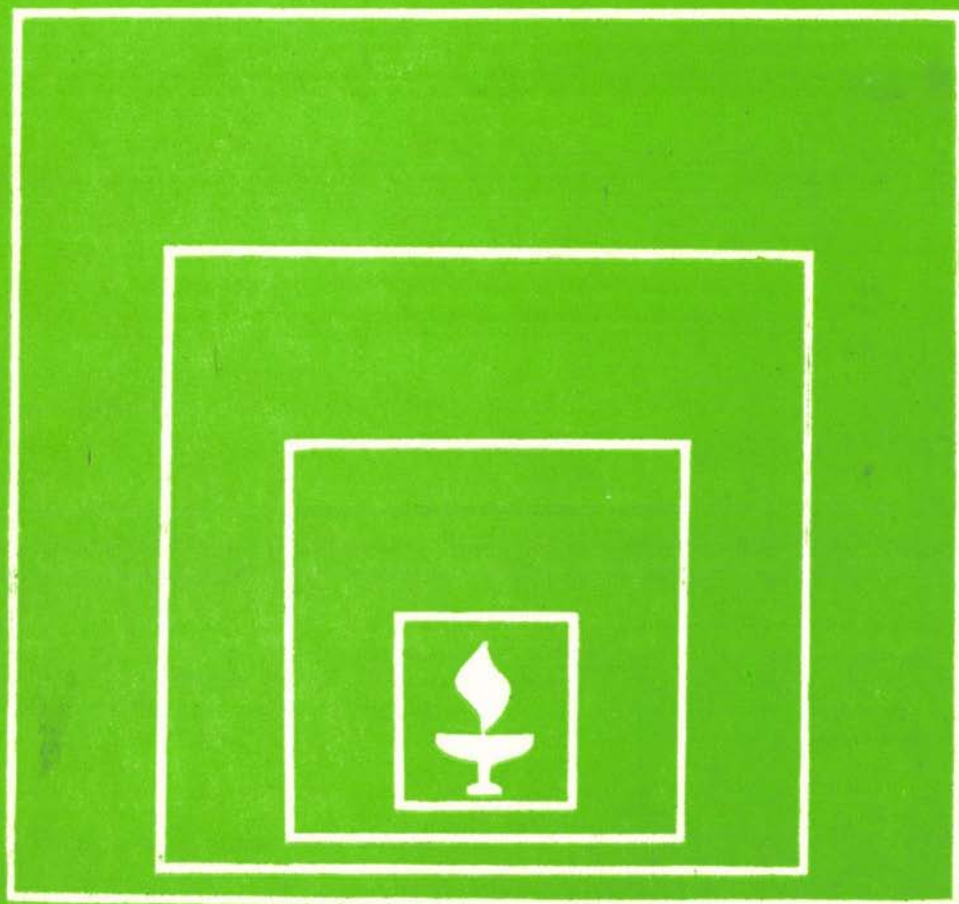

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

94. ÉVFOLYAM ● 1988

1

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

94. évfolyam

• 1988 •

1. szám

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos: Újévi pásztorlevél	1
Ünnepi évforduló	3

TANULMÁNYOK

Török Aron: A jézusi életeszmeny, mint valláserkölcsei nevelésünk célja . .	5
Dr. Szász Dénes: A szülöföld szerelmese	9
Dr. Gaal György: Gyallay Pap Domokos író és nevelö az egyház szolgálatában	12
Dr. Molnár István: Adalék a székelykeresztúri unitárius egyházközség történetéhez	24

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Jakab Dénes: Múlt és jövő	38
Dr. Lőrinczi Géza: „A mi vitézkedésünk fegyverei nem testiek“	39
Kökösi Kálmán: Az élet csodás, szent, istenadta alkalom	41
Biró Lajos: A magvetö	44
Szén Sándor: Más is ember	47
Szász Ferenc: Megbocsátani vagy elbocsátani?	50
Bibliai fogalmak	54
Eszmék, gondolatok	55
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	57
KÖNYVSZEMLE	60

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztö Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztö), dr. Erdö János (felelős szerkesztöhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezsö (szerkesztök), András György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztöség: Kolozsvár-Napoca, Bulevardul Lenin nr. 9

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1987. évi (93. évfolyam) tartalomjegyzéke

SZERKESZTŐSÉGI CIKKEK

A negyvenéves köztársaság köszöntése	217
Augusztus 23-ra emlékezünk	161
Egyesülés és egység ünnepe	3
Május 9 — a függetlenség és győzelem napja	81
Újévi pásztorlevél	1

ELŐADÁSOK, TANULMÁNYOK

Balázs Ferenc: Megkötöttség és szabad akarat	87
Cobb, John Jr. dr.: Globális teológia egy pluralisztikus világban	163
Erdő János dr.: Csikszentkirályi Bors Mihály végrendelete	247
Fontos kérdések, felelős válaszok	173
Gaal György: Aranyosrákosi Székely Sándor püspökké választása és beiktatása	106
Gálfalvi Sándor: A kadácsi unitárius templom története	114
Jakab Dénes: Adalék Brassai Sámuel életrajzához	33
Kovács Lajos dr.: Evangélium és egyház (püspöki jelentés)	219
Murvy Sámuel dr.: Mit várunk mi egyháztagok a lelkészekről	187
Rössler, Andreas dr.: A vallás jelentősége Schweitzer Albert szemléletében	16
Szabó Árpád dr.: Bevezetés az ótestamentumi kutatás történetéhez	83
Jövőnk iránti felelősséggel	182
A múlt vállalása: megszólalnak a sziklasírok	231
Szabó Sámuel: Balázs Ferencre emlékezünk	95
Killyéni Endre emlékére	242
Szász Ferenc: Jézus evangéliuma a mai világban	4

Szombatfalvi József: Egy 18. századi szabályzat az erdélyi unitárius istentisztelet és szertartások végzéséről	22
Unitárius Világszövetség (IARF) 1987. évi kongresszusának nyilatkozata	181
Zsigmond Ferenc: A beszéd, mint műalkotás	36

SZOSZÉK — URASZTALA

Benczédi Ferenc: Jákob kutjánál	48
Bibliai fogalmak:	55, 148, 203, 265
Eszmék, gondolatok	57, 151, 206 267
Gellérd Imre: Istenhez vivő jákobletrák	192
Az út	195
Jakab Dénes: Élők és holtak	128
„Ingyen vettétek, ingyen adjátok“	200
„Nem én kiáltok“	202
Jakab Jenő dr.: Legyen világosság	260
Keresztes Sándor: Szó és cselekedet	198
Kiss Károly: Az élet vállalása	143
Emberi törekvések	144
Kovács István Sándor: Ötven éve rög alatt — rög felett	147
Kovács Lajos dr.: „Megtanított téged az útra, amelyen jársz“.	42
Lőrinczi Géza dr.: Dániel és a lélek ablakai	190
Mátyás és József	132
Rázmány Csaba: Isten nagy családjában	146
Találkozás Istennel	145
Rezi Elek: „Közeledjetek az Istenhez“	50
Smith, Roy dr.: Boldogok a békeségre igyekezők	122
Schulz, William F. dr.: Virágvásárnap	121
Szabó Árpád dr.: Hízsem az örökéletet	125
Isten útján	45

Karácsony: Isten ajándéka . . .	263
Szabó Dezső: Az igazság . . .	141
Isten országa — Erő . . .	140
Mi lesz a jutalmunk? . . .	139
Szász Dénes dr.: Áldozócsüdtörtők .	130
Szász Ferenc: Ábrahám alkudozása .	53
Atyáitok? hol vannak ők? . . .	135
Válaszd az életet I.	251
Válaszd az életet II.	254
Székely Miklós: Az erő és a szeretet apostola	258

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

A kalácsi templom építésének 150. évfordulója	211
Association Unitarienne Française — A Francia Unitáriusok Társulata .	212
Az Amerikai Unitárius — Universalista Egyház folyóiratának új neve	61
Az Amerikai Unitárius — Universalista Egyház küldöttségének látogatása	154
Barth Károly kollokvium	60
Dávid Gyula dr. D. halála	273
Egyházi beszéd pályázat eredménye .	272
Egyházi Főtanács	269
Egyházi Képviselő Tanács . 59, 153,	269
Egyházközi közgyűlések	209
Felekezeti teológiai konferencia	155, 271
Gehrmann, Dieter látogatása	273
Gyarmathy Arpádné dr — Demény Ida halála	60
Kovács Lajos dr. püspök újévi fogadása	60
Lelkészbeiktató ünnepély 156, 211	272
Lelkészi értekezlet . 59, 153, 209	270
Lelkészi kibúcsúzó ünnepély	60
Lelkésznevelés	59, 153, 210, 271
Lelkésztovábbképző tanfolyam	210
Nagy Gyula D. ref. püspök 25 éves jubileuma	273
Protestáns Teológiai Intézet új díszdoktora: Plajer Dietmar	273
Püspöki vizitáció	153, 271
Reeves, Gene dr. a chicagói teológiai főiskola alelnöke	211
Schulz, William F., az Amerikai Unitárius Universalista Egyház	

elnökét tiszteletbeli doktori címmel tüntették ki	212
Szabó T. Attila nyelvtudós halála	60
Személyi változások: . 60, 156, 211, 272	
UNICEF — jelentése a gyermekhalandóságról	61
Unitárius Világszövetség (IARF) elnökének látogatása	154
Unitárius Világszövetség teológiai konferenciája Kopenhágában	61
Unitárius Világszövetség teológiai konferenciája Bad Boll-ban	61
Unitárius Világszövetség (IARF) tanácsának Frankfurtban tartott ülése	61
Unitárius Világszövetség (IARF) 26. kongresszusának ideje és helye	61
Unitárius és Szabadelvű Vallásos Nők Világszövetsége (IALRW) kongresszusa	211

KÖNYVSZEMLE

Giigames — Agyagtáblák üzenete	158
Harrington, Donald Szánthó: A modern emberiség mítoszkeresése .	214
Igazság, szabadság, vallás (Truth, Liberty, Religion)	213
Jakab Elek: Tanulmányok	62
Montesquieu: A törvények szelleméről	159
Nagy Gyula D.: Hűség és szolgálat (Emlékkönyv)	274
Unitárius örökség (The Unitarian Heritage)	214

HALOTTAINK

Albert Lőrinc lelkész	273
Gál Gyula lelkész	212
Hegyi Géza	212
Kiss Áronné özv. Benczédi Bakó Margit	61
Kolcsár Jánosné özv. Fazakas Mária	273
Miklós Istvánné Kerekes Margit	156
Nemes Dénesné Simon Anna	61
Szabó József	61
Szabó Józsefné-Gergely Mária	61
Tana Ferenc egyházi főszámvevő	212

ÚJÉVI PÁSZTORLEVÉL

Kedves atyámiai, testvéreim!

A magvető példázatában olvasható jézusi mondással köszöntelek titeket újév reggelén: „A jó földbe vetettek azok, akik hallják az igét, azt beveszik és gyümölcsöt teremnek, némelyek harmincannyit, némelyek hatvanannyit, némelyek százannyit“. Hangzik ez a köszöntés híveink lélek- és szeretetközössége, minden buzgó egyháztag felé.

Ilyenkor az esztendő magunk mögött hagyva és az ismeretlen új év küszöbét átlépve, egy néhány pillanatra megállunk, önmagunkban számadást végzünk és feltesszük a kérdést: mi célja, értelme van életünknek, mi a helyünk a világban? Mi, vallásos emberek még tovább kérdezzük: van-e időszerűsége egyházunknak? Van-e célja és értelme az evangélium gyülekezeteinkben való hirdetésének?

Újév reggelén mély, tiszta áhitattal gondolunk arra, hogy Jézus ezekre a kérdésekre a magvető példázatában határozott, megnyugtató, derűlátó választ adott, amely így hangzik: az evangélium hirdetésének jogosultsága nyilvánvaló, mert annak valamilyen eredménye minden körülmények között jelentkezik. Ezért gyülekezeteinkben vasárnapról-vasárnapra és minden adandó alkalommal töretlenül, diadalmasan hirdetni kell a hitet és szeretetet az értelem világosságával egybekapcsoló, az egyistenhitet a magasrendű humanizmussal békésen kiegyenlítő evangéliumi örömmüzenetet.

Hangzik az új esztendő kezdetén felénk, késői tanítványok felé az időszerűségét soha el nem veszítő, régi és mégis mindig új, kötelező evangéliumi életprogram, amely a kettős jézusi szeretetparancs és az ahhoz kapcsolódó többi valláserkölcsi követelmények következetes hirdetését és cselekvését foglalja magában.

Hálát mondunk örökkévaló Istenünknek, hogy nap-nap után megnyilvánuló gondviselésével, végtelen, kifogyhatatlan szeretetével az elmúlt esztendő folyamán is velünk volt; hogy segített minket abban, hogy állampolgári kötelességeinknek maradéktalanul eleget téve, a szocialista kö-

zösség nemes tevékenységében legjobb lelkiismeretünk szerint, állampolgári öntudattal részt vállaljunk; hogy simogató, oltalmazó, könnyeinket letörlő, reménységet és békességet árasztó, újjáteremtő áldását boldogan, áhítatos érzések közt állandóan élvezhettük.

Megelégedéssel mondhatjuk el, hogy az évekkel ezelőtt megkezdett püspöki vizsgálatokat három egyházkörben befejeztük és a kolozs-tordai egyházkör egyházközségeinek egy részét is meglátogattuk. Jól esett tapasztalnunk, hogy gyülekezeteink kivétel nélkül mindenütt a vizitáció fogadására komolyan felkészültek, a templomokat és lelkészi lakásokat kijavították és szeretetükről, hithűségükről és áldozatkészségükről újra meg újra áldott tanubizonyságot tesznek.

Kérem gondviselő Istenünket, oltalmazza, védelmezze templomainkat és otthonainkat. Segítse egyetemes egyházunk, egyházköreink, egyházközségeink vezetőit és gyülekezeteink minden buzgó tagját, hogy ennek az évnak a folyamán is fáradhatatlan odaadással, evangéliumi lelkülettel, jézustanítványként vegyenek részt az evangélium szent ügyében.

Isten áldása legyen Szocialista Köztársaságunk vezetőin és állampolgárain, megszentelő áldása nyugodjék meg szeretett egyházunkon és minden önmagából békességet és szeretetet árasztó emberen szerte a világon. Egy Istenünk adjon mindnyájunknak békés, eredményes új esztendőt.

Kolozsvár-Napoca, 1988. január 1.

Atyafiságos üdvözlettel és főpásztori szeretettel

Dr. Kovács Lajos
püspök.

ÜNNEPI ÉVFORDULÓ

Január 26-án, a tisztelet és megbecsülés jegyében emlékezik meg az ország Nicolae Ceaușescu, Románia Szocialista Köztársaság elnökének 70. születésnapjáról és több mint 55 éves hazafias tevékenységének évfordulójáról. Számvetést kínál ez az ünnepi alkalom. Arra ösztönöz, hogy áttekintsük az ország épülésében elért sikereket, a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felé vezető út eredményeit. Nem öncélú ez az összegezés. A visszatekintés, a teljesített feladatok számbavétele mozgósít, új erőforrásokat szabadít fel, közös dolgaink, jövőt építő céljaink megvalósítására készít fel.

A párt IX. kongresszusa állította a haza és a párt élére, mert személye, forradalmi rátermettsége és vezetői koncepciója biztosítékot jelentett az ország töretlen szocialista fejlődésére, a társadalmi haladásra. A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom programja, melyet 1965-től a pártkongresszusokon dolgoztak ki, Nicolae Ceaușescu főtitkár, az ország elnökének vezetése alatt, az élet és munka új minőségét hirdette meg.

Ez a program minden állampolgárnak egyformán biztosítja a munkához való jogot, s gondoskodik a munkaerő arányos területi elosztásának megvalósításáról is. Az 1968-ban végrehajtott megyésítés nyomán új városok, megyeközpontok létesültek, csökkentek a múltból örökölt aránytalanságok egyes területek gazdasági fejlettsége között. Száz- és száz-ezer ember jutott jobb életkörülményekhez, lakáshoz, munkahelyhez, érvényesülési lehetőséghez.

Az iparfejlesztés következetes politikája jelentős szerkezeti módosulásokat eredményezett a társadalom strukturájában is. Csökkent a fizikai és szellemi munka közötti különbség, a korszerűsítéssel a műszaki vívmányok bevonultak az ipar és mezőgazdaság legkülönbözőbb ágazataiba.

Megvalósult a mezőgazdaság szocialista átalakítása. Az 1965-től eltelt időszak mennyiségi és szerkezeti változásai megérlelték az új agrárforradalom bevezetésének feltételeit.

Az utóbbi több mint két évtized alatt az oktatás is nagyméretű fejlődésen ment keresztül. A kötelező tíz osztályos oktatás, újabb közép- és felsőfokú oktatási intézmények alapítása segítette elő a személyiség sokoldalú fejlesztését a kultúra széleskörű terjedését. Megkülönböztetés nélkül mindenki hozzájuthat a művelődés forrásához és tanulmányai befejezésével megfelelő helyet kaphat a gazdasági és kulturális élet területén.

Hazánkban az együttélő nemzetiségeknek az Alkotmány biztosítja az állampolgárokat megillető jogokat, hasonlóképpen a lelkiismereti szabadságot, a vallás szabad gyakorlását és az egyházak működését.

Országunk külpolitikai téren államelnökünk által minden alkalommal hangsúlyozott alapelveket alkalmazza, ezek a függetlenség és a szuverenitás tiszteletben tartása, a belügyekbe való be nem avatkozás, egyenlőség és kölcsönös előnyök.

A XIII. pártkongresszus újabb ösztönzést adott hazánk fejlődésének. Jelentését, melyet Nicolae Ceaușescu főtitkár, az ország elnöke dolgozott ki, áthatja a jövő iránti hit és bizakodás. „Széles perspektívájú, 2000-ig terjedő programunk van — hangsúlyozta a párt főtitkára, majd így folytatta — erős forradalmi pártunk, és mindenekfelett nagyszerű népünk, amely évezredes története folyamán soha nem hajtott fejet az elnyomók előtt, hanem küzdött és a legnagyobb áldozatokat hozta lényének megőrzéséért, létének megvédelmezéséért, ma pedig bizalommal követi a Román Kommunista Párt politikáját, amely mindenben megfelel az egész nemzet létérdekeinek, hazánk boldog jövője létérdekeinek“.

A több mint két évtized nem nagy idő a történelemben. Mégis ez idő alatt olyan átalakulásokon ment át az ország, mely példanélküli a román nép történetében. Büszkeséggel nevezheti tehát a nemzet ezt az időszakot „Ceaușescu-korszaknak“, mivel mindaz, ami az országban történt: a forradalmi változások, minden kezdeményezés és társadalomépítő elképzelés az ő nevéhez, államvezetői koncepciójához, elméleti és gyakorlati munkásságához fűződik.

Január 26-a örömteli alkalom az Unitárius Egyház vezetőinek és híveinek, hogy tisztelettel köszöntsék Nicolae Ceaușescu államelnököt, aki egész életét a román nép szabadságának, méltóságának és boldogságának, a társadalom forradalmi átalakításának, az egyetemes béke és megértés ügyének szentelte. Mint eddig is az egyház és hívei hűséggel támogatják minden nemes kezdeményezését Románia Szocialista Köztársaság fejlődéséért, a népek együttműködéséért és a békéért.

TÖRÖK ARON

A JÉZUSI ÉLETESZMÉNY, MINT VALLÁSÉRKÖLCSI NEVELÉSÜNK CÉLJA

Először is arra a kérdésre szeretnék választ adni, hogy mi az eszmény?

Általános értelemben valamely jelenség elképzelhető legtokéletesebb formája. Az eszmény az egyéni, személyes léttől a társadalmi viszonyokig, az élet minden területén megtalálható. Felvetődik a kérdés: mi ez az életünket gyakran meghatározó fogalom, mit jelent és hol kell keresnünk a gyökereit?

Mi, unitárius keresztények, hisszük, hogy Istentől kaptunk munkára lendülő két kezet, okos értelmet, s ezek együtt jó irányban befolyásolhatják az élet és a világ alakulását. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy életünk alakulását csak öntudatunk csírába szökkenése, a világ tudatos érzékelése után vagyunk képesek befolyásolni. Azt, hogy mikor és milyen körülmények közé születünk, nem választhatjuk meg. De emberi létünk ajándéka, az Istentől kapott tehetség: a gondolkodás és szabadakarat képessége teszi lehetővé számunkra, hogy amibe beleszületünk, ami születésünk pillanatában adott*, azon túl tudjunk csordulni, azt meg tudjuk haladni.

Az ember a természet része, de ugyanakkor több annál. Igaz, hogy csak akkor, ha felismeri az adottságokban rejlő lehetőségeket, és azt álmok, vágyak, tervek s ezeknek szabadakarral kivitelezett megvalósításával képes meghaladni a számára felkínált kereteket. Azaz képes az önteremtésre. Ezért mondhatjuk, hogy az eszmény az adottságok és lehetőségek közötti feszültségben születik, s nem más, mint képzeletben fogant, értelemben racionalizált, akaratban megfogalmazott *célképzet*. Szükségünk van rá, mert a mindennapok gondolkodásunkat uniformizáló labirintusából csak álmaink és vágyaink segítségével tudunk kiválni, egyéniségünket bizonyítani, s ugyanakkor a közös álom és vágy, az egytévő tartozás, az egymásért való felelősségvállalás, az élet- és sorsközösség csodálatos élményével ajándékoz meg bennünket. Szükségünk van rá, mert gondolataink mértékét, cselekedeteink útját, életünk és emberi erőfeszítéseink célját és értelmét szabja meg.

---

* Bretter György ezt „adottságnak” nevezi.

Természetesen az eszmény jelenléte az egyén vagy a közösség életében még nem jelenti az eszményi létet, az életnek logtökéletesebb formáját. Az adottságokban rejlő lehetőségek felfedezése és felismerése nem elég az eszmény megvalósításához. S mivel az adottságok különböző történelmi korok társadalmi és politikai rendszerei termékei, meghaladásuk, vagy megtagadásuk az egyéntől, illetve a közösségtől legtöbb esetben áldozatot követel.

Mindezt azért tartom szükségesnek és fontosnak kihangsúlyozni, mert dolgozatunkban a hangsúly mindenekelőtt „a jézusi életeszményen“ van. Jézust ilyen értelemben vett különös világban és valláspolitikai helyzetben hívta el Isten, hogy törvényei szerint élve, akaratát cselekedve „út, igazság és élet“ legyen az emberiség számára. Ő, mint személyiség, az eszmény szempontjából is, történelmünk „formálója“. Élete és prófétai tanítása azon ritka példák közé tartozik, melyek esetében a felfedezett eszmény megvalósított célképzetté alakult a kompromisszumok teljes kizárásával. A tanításaira épült tiszta kereszténység híveinek nagy ajándéka a jézusi példa, mely kétezer év után is elevenen él az Istent kereső emberek tudatában, s mértéket és irányt szab életüknek és cselekedeteiknek.

Mi volt Jézus életeszménye? Az evangéliumok alapján azt mondhatjuk, hogy a tudatlanságtól, a büntől és a halál félelmétől megszabadított, Istent és felebarátját szerető tökéletes ember kialakítása. Erre utal és ezt igazolja két fő parancsolata (Mk 12, 29—31) és a Hegyi beszéd felhívása: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.“ (Mt 5,48) Jézus, mint lélek és emberismerő, rendkívüli módon és mértékben érezett rá arra, hogy ezt a célt elérni vagy megközelíteni csak olyan emberekkel lehet, akik a bennük élő és munkáló igaz hittel és önzetlen szeretettel kötődnek Istenhez és embertársaikhoz. Egyben az őket szolgálni kész szeretetükkel Isten munkatársaivá küzdhetik fel magukat, akiknek élete, magatartása és áldozata nyomán teljessé válik ki, valósul meg nemes lelkének csodálatos álma, mely egyben életeszményének összefoglalóját is jelenti: a bennünk levő Istenország (Lk 17,20—21).

Ez a fogalom megtalálható az ószövetségi zsidó nép vallás-erkölcsi életében is, de azon egy politikai birodalmat értettek, amelyben Jáhvé fog uralkodni, választott népe által. Jézus törölte a fogalomnak minden érzéki vonását, s egyszerűen egy vallási értéket jelzett vele. Istenországa Jézus tanításaiban egyenlő minden szellemi és lelki érték összefoglalatával. Ennek birtokába juthat bárki, aki ezekre az értékekre önmagát lelkének tisztasága és ártatlansága, szívének szeretete és a szellem tisztelete által érdemessé teszi. Milyen mások ezek a feltételek! S ha még hozzávesszük a jézusi felfogást és meggyőződést a gyermekkel kapcsolatosan: „Aki azért megalázza magát, mint ez a kis gyermek, az a nagyobb a mennyeknek országában“ (Mt 18,4). Vagy: „Hagyjatok békét e kis gyermekeknek, és ne tiltsátok meg nekik, hogy hozzám jöjjenek, mert ilyeneké a mennyeknek országa“ (Mt 19,14). Jézus határozottan vallotta, hogy: „Isten teremtette az embert igaznak“ a maga képére és hasonlatosságára, s ennél fogva a gyermek csak ártatlan és tiszta lehet, akinek lényege — a Teremtőhöz hasonlóan — az áldott szeretet. Csak meg kell őrizni, tovább kell fejleszteni, ki kell teljesíteni benne azt, ami adott, s a legfőbb jónak: Istenországának szolgálatába állítani.

Felmerül a kérdés: lehet-e erre a szeretetre nevelni vagy éppenséggel kényszeríteni az embereket?

Jézus tanításával kapcsolatban gyakran állítják, hogy az a szeretet, melyről ő beszél, földi viszonylatban nem valósítható meg, mert a szeretetet csak mint célt tűzte ki, melyet az emberiség minden biznnyal a túlvilágon érhet el. Ez a feltevés Jézus életének téves magyarázatából származik. Jézus megvalósíthatónak tartotta — éppen az ember jóra valóságába vetett hite alapján — a szeretetet, függetlenül a földi viszonyoktól. Ezért adta új parancsolatként és ismertető jegyül tanítványainak is (Jn 13, 34—35). A Hegyi beszédben is hangsúlyozottan kiemeli a szeretet megvalósíthatóságát. Jézus azonban nemcsak parancsolatként adta — és ezzel emelkedett az emberi történelem minden nagy valláserkölcsei tanítója fölé — és nemcsak hangsúlyozta ezt a lehetőséget, de meg is élte, s így bizonyított amellett, hogy minden ember megvalósíthatja és megéletheti azt. Viszont pillanatig sem tekintette csodaszernek vagy olyan szociális elvnek, mellyel a társadalmi bajok könnyedén megoldhatók. A szeretetet alapfeltételnek tartotta, amelyben a nagy emberi cél: a tökéletesség megvalósul. Erkölcsi tanításában a „lehető“ határait figyelmen kívül hagyta s a „kell“-re tekintett. Semmiféle engedményt, megalkuvást a „van“ javára nem tett. Önértékű idealizmusa, erkölcsi autonómiája s egyetemes horizontú erkölcostana feljogosította erre. Tudta, hogy életeszmenyének elfogadására és követésére ránevelni és rábírní az embereket nem könnyű. Aldozat, lemondás, megaláztatás jár az ilyen erkölcsi magatartás nyomában, de a nemes cél érdekében vállalta mindezt, s a maximális áldozatot is Isten és az emberek iránti szeretetének megnyilvánulásaként hozta meg. A kereszten is hitt Istenben és ügyének igazságában.

Példája azt bizonyítja, hogy eszményeinket hit nélkül sohasem tudjuk megvalósítani. Nem mindegy viszont, hogy ezt az erős hitet minek a szolgálatába állítjuk. Mert hinni a rosszban is lehet. A fanatikus hitnek két arca van. Adott körülmények között a jót is csak ezzel a hittel szolgálhatjuk. Ugyanakkor a rossz szolgálatába állított fanatikus hit károsabb a hitetlenségnél. Hittel végzett szeretetszolgálatunkat — Istenre és az emberre vonatkozóan — a legfőbb jó, azaz: Istenországa valósulásának érdekében kell, a jézusi példára figyelmezve, elvégeznünk nekünk is minden körülmények között.

A nevelés fogalmának kettős értelmezése ismeretes. Szűkebb értelemben véve a nevelés nem egyéb, mint egy adott életkorhoz kapcsolódó bizonyos információs anyag és viselkedési norma elsajátíttatása. Röviden: egy embernek egy másikra való tudatos hatása, egy meghatározott cél érdekében. Tágabb értelemben bizonyos eszmény vagy eszmények jegyében egy egész életen át történő képzés vagy önképzés.

A valláserkölcsei nevelés célja és tartalma létjogosultságának bizonyítéka, hogy a történelem folyamán nem változott. Amit Jézus hirdetett, az ma is helytálló. Időtállóságának biztosítéka pontosan a jézusi tanítás emberiség és emberségessége, emberre szabottsága. Ezért marad napjainkban is a jézusi életeszmeny a valláserkölcsei nevelés célja.

Tulajdonképpen kettős célról van szó: a) Jézus tanításainak értelmezése, aktualizálása, életeszmenyének magunkévá tétele. b) A jézusi példa követése a magunkévá tett eszmények megvalósításában. Ebben válik maga

Jézus is eszménnyé, élete az eszmények megvalósításának útjává. A keresztény ember önteremtési folyamatában ma ez a fontosabb: a keresett ideálok megtalálásához vezető út felfedezése. Meggyőzőbb erővel és indoklással ma sem mutatja senki ezt az utat, mint egykor Jézus tette, mondván: „Menjetek be a szoros kapun. Mert tágas az a kapu és széles az az út, amely a veszedelemre visz, és sokan vannak, akik azon járnak. Mert szoros az a kapu és keskeny az az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik megtalálják azt.“ (Mt 7,13—14).

A valláserkölcsei nevelés kettős célja: megajándékozni a hívő embereket a jézusi életeszmeny tartalmazta elvárásokkal s rávezetni a jézusi példa felmutatásával arra az utra, melyen haladva a kitűzött célt megvalósítani képes. Átala olyan öntudatos hit- és életfelfogáshoz segíteni híveinket, amellyel Isten és ember szolgálatát eredményesen végezhetik. Egyszóval istenfiakat nevelni, hogy általuk Istenországa valósuljon meg.

Ez a nevelés a bölcsőtől a koporsóig tart. Mi hiszünk ebben a nevelésben, ennek pozitív eredményében, hogy a teremtett világ ne várja hiába az Isten fiainak megjelenését (Róm 8,19). Készülünk úgy fel e szép, de komoly felelősséggel járó hivatásnak minél teljesebb betöltésére, hogy a csalódások, kísértések és próbák keresztútjében is meg tudjunk állani és meg tudjunk maradni az igaz emberi eszmények szolgálatában. A valláserkölcsei nevelési órákon, a szószéki és szertartási szolgálataink, családlátogatásaink végzése közben, amikor is híveink lelkéhez és értelméhez keressük az utat, s tudatosítjuk a gondjainkra bizottakkal, hogy a legnemesebb teremtménynek a legnagyobb áldozatot kell hoznia a földi lét összhangja, békéje, egyensúlya, kiteljesedése és Istenországa érdekében. Ebben a sokrétű tevékenységben elsőrendű fontosságú szerepet játszik a nevelő, a lelkész példaadó személyes és családi élete. Bizonyosága kell, hogy legyen ez az élet annak, hogy amit a ránk bizottaktól kérünk és elvárunk, az megélhető, megvalósítható. Benne kell lángolnia legfényesebben a „szeretet által munkálkodó hit“-nek (Gal 5,6); neki kell vallania legöntudatosabban, hogy a „parancsolatnak vége pedig a tiszta szívből, jó lelkiismeretből és igaz hitből való szeretet“ (Tím 1,5), neki kell példamutatóan hite mellé jócselekedetet és tudományt ragasztania (2Pét 1,5), s annak tudatában, hogy „a hit is, ha cselekedetei nincsenek, meghalt ő magában“ (Jak 2,17); életének, magatartásának, Isten- és emberszolgálatának úgy kell fénylenie az emberek előtt, hogy lássák a jócselekedeteit és dicsóítsék a mi mennyei Atyánkat (Mt 5,16). Elsősorban neki kell tudnia és elfogadnia Jézusnak azt a tanítását, mely a testi szükségleteket másodrendű fontosságúaknak mondja, s hogy ezek miatt aggodalmaskodni sohasem kell, „mert jól tudja a ti mennyei Atyátok, hogy mindezekre szükségetek van. Hanem keressétek először Istennek országát és az ő igazságát s ezek mind megadatnak néktek“ (Mt 6, 32—33). Így lesz Jézus életeszmenye a valláserkölcsei nevelés céljává is.

Dr. SZÁSZ DÉNES

A SZÜLŐFÖLD SZERELMESE

Az idén, március 28-án van néhai Dr. Kiss Elek püspök születésének 100 éves évfordulója. Halála évében életéről, életművéről, püspöki működéséről részletes ismertetés jelent meg a Keresztény Magvetőben. Azokhoz hozzáadni újabbakat nem tudok. Alábbiakban mint falusfél és távoli rokon életének közelről látott, jellemző mozzanatait szeretném felvilágotlítani.

Kicsi gyermek voltam, amikor először láttam. A zsúfolt templomban anyám ölében ültem és csodálkozva néztem azt a lobogó hajú és nagy taglejtésekkel beszélő bácsit, aki a szószéken állott, néha könnyezett és könnyezettetett, édesanyjáról emlékezett, akinek csak egykori helyét láthatta a templomban és aki már a temetőben pihent. Emlékezett arra, aki éppen olyan fáradt és törődött, kérgeskezű volt, mint a templomban ülők, aki hátán hordta be szombatonként Székelykeresztúron tanuló fiának a betevő falatot. Az asszonyok hangosan zokogtak, a férfiak együttérző szipogással kísérték beszédét. Amikor a templomból kijöttünk, mindenkiel kezét fogott, sokakat megölelt és még meg is csókolt. Nem nézett az arcszínre, a ruhára, a vagyoni helyzetre, mindenkiben csak az igaz emberséget becsülte. Ekkor még a faluban levő ősi családi házban telepedett meg nyaranta feleségével, két kislányával s elhalt testvére-árváival, akik hármán voltak, s akiknek gondját éppen úgy felvette, mint-ha saját gyermekeik lettek volna.

A második emlékezetes találkozásunk egy húsvéti vakációhoz kötődik. Apám szekérrel ment elébe a székelykeresztúri állomásra, házunkba hozta és pár héten át nálunk szállásolta. Estére megtelt a ház falusi építőmesterekkel, s megtanácskozták a másnapi munkálatot, a „villa“ építését. Először hallottam a villa szót és társítottam az evőeszköz villával. Hogy lehet egy villában lakni és mekkora lehet az a villa, kérdeztem. Derűség közben magyarázták, hogy amiképpen van a mesében égigérő fa és kacsalábon forgó kastély, aképpen a tanár úrnak is építünk egy olyan villát, amelyben lakni lehet. Emlékszem, hogy apám is untatta, hogy mire való az a „villa“, mikor itt a faluban van a jó ház. Ott közel van az erdő és tiszta a levegő — érvelt. — Idebent a faluban sem ölné meg a rossz levegő — így apám. — Onnan messzire lehet látni, tizenkét falu fehér tornya látszik a hegytetőre. — Mikor az itthoni tornyon nem lenne elég látnivalója, akkor kimehetne s a kukkerrel egy darabig, onnan nézegetné, így olcsóbb lenne — vélekedett apám, de őt szándékától eltéríteni

nem lehetett. Másnap amikor felkerestem, már kint volt a cseretetőn az emberekkel. Ásott, követ hordott, fűrészelt, faragott a szükséglet szerint. Építeni, és éppen itt a magasságban, felhőközelségben, erdőszomszédságában, ahol olyan üde minden, ahol maradéktalanul egybe lehet olvadni a természettel. Ez lesz az érdekes, ez lesz a jó!

Azon a tavaszon felépült a villa. Segített a falu népe is közmunkával, valamelyes építőanyaggal, de az építés nagy terhe csak az ő vállán volt. Amikor nyaralni hazajöttek, befejezte a még hátralevőket. Saját kezűleg ásta meg a rézsútosan felfelé vezető ösvényt, lépcsőzeteket, pihenőket, takarította ki Cserekútját, vezetett ki belőle csurgót, hogy edény nélkül is inni lehessen. A falu határában szétszórta levő családi birtokot kicserélte aképpen, hogy a villa körüli területet növelje, amelyet beültetett jobbnál jobb gyümölcsfával.

Jelenlétük Medeséren minden vakációkezdetkor természetessé vált. A hegyvonulat legmagasabb pontján épült villa a falu népének látókörébe került. A munkában elfáradt emberek tekintete azon pihent meg, s az abban lakók állandó beszédtárgyát képezték. A hegyre igyekvő idegenekről találgattuk, hogy vajon kik lehetnek? Vasárnapként nagy örömmel mentünk a templomba, mert hátha ők is bejönnek. És rendszeresen be is jöttek, ha alkalmas volt erre az idő. Vasárnap délután, ahogy az ebéd lejárt, csapatokban indultunk ki gyerekek, ifjak a hegytetőre, a „tanár házához“. Ott várt mindannyiunkat a szeretett család. Néha édességekkel is jutalmazták hegymászó igyekezetünket. De ezen felül várt minket a ping-pong felszerelés s a nagyon kedvelt gyeplabdajáték. Dr. Kiss Elek örvendett jövetelünknek, bevegyült közénk és velünk játszott. Közben oktatott, nevelt a helyes viselkedésre. Nagyokat nevetett az eredeti gyerekes elszólásokon. Az igazi nagy jutalom az volt, amikor kezünkbe adta távcsövét, hogy azzal hazanézzünk. Naplementekor ha hazaindultunk, a hegy pereméig elkísért és ellátott tanácsaival. Rajtunk, gyerekeken kívül állandó látogatói voltak az elaggottak, a nagy nyomorúságban élők, s ő senkit sem bocsátott el soha üres kézzel. Falunk csaknem mindenik értelmesebb gyermekét tanulásra ösztönözte, s többeket anyagilag is támogatott.

A falu és a vidék nyarának legfontosabb eseménye volt a hegyi mulatság. Rendszerint augusztus második felére tervezte a nagy eseményt. Lelkészek, tanítók hírül adták az időpontot, s a nép felkészült a nagy találkozóra. Messzi falvakból is barátokat, ismerősöket hívtak, s kora reggel már megkezdődött a hegy felé a zarándoklás. Néha még borvizes vagy dinnyeárus szekér is döcögött felfelé a kanyargós utakon. Férfiak ételes kosárral terheltén, asszonyok gyerekeiket vonszolva maguk után igyekeztek oda hosszú áradatban. Az ünnepély mindig istentisztelettel kezdődött. Valamelyik környékbeli lelkeszt kérte fel a szertartás végzésére. A villa erkélyéről maga is megindító egyszerűséggel, vendéglátói kedvességgel szólott az egybegyűlt közönséghez. A lélek szavától indítatva összegyűltek a fiatalok, rendszerint népviseletben és népi énekek zengtek az ajkakon. Az istentisztelet végeztével szavalatok, rövid jelenetek is sorra kerültek. Mikor a műsornak vége volt, rázendített a zenekar a talpalávalóra, és folyt a mulatság sötétedésig. Aztán a „faluházában“ folytatódott kivilágos kivirradtig. Emlékezetem szerint elítélendő része-

geskedés, botrányos viselkedés, kellemetlenség soha sem zavarta meg az ünnepély légkörét. De milyen felejthetetlen alkalom volt ez az összejövétel a társulásra, az ismeretszerezésre, a csüddöngölő és más népi tánc népszerűsítésére, énekes és színjátszó tehetségek felderítésére. Néha bevágott egy nem várt áztató eső. Ilyenkor megtelt a ház és a mellékhelyiség szorongó néppel. Sokan csak a fák törzse mellett találtak menedéket. Hogy az ilyen meglepetésektől megóvja az ünneplőket, már a kezdeti időszakban egy nagy befogadóképességű csúrt is építtetett, fából, cseréppel befödve. A hegyi ünnepély 15—16 éven át zavartalanul folytatódott. Akik azon részt vehettek, egy életre szóló élménnyel lettek gazdagabbak. Az utolsó összejövétel talán 1947 évben történt. S megszűnését az egész vidék mélységes sajnálattal vette tudomásul.

Az 1946. szeptember 15-én, Székelykeresztúron tartott zsinat dr. Kiss Eleket püspökké választotta. Ez a magas megbízatás addigi tevékenységének természetes következménye, de az unitárius népi közvéleménynek is diadala volt. A népből származott s a néppel mindig közösséget vállalt. A nép szívébe zárta s emelkedésében önmagát is ünnepelve látta. Mint püspök is övéivel együtt nyarankint hazalátogatott. Amikor hivatali elfoglaltsága engedte, szívesen időzött a Hargitára tekintő napos világban. Szülőfalujának, népének azután is „dajkája“ volt, s ha valaki kolozsvári otthonában kereste fel, nemcsak szíves szóval, de a vendégszeretet áldozatos jeleivel is körülvette.

Püspöki működésének felmérése nem tartozik e rövid lírai tudósítás keretei közé. De annyit mégis feljegyezhetek: egyéniségében szerencsésen fonódott egybe az erős kéz és a jó ember típusa. Világosan látta az összefüggéseket, ismerte a célt, okosan mérte fel a lehetőségeket, s akaratának ellentmondást nem tűrően igyekezett érvényt szerezni. A templomokat, parókiális épületeket, látogatásai kapcsán számba vette. Megtartani és ahol lehetett gyarapítani a meglévőket — ez volt parancsnak is beillő tanácsa. Szigorúan számon kérte a lelkészek anyagi és erkölcsi mulasztásait. A pénz és az anyagi javak kezelésénél az egyházközségektől fel egészen a központi egységekig a pontosságot, a legteljesebb takarékoságot követelte meg. A gyalogjárást mindenféle járműnél fontosabbnak és szükségesebbnek tartotta, s a lelkészeket is óvta a túlzott motorizálástól. Külföldi kapcsolataink ápolására nagy figyelmet szentelt. Egyházunk 400 éves fennállásának eseményét Kolozsvárt, Tordán, Déván külföldiek nagy részvételével, az esemény jelentőségéhez méltóan ünnepelte meg.

Írásai, könyvei mindannyiunk előtt ismeretesek. Szaktudományában írt munkája: „Az isteni törvény útja“ a teológiai hallgatóknak ma is nélkülözhetetlen tankönyve. Erély és magabiztonság sugárzott a még öregen is délceg alakjáról.

Rövid tudósításomban említést teszek még egy igen tiszteletreméltó emberi jellemvonásáról: a könyvek és a képzőművészeti alkotások szeretetéről és megbecsüléséről. Ami felkeltette érdeklődését és ami megtetszett, azt megvásárolta még akkor is, ha az a napi konyhai ellátás rovására ment. Könyvtárának példányszámait nehezen tudnók meghatározni, otthonának s hivatalának falait is képek díszítették. Különös figyelmet szentelt arra, hogy egyházunk fontos eseményeit, tiszteletreméltó egyéneit

nagyméretű festményeken örökíttesse meg. Azon lehet vitatkozni, hogy azok a képek mennyire felelnek meg a történelmi valóságnak, vagy hogy milyen művészeti stílust, színvonalat képviselnek, de a megállapítások semmiben sem kisebbítik eme nemes emberi erényét. És ami külön hangsúlyozásra méltó: könyvtárát és képgyűjteményét szeretett egyházára hagyományozta.

Ha Medesérre igyekszünk, a falu felé közeledve tekintetünk ma is az ő egykori pihenőhelyén, villáján akad meg legelőbb. Az emlékek lendítő ereje szinte készlet, hogy oda ma is felzarándokoljunk. Jó lenne őt ma is ott látni és vele eltársalogni, hallani szülőföldjét dicsérő szavait. De ez már lehetetlen, mert 1971. december 11-én magába ölelte a Házsongárdi föld. Csak az emléke marad közöttünk. Szerettei is messzire távoztak, némelyek éppen az örökkévalóság honába. Az egykori hajlék pedig, a kedves találkozások színtere bomlik és romlik, részben az idő viszontagságai, részben a közömbösség, részben az emberi gonoszság folyományaként. Távolodó alakját azért mi, az egykori gyermekek, születésének 100. évfordulóján valahova odaképzeltük és belőle új harcainkhoz új erőt merítünk.

DR. GAAL GYÖRGY

GYALLAY PAP DOMOKOS ÍRÓ ÉS NEVELŐ AZ EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

Két világháború közti irodalmunk egyik legolvasottabb írója, Gyallay Pap Domokos 1880. augusztus 4-én született az egykori Udvarhely szék majd Udvarhely megye keresztúri járásának Bencéd nevű kis falujában, tősgyökeres székely lófő családból¹. Legrégibb ismert őse, a XVII. század első felében élt Gyallay Sámuel a szomszédos Tarcsafalván volt unitárius prédikátor, bencédi birtokos lányát vette feleségül, s így kötődött a család e faluhoz. Ekkoriban ragadhatott a vezetéknevhez a Pap szó is, mely eleinte a foglalkozásra utalt. Sámuel fia, György, a kuruc korszakban Udvarhely szék egyik vezető embere, bírása. Leszármazottaik között van János, aki tizenhat évig harcolt a napóleoni háborúban, s akiről oly szépen emlékezik meg *Az obsitos búcsúja* című Gyallay-novella. Egy másik leszármazott, György kiváló népköltő volt. 1811-ben daloskönyvet állított össze. Gyallay József 1848/49-es szabadságharcos pedig a forradalomban halt hősi halált, testvére, az író nagyapja, Mózes is Bem mel-

lett szerzett érdemeket, majd a bencédi templom újjáépítésével írta be nevét az egyházközség történetébe. Ennek fia, az 1850-es évek elején született Zsigmond tekintélyes gazdaember volt a faluban, a szentmihályfalvi-bencédi egyházközség tiszteletbeli gondnokául is megválasztották². A család tehát prédikátor, író, katona és gazdász ősök révén osztozott a székelység múltjában, változatos történelmében. A családnév a fokozatos elszegényedéssel párhuzamosan leegyszerűsödött, sokáig Gyallay Pap formáját használták, majd az előnévnek vélt Gyallayt a múlt század végén teljesen elhagyták.

A legendákban tovább élő történelem mellett maga a székelyföldi táj és nép is belevésődött a fiatal Gyallay tudatába. Nem véletlenül játszódik itt le jellegzetes népi alakokat is felsorakoztató írásainak jó része. Még a távoli Torockón játszódó *Vaskenyéren* főszerelőjét is elvezeti e tájra, ilyen vallomást téve: „A Nyikó vidéke! Innen kerültek ki a kolozsvári kollégium legeredotibb diákjai. Magukra utalt szegény ördögök, de törhetetlenül vidámak. Ők tudták a legtöbb nótát, a legszebb verses históriákat, a legmulatságosabb meséket... Az esztendőt sanyarogva húzták végig, proceptorok, inasok, íródeákok voltak a tanulás mellett, ám esztendő végén megrakódva tértek haza szülőföldjükre, anyjuknak fejkendőt, nővéreiknek pántlikát, öccsüknek bicsakot, apjuknak torockói vas eszközöket vittek ajándékba... Keskeny barázda, bokrával nő a gyermek a szűk örökségre... Túl a magas hegyeken, amely délről határolja a vidéket. a Küküllő völgyében jobb is, több is a föld. S még tovább, a két Homoród mentén gazdag élet folyik az ittenihez képest...“³ Itt, a Nyikó szűk völgyében, Bencédőtől csak pár kilométernyire, Farkaslakán született Tamási Áron is, a székelyek nagy írója, akitől azonban irodalmi, világszemléleti különbségek jobban elválasztották Gyallayt, mint amennyire a közös szülőföld összeköthette őket.

A Bencéden elvégzett elemi osztályok után, mint a *Gergő három győzelme* című novellájának hőse is, a Nyikó, majd a Küküllő folyását követve a vidék központi városába, járasszékhelyére érkezett. Székelykeresztúr messze földön híres Unitárius Gimnáziumában tanult 1891 — 1896 között öt éven át. Az 1793-ban alapított iskola padjaiból került ki Kriza János, Berde Mózes és Boros György is. Mivel itt ekkor még csak az algimnáziumi osztályok működnek, tanulmányait Gyallay az akkor már több mint három és negyedszázados kolozsvári Unitárius Kollégiumban kénytelen folytatni. Ebben az intézetben tanult vagy tanított Dávid Ferentől Brassai Sámuelig minden jelentős unitárius ember. Már hatodikos korában Nyiredi Géza, a neves természettudós és vegyész az osztályfőnöke, a hetedikben Perédi József latintanár, a nyolcadikban az unitárius történetírás neves egyénisége, a magyar irodalmat és bölcséletet előadó Kanyaró Ferenc. A történelmet Kovács János, az angolmagyar kapcsolatok ápolója, műfordító, a németet Gál Kelemen, a kollégium múltjának krónikása, a hittant Péterfi Dénes, a kitűnő szónok és szerkesztő, a latint pedig Gálfi Lőrinc óráin tanulhatta.⁴ Közülük Kovács és Kanyaró lehettek rá nagyobb hatással. Az utóbbi akkoriban épp Torda és Aranyosszék múltját, irodalmi hagyományait kutatta.

Az iskolai értesítők tanúsága szerint Pap Domokos (neve így szerepel) már a hetedikben tiszta kitűnő osztályzatot ért el. Naponta öt forintnyi ebédet s tanév végén könyvjutalmat kapott. Végzős korában az iskola büszkesége: írásbeli dolgozataiért, órációkon tartott beszédéért, az irodalmi és természettani pályatétel kidolgozásáért pénzzjutalomban részesítik. O a diák önképzőkör elnöke is, kéziratos lapjuknak, a *Reménynek* az évben összeállított tizenhat számában három verse jelent meg. Negyven osztálytársa közül rajta kívül neves emberré lett Farkas Mózes bőriparos, Gyergyay Árpád orvosprofesszor, Meltzl Balambér jogtudós és Szentmártoni Kálmán történész.

Diákkora még a kollégium régi épületéhez fűződik. Itt tesz érettségét 1899-ben. Az év őszén a helybeli egyetem bölcsészeti karára iratkozik be, s 1903 nyaráig nyolc félévet hallgat⁵. Tanárai közül kiemelkedik Szádeczky Lajos a magyar, Márki Sándor az egyetemes történelem, Vajda Gyula a magyar művelődéstörténet, Pósta Béla az archcológia, Széchy Károly a magyar irodalomtörténet professzora. Klasszika-filológiát Szamosi Jánostól és Csengeri Jánostól tanulhatott. Szádeczky ekkoriban Erdély XVI—XVII. századi történetét kutatja, sajtó alá rendezi Apor Péter és Bethlen Miklós emlékiratait s a Székely oklevéltárat szerkeszti, Vajda is a fejedelemség korát tanulmányozza, Márki meg II. Rákóczi Ferencről szóló monográfiáján dolgozik. Nem csoda, hogy ez a történelmi korszak ragadja meg leginkább Gyallay figyelmét, s tükröződik novelláiban. A múzeumigazgató Pósta szigorú alakját a *Gondjaim egy kard miatt* című novellájában idézi fel, diákeveit, a diákelet emlékeit első regénye a *Kolozsvári arany napok* tükrözi. Egyetemi évei alatt kezdi el irodalmi munkásságát a Dávid Ferenc Egylet 1900 novemberében Kelemen Lajos elnökletével megalakított Ifjúsági Körében. Felolvasott verseit az Unitárius Közlöny 1901—1904 közötti évfolyamaiban nyomtatják ki. Versei, elbeszélései, népköltészeti gyűjtése a Kolozsvári Egyetemi Lapokban jelennek meg rendszeresen, ennek 1901—1902-ben fő munkatársa is.

Történelem-latin szakos középiskolai tanári oklevelét az 1905/1906-os tanév folyamán szerzi meg. Közben teljesítette katonai szolgálatát, s 1905 őszétől a tordai Négyosztályú Unitárius Algimnázium helyettes tanáraként el is helyezkedett.

Torda múltjának egyik legtöbbet emlegetett eseménye, az 1568 januárjában ott tartott országgyűlés, mely János Zsigmond fejedelem és Dávid Ferenc befolyására — először Európában — törvénybe iktatta a teljes lelkiismereti és vallásszabadságot, lehetőséget nyújtva ezáltal az Unitárius Egyház megszervezésére. Nem sokkal később nyilhatott meg a helybeli unitárius iskola is a főtéren, a rá vonatkozó első adat szerint 1589-ben költözött az intézet a Rákos patak partjára, s ott működött hosszabb-rövidebb megszakításokkal 1878-ig, amikor az állammal kötött szerződés értelmében az unitárius algimnáziumot polgári fiúiskolává alakították. 1905 őszén Gyallay az Unitárius Algimnázium — huszonhét évi szünetelését követő — újbóli megnyitásának lehetett tanúja. A november 12-i ünnepélyen maga Ferencz József püspök is megjelent. 1906 novemberében az Egyházi Főtanács rendes tanárnak választja meg, a következő év decemberében három társával együtt az unitárius templom-

ban kerül sor beiktatására. Ezen Kozma Mihály százhuszonhat évvel korábban élt tordai rektor iskolai „reguláit“ elemzi a modern pedagógia szempontjából. Nemsokára Torda állami főgimnáziumot kap, mely az Unitárius Algimnáziumból fejlődik ki, s 1908 szeptemberében nyílik meg korszerű kétemeletes épületben. Gyallay itt folytatja tanári munkásságát az első világháború kitöréséig. 1914 őszétől sorozzák be katonai szolgálatra⁶.

A századfordulót követő években az alig 12 000 lakost számláló Torda is gyorsan elindult a polgári fejlődés útján. Nem annyira ekkor még kezdetleges kis gyárai (szeszgyár, gipszgyár, mészégető, agyagipari rt.), hanem nyaranta sok vendéget vonzó sósfürdői és a megyeszékhellyel kapcsolatos hivatalai révén. A törvényszék, járásbíróház, közjegyzőség, pénzügyigazgatóság, takarékpénztárak számos tisztviselője dolgozott itt. A kórház mellett felépült a modern sebészet is, megnyílt az állami főgimnázium, úgyhogy orvosok és tanárok szép számmal telepedtek ide. A kaszinó, Gazdasági Egyesület, Nőegylet, Zeneegylet, olvasóköri és pártkörök tevékenysége gyorsan bontakozott ki.

A kultúra terjesztésében különösen nagy szerep hárult a tanári karra, ismeretterjesztő (szabad liceumi) előadásokat tartottak a téli hónapokban. Gyallay az idegen nyelvek tanulásáról, Aranyosszék kialakulásáról, az aranyosszéki boszorkányperekről, valamint „Lakodalom Tordán 1702-ben“ címmel olvasott fel. 1907-ben a tordai Székely Társaság titkárául választják, majd a természetjárókat egyesítő Erdélyi Kárpát-Egyesület (EKE) tordai fiókjának is ő a titkára, felolvass az Erdélyi Múzeum Egylet vándorgyűlésén és az 1913-as Bethlen-ünnepélyen. A felolvasások szövegét többnyire az Aranyosvidék című helybeli „társadalmi, közigazgatási és szépirodalmi hetilap“ hozza nyomtatásban.

Már 1906 januárjában cikket⁷ közöl Pap Domokostól az Aranyosvidék, majd az év decemberében, az országgyűlési képviselő és névleges főszerkesztő, Vertán Endre mellett Pap Domokos lesz a felelős szerkesztő. Ezzel igen felelős, közvélemény alakító, politikai súllyal bíró szerepet vállalt magára. 1908 áprilisában átadja a felelős szerkesztői tisztséget, de neve mint munkatársé továbbra is a fejléce szerepel. 1909 novemberéig, amikor közlik levelét, melyben lemond munkatársi címéről, s ezután egyetlen sora sem jelenik meg a lapban. Mint szerkesztő igen figyelemreméltó, a kulturális élet fellendítését célzó cikkeket írt. Sikra szállt a főgimnázium létesítése mellett, a színészet pártolására biztatott, valósággal harcolt egy Magyar Közművelődési Ház alapításáért, nyílt levélben hívta fel a tanfelügyelő figyelmét a 415 beiskolázatlan tordai tanköteles gyerekre, internátus felállítását sürgette. A tárca rovatban több novellája és karcolata jelent meg. Különösen büszke volt az 1912-ben létrehozott és a XV—XVI. században épült fejedelmi palotában berendezett Közművelődési Házra. Itt már szakérdeklődését kielégítő munkakört talált: mint a történelmi részleg vezetője felkutatta, összegyűjtötte az aranyosszéki székely családok levéltárait, a tordai céhek leveles ládáit. Minden bizonynyal több novellája témáját az okiratokból merítette, s ekkoriban figyelt fel a torockóiak pörére is.

Tordán alapít családot, 1909 februárjában már felesége egy szabad-
főcsemege estélyen énekszámokkal szerepel, az év júniusában megszületik első
gyermekük, Zsigmond — amiről az Aranyosvidék is hírt ad.⁸

A város és vallásfelekezete igényeit kielégítő két nagyobb terjedelmű
munka összeállítására vállalkozik ezekben az években. Közel száz lapos,
fényképekkel illusztrált, térképpel ellátott, igen jól használható turista
kalauzt szerkeszt *Torda és környéke* címmel 1909-ben. E kötet dokumen-
tumszerűen örökíti meg a világháború előtti várost; a környező kirándu-
lőhelyeket, így Torockót is bemutatja. Ennek második kiadása a Főgim-
názium 1912/1913-as értesítőjében és különnyomatban kerül forgalomba.
A Dávid Ferenc Egylet megbízásából elkészíti a nagy egyházalapító nyolc
fejezetes életrajzát, mely képekkel illusztrálva 1912-ben jelenik meg Ko-
lozsváron, s a szélesebb olvasórétegekhez szól.

Tehetségéről és meglepő munkabírájáról tanúskodik az, hogy ilyen
sokrétű tevékenység mellett a szépirodalom művelésére is időt tud szakí-
tani, sőt írásait a kolozsvári és budapesti lapok közlésre méltatják. Az
Aranyosvidék valamint a szülőföldjén megjelenő Székelykeresztúr című
hetilap — melyben 1906-tól közöl — tárcarovata még nem jelent minő-
séget. A kolozsvári Újság című lap már magasabb elvárást támasztott
munkatársaival szemben, itt 1908 novemberében jelentkezett Gyallay
tárcanovellával. S ugyancsak ekkor fogadta el közlésre írását az Erdélyi
Irodalmi Társaság folyóirata, az Erdélyi Lapok. Egyre következetesebben
használt Gyallay Domokos írói neve rendszeresen szerepel 1909-től az
előbbieken kívül a Pesti Hírlap hasábjain is. 1917-ben adatközlése jelenik
meg a Keresztény Magvetőben.⁹

A tárcanovellák mellett külön figyelmet igényel az Erdélyi Lapok
1910-es évfolyamában tizenhét folytatásra tagoltan kinyomtatott első re-
génye, a *Kolozsvári arany napok (Gólyakör)*¹⁰. Főszereplője, Barthos Zsig-
mond, a kezdő történészhallgató, a népies költészetért rajongó szegény
székely diák a szerző alteregója, idősebb kollegájában, Miklósy Ferenc-
ben, aki a fejedelemség korának történetét akarja megírni, Kelemen La-
josra ismerhetünk. Széteső szerkezete, ma már unalmas pártpolitikai esz-
mefuttatásai ellenére, megjelenésekor főleg azzal kelthetett érdeklődést,
hogy tíz évvel korábbi szereplőit könnyűszerrel azonosítani tudták. Erre
a regényre később Gyallay nem hivatkozott, s 1926-ban a kolozsvári kriti-
kusok is a *Vaskenyérent* első regényeként üdvözölték.

A szülőföld, a diák- és tanárelvet után a legtöbb élményt a világhá-
ború nyújtotta Gyallaynak. Négy éven át az orosz fronton harcolt meg-
ismerve a nagy világgégés minden borzalmát, nyomorúságát. 1918 január-
jában ad hírt róla az Unitárius Közlöny, hogy hosszú távollét után egy
hónap szabadságra hazatért Pap Domokos főhadnagy, s ezalatt az 1917.
december 3-i ülésén az Erdélyi Irodalmi Társaság Kelemen Lajossal együtt
őt is tagjául választotta. Miután 1918-ban Kelemen Lajost az Erdélyi
Múzeum Egylet levéltárához nevezték ki, már az év májusában megállapí-
tja a Közlöny, hogy csak Gyallay volna méltó a tanszék betöltésére.
Az Ukrajnában harcoló író-tanár augusztusban megkapja a minisztériumi
jövőhágyást az áthelyezésre, de csak a háború befejezése után, december
2-án kezdi el a tanítást. Az 1920-ban megtartott Egyházi Főtanács válasza-

tott tanárnak ismeri el, ünnepélyes beiktatására 1923 áprilisában kerül sor.

Gyallay az 1920-as években nagy szolgálatot tett egyházának. Nem annyira tanárként, ahol minden bizonnyal lelkiismeretesen megtartotta történelem- és földrajzórát, hanem az egyházi szervezkedésben. Az első világháború után újjá kellett szervezni az egyházi életet, be kellett indítani a szünetelő folyóiratokat.

Vári Albert és Borbély István kollégiumi tanárok szervező munkájának eredményeként 1920. augusztus 20-án megalakult az Unitárius Irodalmi Társaság. Gyallayt választmányi tagsággal tisztelték meg. 1922 januárjától — három évi szünet után — a társaság lapjaként jelentetik meg az immár ötvennegyedik évfolyamába lépő Keresztény Magvetőt.

A Boros György kezdeményező munkájával még 1885 augusztusában a társadalmi élet valláserkölcsi alapon való javítására létrehozott Dávid Ferenc Egylet tevékenysége is 1917 óta fennakadt. 1888-ban megindított havi folyóirata, az Unitárius Közlöny nyolc hónapi kiesés után 1919 szeptemberében mint „Egyházi hivatalos lap“ indul újra Borbély István szerkesztésében, s körlevelek, közérdekű hírek, rendeletek közlésére szorítkozik. Az Egylet újjászervezésére az 1921 októberében megtartott XXXIV. közgyűlésen kerül sor. Ezen Boros Györgyöt választják meg ügyvezető alelnöknek és Pap Domokost főtítkárnak. Kimondják, hogy 1922 januárjától újra az Egylet kiadványaként *A vallásos és erkölcsi élet ébresztésére* alcímmel jelentetik meg az Unitárius Közlönyt. Főszerkesztője Boros György, szerkesztője pedig Pap Domokos lesz. Ezek szerint a Dávid Ferenc Egylet és közlönyének munkába indítása, szervezése-szerkesztése szinte teljesen Gyallay Pap Domokosra hárult. Boros György egyházi főjegyző a nyolcvanhét éves püspök mellett és helyett az egyházszervezéssel, valamint a teológiai tanári munkával annyira el volt foglalva, hogy legfeljebb döntéseket hozott, részt vett az üléseken, néha egy-egy cikket írt. Legfontosabb feladatuk az Alapszabály módosítása és elfogadtatása volt. Ennek megvitatására és egyleti jóváhagyására az 1922 szeptemberi közgyűlésen került sor, az állami hatóságok is hozzájárultak az Egylet további működéséhez. Ugyancsak ebben az időben indult újra az Ifjúsági Kör Szent-Iványi Sándor teológus hallgató vezetésével. Az 1923 novemberi közgyűlésen mentik fel Gyallayt a főtítkári tisztség alól, helyébe Varga Bélát választják s a titkári posztot is betöltik.

Az Unitárius Közlöny szerkesztésében Gyallay a háború előtti „kitaposott“ úton haladt, a régi rovatbeosztást folytatta. Rovatcímeik is jellemzik a tartalmat: I. Költmények, II. Vallásos és erkölcsi tárgyú közlemények, III. Életrajzok, történelmiok, IV. Nők világa, V. Tűzhely mellett (elbeszélések), VI. Egyleti élet és munkásság, VII. Egyházi és iskolai mozgalmak, VIII. Hivatalos közlemények. A leggyakoribb munkatársak Balázs Ferenc, Gál Kelemen, Gelei József, Halmágyi János, Pálffi Márton, Péter Lajos, Ürmösi Károlyné, Útő Lajos, Váradi Aurél, Vári Domokos. 1924 elejétől új, Tóth István rajzolta fejléccel jelenik meg a lap: Dávid Ferenc és az egylet első elnöke, Brassai arképevel. Az év novemberében jubiláris közgyűlést tartanak az egylet fennállásának negyvenedik évfordulóján. A 12. számban Boros György hosszú cikke foglalja össze a négy évtizedes tevékenység eredményeit. 1925 januárjától Boros György har-

minchét évi szerkesztői munka után visszavonul a lap éléről, s egy négytagú, Kiss Elek, Pap Domokos, Pálffy Márton és Varga Béla tanárokból álló választmánynak adja át a Közlöny irányítását-szerkesztését. Feltételezésünk szerint a közvetlen szerkesztés továbbra is Gyallay kezében marad egészen 1927 júniusáig, amikor a szerkesztők között feltűnik Szent-Iványi Sándor neve. Ő valószínűleg fokozatosan átveszi Gyallay szerepkörét, 1928 januárjától már egyedül állítja össze a lapot, májustól szerkesztőként is csak az ő neve szerepel. Gyallay továbbra is munkatársa maradt a folyóiratnak, s a Közlöny figyelemmel követte pályája további alakulását. 1930 márciusában a Kisfaludy Társaságba történt beválasztásakor címlapon hozták arcképét, s maga Boros György méltatta munkásságát — felidézve, hogy első versei éppen az Unitárius Közlönyben kerültek sajtó alá.

Az 1921/1922-es kollégiumi értesítő¹¹ jelzi, hogy Pap Domokosnak „tanári mellékfoglalkozás engedélyeztetett“. Ez a mellékfoglalkozás a Magyar Nép című képes hetilap szerkesztése. Az 1920-ban Kolozsvárt megalapított Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. az egyházak támogatását élvezte, s főleg a magyar nyelvű egyházi kiadványok, tankönyvek kinyomtatására rendezkedett be. Megerősödése után lapkiadás-sal, könyvsorozatok összeállításával is foglalkozott. Művelődésünk terjesztésének legerősebb intézménye volt a két világháború között. A szépirodalom terjesztésében aránylag kisebb szerep hárul rája — főleg az ideológiai kötöttségek miatt. Az egyházak nézeteivel ellentétes munkák kiadását nem vállalta. A Minerva 1921 őszén a falusi lakosság szórakoztatására, vallásos, erkölcsi és szakmai nevelésére indította meg a Magyar Népet. Ennek főszerkesztőjéül kérték fel Gyallay Domokost, aki húsz éven át látta el a feladatkörét nagy buzgalommal óriási népszerűséget szerezve a vidéki lakosság körében. 1927 őszén a Magyar Nép annyira megerősödött, hogy a Minerva főállásban tudta alkalmazni Gyallayt, aki így lemondott tanári katedrájáról, ezt az 1927 novemberi Egyházi Főtanácson munkásságát elismerő jegyzőkönyvi köszönet megszavazásával vették tudomásul.¹²

Gyallay az 1920-as években kialakuló önálló romániai magyar irodalmi életben is szerepet játszik. Novellái a kolozsvári napisajtóban és rövidebb-hosszabb életű lapkísérletekben jelennek meg. Első gyűjteményes novelláskötetét, *Ősi rögön*, 1921-ben adja ki a Minerva Tóth István címlapjával. A tizenhét elbeszélés még nem kelt különösebb visszhangot, hiszen ezekben az években aránylag sok kis füzet jelenik meg versekkel, prózával, s a kritika még nem állít fel esztétikai mércét a művekkel szemben. Megelégszik a mennyiségi méltatással, az ismertetéssel. Második gyűjteményes kötete, a Berlinben kinyomtatott, de Romániában is terjesztett *Föld népe* (1924) már kiforrott íróegyéniségként hívja fel rá a figyelmet. Az ismertetések-bírálatok Gyallay művészetét elismerőleg méltatják. A történelmi novelláiból válogató Marosvásárhelyt kiadott *Rég volt, igaz volt . . .* című kötet (1925) kifejezetten könyvsiker. A teljes elismerést azonban történelmi regénye, a *Vaskenyéren* hozza meg 1926-ban. Egy év múlva szükségessé válik a második kiadás megjelentetése, 1928-ban a Kazinczy Kiadóvállalat Kassán, 1934-ben a Franklin Társulat Buda-

pesten nyomatja újra. Nyolc egyfelvonásos darabot tartalmazó *Falusi színház* című kötete (1928) a vidéki műkedvelők igényeit igyekszik kielégíteni, s mint ilyen Erdély-szerte keresetté vált. Ugyancsak a falusi olvasók számára készült a két kiadást is megért *Genovéva* (1930, 1938) szépirodalmi-feldolgozása (részben magyar környezetbe helyezi a cselekményt) és világháborús regénye. *A nagy tűz árnyékában* (1929).

A vallásfelekezeten levőkről sem feledkezett meg. Egyházalapítójuk halálának 350. évfordulójára írta az aktualitása folytán többször is előadott történelmi színjátékát, a *Dávid Ferenc búcsúzását* (1929), melynek kiadását a Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köre vállalta. Ugyancsak egyházi kiadványként, az Unitárius Füzetek sorozatban került sajtó alá az *Emlékezés nagy tudós Brassai Sámuelre* (1933) című műve.

1930-tól kezdve szinte évente jelentek meg — többnyire egyházi kiadásban — füzetek novelláival. Újabb eredeti kötettel csak 1938-ban jelentkezett: *Nyár Solymoson* című regénye és folytatása, a *Hívó hegyek* (1940) nem keltettek nagyobb érdeklődést. Inkább csak a felekezeti sajtó dicsérte őket. A 30-as évek közepétől rendre kiszorult az irodalmi élet porondjáról, s a *Vaskenyéren* után támasztott elvárásokat nem tudta kielégíteni.

Átmenetileg Gyallay az egyik legelterjedtebb erdélyi folyóirat, az „Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai hetilap”-ként megjelenő Pásztortűz élén is fontos szerepet játszik. A Pásztortűz az unitárius S[ütő] Nagy László által 1915-ben alapított Erdélyi (Kolozsvári) Szemléből vált ki. Annak már 1919-es és 1920-as évfolyamában rendszeresen közölt Gyallay, sőt főmunkatársként 1920 nyarától a címlapon szerepelt neve. Ekkoriban írt vezércikkében (*Irodalmi szervezkedés* 1920/26.sz.) a különvált romániai magyar irodalom centralizálását, a centrum kiválasztását, a hatékony kritika kialakítását sürgeti. 1921-től e lap alakul át Pásztortűzzé, de 1928-tól különböző címváltozatokkal a Szemle is újra megjelenik szintén S. Nagy László szerkesztésében, s több dicsérő bírálatot közöl Gyallay-ról, 1940—1944 között eredeti írásait hozza.

A leghosszabb életű s legnépszerűbb erdélyi művelődési folyóiratnak, az eleinte Reményik Sándor szerkesztette Pásztortűznek 1921-től rendszeres munkatársa, 1933-ig évente három-négy novelláját közli. Reményiket 1924 júniusában a neves irodalomtörténész, György Lajos váltja fel a főszerkesztői székben, mellette főmunkatárs, majd 1927-től felelős szerkesztő Gyallay, változó minőségben 1934 januárjáig ténylegesen ő is szerkeszti a folyóiratot. Akkor egy öttagú bizottság veszi át annak irányítását, Gyallay minden kapcsolata megszakad a lappal. Nem is közöl benne.

Gyallay viszonya a Pásztortűzhez sok vitára, elégedetlenkedésre adott okot. Célja kifejezetten a György Lajos létrehozta lapstruktúra megőrzése, konzerválása volt. Nem újított, az újabb írók szerepeltetésétől is óvakodott. Konzervativizmusáért a Helikon íróinak egy része többször gúnyolódva bírálta, de csak sokára tudták megoldani helyettesítését.

A legnagyobb megbecsülésnek Gyallay a 20-as évek második felében örvendett. Utal erre, hogy 1926 januárjában a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond társaság tagjául választják, igaz, közölt már korábban, 1921-ben is a Társaság havi közlönyében, a Zord Időben, s utóbb novel-

lával szerepel a félszázados jubileumra összeállított, de csak 1930-ban ki-nyomtatott Ünnepi Könyvben. Ugyancsak 1926-ban Kemény János báró marosvécsi várkastélyába hívja meg az általa legjobbnak vélt huszonhét romániai magyar író. A néhány napos júniusi találkozón megbeszél-tek az erdélyi magyar irodalom legfontosabb kérdéseit, s elhatározták, hogy azután is minden év nyarán összeülnek tanácskozni Marosvécsen. Ezeket a tanácskozásokat illetve a résztvevő írókat Erdélyi Helikon néven emlegeti az irodalomtörténet, s az irodalmi élet megszervezésének leg-fontosabb eseményeként méltatja. Gyallay az első huszonhét „alapító“ között szerepelt, az egyetlen unitárius volt; később is csak két unitárius-sal bővült a tagság: Balázs Ferencsel (1932) és Szabédi Lászlóval (1942).

Gyallai élénken részt vett az első találkozók vitájában. Feladatokat kapott. Őt küldték ki például az átvett Szépmíves Céh könyvkiadóvállalat felügyelő bizottságába. A harmadik találkozón, 1928-ban felszólítja az írókat, hogy a nép számára hozzáférhető könyveket írjanak, antológiák összeállítását javasolja. Az 1929-es találkozón jelzi a Székelyföld egy, az Orbán Balázséhoz hasonló leírásának szükségességét. A Minerva kiadná a kötetet. Az ötödik, 1930-as találkozón már nem vesz részt, sőt felügyelő bizottsági tagságáról is lemond. Az 1927-es antológiában még novellával szerepel, de már az Erdélyi Helikonban nem közöl — az egyik találkozó jelentésében panaszolják ezt. Pár találkozón még emlegetik, kisebb meg-bízásokat kap, de azután teljesen megfeledkeznek róla¹³. Ennek fő okát alighanem a Tamási Áronnal kiobbant ellentétben kell keresnünk. A Benedek Elek halálával a Kisfaludy Társaságban megürült helyet ugyan- is erdélyi íróval akarták betölteni, s erre a legesélyesebb Gyallay volt, akit már két évvel korábban jelöltek. A Brassói Lapok 1930 január 5-i számában „Az Erdélyben élő székely írók és hírlapírók csoportja“ aláírás-sal nyílt levelet intéztek Berzeviczy Alberthez, a Kisfaludy Társaság el-nökéhez, amelyben tiltakoztak az ellen, hogy a Benedek Elek helyét Gyal-layval töltsék be, ő volt ugyanis szerintük a Benedek ellen „elhintett alap-talan és méltatlan gyanúsítások, rágalmak és szidalmak egyik legkono-kabb terjesztője“. Gyallay már a január 10-i számban válaszol a cikkre, s kijelenti, hogy közte és Benedek Elek közt voltak ugyan elvi ellenté-tek, de ez nem fajult személyes ellenszenvvé. Mire Tamási Áron és Szent-imrei Jenő aláírásával egy heves hangú cikk jelenik meg a január 11-i számban (*Benedek Elek emléke körül*), amire Gyallay öngigazoló „zársza-va“ következik, jelezve, hogy a sajtóban többé nem vitázik. Tamási e témakörbe vágó január 22-i írását (*Még egyszer a végszó jogán*) egy szer-kesztőségi jegyzet vezeti be, mely túlzottan is elfajultnak minősíti a vitát és megértést javasol.¹⁴

Nem Gyallay megértéséről volt itt szó, ő a Magyar Népből gyakran szerepeltette „Elek apó“-t, méltatta is. Azt, hogy irodalom-politikai tevé-kenységéről magántársaságban nyilatkozott-e, egyetlen hiteles dokumen-tum sem rögzítette. A megértésre a Kisfaludy Társaságban volt szükség, ahol meg is találták az áthidaló megoldást: Babits Mihállyal és Kosztolá-nyi Dezsővel együtt őt is tagul választották, még hozzá szokatlanul nagy szavazatszámmal (harmincháromból harmincan szavaztak „igen“-nel), de nem Benedek Elek, hanem Vargha Gyula költő helyére vették fel, aki különben Gyallay ajánlását is megírta még 1929-ben bekövetkezett ha-

lála előtt. 1931. január 7-i székfoglalója alkalmával Gyallay Vargha pályáját kellett hogy méltassa, majd felolvasta *Tűz a szigeten* című novelláját. Gyallay volt a Kisfaludy Társaság — Kriza János utáni — második unitárius és — Bánffy Miklós valamint Reményik Sándor mellett — harmadik akkor Romániában élő tagja. E kitüntetést egyhangúlag megünnepelte az erdélyi magyar sajtó, még az Erdélyi Helikon is. Ez utóbbi helyen Kuncz Aladár írt szép cikket Gyallayról, akinek célját az ősi magyar műveltségi és irodalmi hagyományok megőrzésében, megszerettetésében látja, olvasótábor kinevelésében.

Négy évvel később, 1934 márciusában a Petőfi Társaság — az erdélyiek közül Gyalui Farkassal és Kristóf Györggyel együtt — ugyancsak tagjául választja, ami újabb ünneplésre ad alkalmat.

Ekkoriban bemutatott színdarabjai keltenek nagyobb visszhangot. 1931 februárjában a kolozsvári Magyar Színház *A kontár* című egyfelvonásosát, 1935 elején a budapesti Nemzeti Színház *Külön nóta* című népi játékát viszi színre. Ezt az év szeptember 27-én este a budapesti rádió is közvetítette. A darab 1940 júliusi margitszigeti szabadtéri előadása parádés szereposztásával (Garamszeghy Sándor, Jávor Pál, Gózon Gyula, Somogyi Erzsé, Gobbi Hilda, Onodi Ákos, Maklári Zoltán) és a székelly népi vonatkozások kidomborításával, számos tánccal nagy sikert aratott.

Figyelemre méltó Gyallay 1930-ban kezdeményezett Népkönyvtárakciója. Célja az erdélyi magyar faluk is könyvtárakkal való ellátása volt. Főleg a Mínerva Rt. támogatta ilyen irányú munkáját, s annak egyik vezető tisztviselője, Görög Ferenc történész volt Gyallay segítségével. A megalakított Erdélyi Magyar Népkönyvtár Bizottság tíz év alatt, 1939-ig 364 községben állított fel ilyen könyvtárat, biztosítva a falusi lakosság állandó kapcsolatát a magyar műveltséggel és irodalommal.¹⁵

1941-ben a Magyar Népművelők Társasága lapvállalatának élére kerül, ennek képes hetilapját jegyzi főszerkesztőként. 1942 novemberében megváltik a laptól, a budapesti VIII. kerületi Zrínyi Miklós Gimnáziumban biztosítanak számára katedrát, s onnan vonul nyugalomba 1944 nyarán tanügyi főtanácsosi és gimnáziumi igazgatói címmel kitüntetve.¹⁶

Az 1940-es években alig alkot creditit. *A hegyek beszélnek* (1940) című kötete hat korábban írt novelláját tartalmazza, összegyűjtött elbeszéléseit *Egy földel alatt* (1943) címmel az Új Idők vállalat adja ki. Talán csak a Magyar Népművelők Társasága kiadásában kinyomtatott *Rogierius mester a pokol torkában* című, az 1241-es tatárjárást bemutató kisregénye újabb alkotás. E kötetek sajtóvisszhangja szinte teljesen elmaradt.

A második világháború befejezése után 1945-ben családjával végleg Budapestre költözik. A vidéki amatőr színjátszás támogatására ír kis jeleneteket, egyfelvonásosokat. Ezeket 1946 és 1948 között önálló füzetekben, műsортárakban adták ki, s több faluban színre is vitték. Az 1950-es 1960-as években önálló munkái nem jelentek meg, néhány tanulmányt közölt folyóiratokban. Elbeszéléseinek utolsó gyűjteménye Szent-Iványi Sándor előszavával New Yorkban került sajtó alá 1968-ban (*Erdélyi legendák*).

Az 1940-es évektől újra az egyház keretében gyümölcsöztethette lan-
kadatlan tetterejét. Még 1928-tól Kolozsvárt egyházi tanácsos lett, a Fő-
tanács világi tagja. Ezt a tisztséget a magyarországi Unitárius Egyház
keretében is megtartotta, 1947-től haláláig tagja volt az Egyházköri Ta-
nácsnak. 1948-ban egyike azoknak, akik az egyház megbízásából főgond-
nokhelyettesként aláírták az állammal kötött első szerves megállapodást,
az „Egyezmény“-t. Számos alkalommal vidéki gyülekezetekbe látogatott,
ahol felolvasásokat tartott. Rangidős tanácsosként mindig a vélemény-
különbségek békés elsimításán, az egyetértés kialakításán fáradozott.

Részt vett még a Magyar Nyelvtudományi Társaság rendezvényein,
s a Pen Clubban tevékenykedett. Ennek 1932-ben lett tagja, amikor meg-
alakult a Club romániai magyar alosztálya Bánffy Miklós elnökletével.
Gyallayt igazgatósági tagnak választották.

Változatos, megpróbáltatásokban és sikerekben gazdag, kilenc évti-
zedre terjedő életútja 1970. április 11-én ért véget. A X. kerületi Új
Köztemetőben helyezték nyugalomra. Sírját az Unitárius Egyház gon-
dozza.

JEGYZETEK

¹ A leszármazásra, a család neves tagjaira nézve tájékoztat: P. Szentmártoni
Kálmán: *Az alsóbencédi Gyallay-Pap család székelyszentmihályi ága*. Pallas Könyv-
nyomda, Cluj, 1939. (Keresztény Magvető füzetek 29.) Különnyomat a Keresztény
Magvető 1939. 3., 4–5., 6. füzetéből.

² Alakját a Magyar Nép 1927-beli 34. számában (401–402. 1.) Dr. Nagy Endre
Úti képek a Székelyföldről című írása így idézi fel: *Bencéden él Pap Zsiga bátyánk,*
a Gyallay Pap Domokos édesapja ősi székely örökségén. Az öreget már négy éve
ismerem, amikor egyszer elfáradtan Bencédre kerültem. Mintha ma mondaná, amit
akkor beszéltünk. Folytatja a négy év előtti tárgyat. „Felépült a ház, öcsémuram.
Ugy építettem, hogy helye legyen benne Domokos fiamnak és családjának is, ha
valami baj érné őket.“ 75 évet számlál Gyallay Zsiga bátyánk. A házat srappel
gyűjtotta fel 1916-ban, s mialatt egyik fia olasz fogságban, a másik orosz fronton
szenvedett, neki volt ereje új alapot vetni feldúlt gazdaságának, és új házat építeni
az ősi telken. Minden szavából erő és bizalom cseng. Mióta vele beszéltem: tudom,
honnan tanulta Gyallay Domokos azt a súlyos, tiszta, rövid magyar mondatszer-
kesztést. Édesapja úgy beszél, ahogy ő ír. Nincs egy fölösleges szava, és mégis egy
hétig tudná hallgatni az ember. A fia érdekl. Első kérdése: „Élhetős állapotban
van-e Domokos? Nem pipál-e, nem mulat-e ott Kolozsváron? Mert hij, nem igazi
élet a városi. Aztán a mi természetünk nem bírja sem az italt, sem a pipát.
Családom négy nemzedékéről tudom, hogy józan életet éltek és nem dohányoztak...“
Ragyog a szeme, amikor megnyugtatom, hogy Domokos sohasem iszik szeszes italt
és nem dohányzik. Az öreg Gyallay aztán sorba kérli az unokákat és megeirogat
a végén, mintha a fia volnék.

³ Gyallay Domokos: *Vaskenyéren*. Történeti regény. Minerva Rt. kiadása Cluj—
Kolozsvár, 1926. (A továbbiakban: *Vaskenyéren*.) 86.l.

⁴ Az unitárius vallásközösség felsőbb iskoláinak és az ezekkel kapcsolatos elemi
iskoláknak Értesítője 1891/92—1892/93. A székelykeresztúri Unitárius Középtanoda
Értesítője 1893/94—1895/96. A kolozsvári Unitárius Kollégium Értesítője 1896/97—

1898/99. Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története (1568—1900)*. II. kötet Minerva Rt. [Kolozsvár] 1935.

⁵ Vö. A kolozsvári Ferencz József Tudomány Egyetem Almanachja 1899—1903 közötti kötetivel.

⁶ A tordai IV. osztályú Unitárius Gimnázium Értesítője az 1905—1906. iskolai évről és az 1906—1907, 1907—1908. évi kötetek. A tordai M. Kir. All. Főgimnázium Értesítője az 1908/1909-i tanévről és az 1917/1918-ig terjedő kötetek.

⁷ *Királylátogatás Tordán*. Aranyosvidék, 1906. jan. 20.

⁸ *Családi öröm*. Uo. 1909. jún. 12. Gyallay-Pap Zsigmond (Torda, 1909, jún. 7. — Englewood — USA, 1975. május 1.) újságíró, szerkesztő lett. Az Erdélyi Fiatalok egyik vezető tagja, a Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Körében is tevékenyen szerepel, a Kévekötés rovatvezető szerkesztője. Az Erdélyi Fiatalok falu-füzetei sorozatban jelent meg *A nép és az intelligencia* (Cluj—Kolozsvár, 1931) című tanulmánya.

⁹ *Adatok a papmarasztalás korának történetéhez*. Keresztény Magvető, 1917. 3. füzet 128—137. l.

¹⁰ Erdélyi Lapok, 1910. 8.sz. 232—235., 9.sz. 268—270., 10.sz. 299—303., 11.sz. 329—334., 12.sz. 363—366., 13.sz. 395—398., 14.sz. 426—430., 15.sz. 456—462., 16.sz. 489—494., 17.sz. 517—522., 18.sz. 551—556., 19.sz. 579—582., 20.sz. 617—618., 21.sz. 646—649., 22.sz. 680—681., 23.sz. 710—712., 24.sz. 748—752., l.

¹¹ Erre az időszakra vonatkozóan felhasználtuk a kolozsvári Unitárius Kollégium Értesítője 1918/19—1925/26. évi füzeteinek adatait is.

¹² *Az Unitárius egyház főtanácsi gyűlése*. Magyar Nép, 1927. 46.sz., 551. l.; Magyar Unitárius Egyházi Főtanács 1927. évi november hó 6. és 7. napján Kolozsvárt tartott ülésének *Jegyzőkönyve*. Szerkesztette Dr. Boros György egyházi főjegyző. Minerva Rt. Cluj—Kolozsvár, 1927. 67. l.

¹³ Az adatok forrása: *A Helikon és az Erdélyi Szépművés Céh levelesládája* (1924—1944). Közzéteszi Marosi Ildikó. I—II. kötet. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

¹⁴ Tamási Áron: *Tiszta beszéd*. Publicisztikai írások 1923—1940. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 417—418. l.

¹⁵ Görög Ferenc: *Fölvilágosításul*. Magyar Nép, 1938. 10. sz. 186—187. l.

¹⁶ B.: *Gyallay Domokos Pesten folytatja népnevelő munkáját*. Erdélyi Szemle, 1941. dec. 15—16. sz.; A budapesti VIII. kerületi Magyar Kir. Állami Zrínyi Miklós Gimnázium Évkönyve 1942/43, 1943/44. évi füzetek.

Dr. MOLNÁR ISTVÁN

ADALÉK A SZÉKELYKERESZTÚRI UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉHEZ

A székelykeresztúri unitárius egyház történetéről — az unitarizmus kialakulásának történeti folyamatába illesztve — Nagyajtai Kovács István a múlt század utolsó negyedében áttekintő képet „rajzolt”.¹ Ez a közleménye szolgált aztán iránymutató forrásul azóta is az egyházközség történetével foglalkozó szórványos írásbeli vagy szóbeli ismertetéseknek. A nyomtatásban is megjelentek között a Geréb Zsigmond néhai fiatfalvi lelkész írása a jelentősebb, amelyben néhány történeti „tükördarab” ismertetése mellett a belső emberek névsorát is igyekszik megállapítani.² Ujabbán a jelenlegi esperes-lelkész, Báró József, pedig az 1982. április 18-i püspöki vizitáció alkalmakor tartott felolvasásában összefoglaló leírást adott³ az egyházközség kialakulásától 1982-ig.

Kovács István ismerteti az egyházközségnek azokat a küzdelmeit, kitaró erőfeszítéseit, amelyekkel a piactéri nagytemplomnak 1767-ben történt elvesztését követő nehéz helyzetben a megmaradásért, az egyházközségi élet fundamentumát képező imádság hajlékának a létesítéséért tettek. Azonban munkájának jellegéből adódóan a kezdeti eredményeknek csak áttekintő leírását adja, nem részletezi a felhasznált forrásoknak a történéseket alakító, azokban résztvevő számos személy szerepére vonatkozó adatát. De az épülő új templom és tornya befejezési időszakaira vonatkozó megállapításaiban is — talán, mert részben az 1710—1718 években átélt diákkori emlékeire alapozza — egynehány adata a tényektől eltérő és hiányos. Ezért azoknak a korabeli megmaradt régi, valószínű általa is ismert, de részleteiben pontosan fel nem használt írott forrásoknak a mostani átnézése nyomán a helyesbítéseket, a hiányok pótlását — az egyházközség történetének teljesebb megismeréséhez való hozzájárulásért — szükségesnek láttuk.

Geréb Zsigmond közleménye is az események vázlatos ismertetésében ugyancsak tartalmaz tévedést, aminek a helyesbítése a történeti valóság megállapításáért szintén szükséges.

Adatközlésünkben két eredeti forrásra támaszkodunk.

Az egyik egy 1773. december 1-én keltezett, az egyházközség ingó és ingatlan javait számba vevő vizitációs jegyzőkönyv, amelyet a XVIII. század harmadik negyedében létezett keresztúri egyházközség története szempontjából igen jelentős *Matrix seu Inventarium* főcímet viselő kézírásos könyv őrizett meg. A kötetnek ezt és mindenik jegyzőkönyvét „Josephus.

Simo de Kis Solymos, Sanctae Sedis Unitariorum Keresztur (!) Juratus et Ordinarius Notarius“ írta.⁴

A másik adattár a székelykeresztúri unitárius egyházközség „*Protocolum(a) Mellybe a' Curatorok Számadásai, Perceptumai és Erogatumai jegyeztetnek fel az 1809-ik Esztendőben a' Csifo Mozes Curatorságában T. Pap Sipos Miklos által.*”⁵ Ez a Protokollum, amely 1810-től 1833-ig bezárólag tartalmazza a kurátorok számadásait, ma az egyházközség legrégebb dokumentuma, amelyet a XIX. század elején keletkezett, a régebbi iratárat is megsemmisítő nagy tűzvész pusztítása után kezdtek vezetni.⁶

Az 1773. december 1-én felvett jegyzőkönyv néhány részlete kibővíti eddigi ismereteinket, néhány adata azonban — a rájuk vonatkozó más források híján — csak feltételezésekre ad lehetőséget.

A vizsgálószerk tagjai a jegyzőkönyv bevezető soraiban elsősorban is megállapítjuk, hogy „Templom nintsen“, majd ezt követően így folytatják: „Hanem vagyon a' Patakfalvi Mihály Atyánkfia Józsiágán egj ágason egy kis harang, mely a' Templomnak el vétele után vétetett az Unitaria Ecclesiától Ötven nyoltz ronas (!) (Rhenes) Forintokkal; vagyon illy irás rajta: VENITE LAUDATE DOMINUM. 1773.“ (Gyertek dicsérjétek az Urat.) Ezt az 1773-ban öntetett kicsi harangot Kovács István megemlíti ugyan, de beszerzési idejének megjelölése nélkül.⁷ Pedig ennek ismerete igen fontos lélektani tényt világít meg: abból az újabb, öt év óta tartó kábulatbéli felocsúdásnak első kedvező jele, amely a piactéri nagytemplom 1767. augusztus 19-én történt elvétele után 1768 decemberében szakadt a hívek lelkére amiatt, hogy azt a Gagyipatak torkolata melletti közterületen felépített faházat, amelyet nemcsak papilaknak, de egyik helyiségét imasobának is használták egy, a Mária Terézia korában kiadott rendeletnek — miszerint új templomot és imaházat előzetes felsőbb engedély nélkül nem lehet építeni — elfogult értelmezése miatt leromboltatták.⁸

A jegyzőkönyv további soraiban „Az Ūr Asztalára való Eszközök“ számbavétele után felsorolják azt a néhány egyházi tulajdonú egyszerű berendezési tárgyat, amelyek a „Papság Házá“-ban és a „Mesterség Házánál“ találhatóak. Milyen tulajdonú épületről vagy épületekről lehet itt szó? A jegyzőkönyv ezt nem határozza meg. Egyházi tulajdonúak nem lehetnek, hiszen — amint tudott — még azt a faházat is, amit 1768-ra nagy nehezen felépítettek, hatósági rendelettel leromboltatták. S ettől az időtől 1773-ig az amúgy is lecsökkenő lélekszámú unitáriusoknak nem volt semmi módja, anyagi ereje ennek pótlására. Az egyházközség történetét leíró szerzők sem említik, hogy ilyen egyházi célt szolgáló saját birtoklású épület vagy épületek léteztek volna. A jegyzőkönyvben a „Papság“ és „Mesterség“ házának nevezettek tehát csak olyan magántulajdonúak lehetnek, amelyeket vagy az egyházközség, vagy maguk a belső emberek kibéreltek, vagy esetleg a tulajdonos támogatásként bocsátott használatra.

Az idézett jegyzőkönyvben van még egy részlet, amelyben „parochia“ említődik. Ebbe a jegyzőkönyvbe ugyanis — az egyházközség „fundusai“, telkei, eredetének megállapításáért — a notarius „de verbo ad verbum“⁹ bemásolja azt a szerződészöveget, amelyet még 1767. október 26-án, a templomelvétele követő alig két hónapra, az új templom és belső emberi

lakások építése helyének, megszerzési körülményeinek módjára vonatkozóan — szerkesztettek. A másolat hűségét igazoló záradékban a bemásolás helyét a jegyző így határozza meg: „In Aedibus parochialibus majoribus Ecclesiae Unitariae Sz. Kereszturienensis“, tehát a székelykeresztúri unitárius eklézsia nagyobbik parochialis épületében. Ebből a meghatározásból sem tűnik ki az épület tulajdonjogi helyzete, de egyértelműen az sem, hogy milyen épületről van szó? Különálló épület-e az „aedibus parochialibus majoribus“-nak nevezett, vagy csak egy olyan kétszobás épület, amelynek a nagyobbik helyisége a pap és a kisebbik a kántor házául, lakásául szolgált, mint ahogy volt az 1768-ban leromboltatott lakóházban is. Az aedibus szó ugyanis a latinban jelent szobát is, de egy több szobából álló épületet is.¹⁰

Kérdés az is, hogy az 1768 utáni évtizedekben — az új templomnak a XIX. század elején történő felépítéséig — hol tartották az istentiszteleteket? Erről az idézett szerzők nem szólnak; a hagyomány szerint magántulajdonú épületekben. Ilyen, a „Papság házá“-ul is használt épületben lehetett 1773-ban is az istentisztelet helye, mégpedig — a vizitáció jegyzőkönyvében jelzett kicsi harangot tartó „ágas“ helyének meghatározásából következtetve — az említett Patakfalvi Mihály jószágán levőben, ugyanis nem valószínű, hogy a haranglábat külön telekre és nem az istentiszteletre is szolgáló hajlék mellé állították volna fel.

A továbbiakban térjünk vissza a 1773-as jegyzőkönyvnek arra a részére, amely a még 1767. október 26-án keltezett, a „Parochiák fundusai“-nak megszerzési körülményeire, módjára vonatkozó szerződésmásolatot tartalmazza. Ennek a szerződésnek az egyházközség történetét illetően két vonatkozásban van jelentősége: az egyik az, hogy meghatározó módon érzékelteti azt a keserves állapotot, amibe a piactéri nagytemplom és tartozékainak elvesztése miatt jutottak a hívek; továbbá azt a reménységüket, hogy azon a telkeik arányában birtokolt közterületen, amelyet a nyomorba jutott egyházközségnek együttes elhatározással szerződésileg átadtak, „midőn arra mód adatik“, ott templomot, papi és mesteri lakot építsenek. A szerződésnek viszont az a része, amely az adományozó egyházközségi tagoknak a névsorát tartalmazza — családtörténeti vonatkozásban is fontos. Nevük felidézésével az irántuk való kegyeletünket rójuk le, hiszen ők voltak azok, akik az egyházközség története legnehezebb időszakának eseményeiben, azok alakításában — hitük, egyházuk iránti töretlen hűségükről tanúbizonyságot telve — részt vettek. Megemlékezésük egyúttal ösztönző, folytonosságot érzékeltető emlékidézés is, mert az akkor élt családok jónehányának leszármazottai ma is az egyházközségnek erősségei.

A szerződésnek a telekadományozás szükségességét indokló, és az átadás feltételeit meghatározó részében az akkori Kereszturfi Szék hites Assessora¹¹ és az Erdélyi Törvényes Királyi Táblának hűtös Notariussa jelenlétében, a „Kereszturfi Széki Unitaria Ecclesianak Fő Curatorai (Bethfalvi Marothi György és Tarcsafalvi Pállffy Zsigmond), valamint a „Kereszturfalvi Unitaria Ecclesia Curatorai“ Fazakas István előtt, az „Ecclesia Commembrumai“¹² (. . .) „Perennalis fassio“-t¹³ tesznek.

Megállapítják, hogy az unitáriusokat ért veszteség miatt „(. . .) már semmi helye azon Ecclesiának, mellyen Isten Dütsőségére és Sz[ent] Tiszteletére valami alkalmatosságot készíthetnének, Papjoknak s Mestereknek

a lakásokra építést tehetnének, nintsen; hanem mostanis más Keresztény Felcbaráttynak hátok megett, azoknak engedelmeiből szoronganak, sőt Isteni Tiszteletet folytatása is nagy el viselhetetlen alkalmatossággal vitethetik végbe. Melly hogy továbbrais úgy folyon lehetetlen, mellyet szívbeli sértődés nélkül akármelly Keresztény[ne]k nézni nem lehet. Kihez való képpes, lévén a' Falunak Keresztur falvának a Falu alsó vége felé Fialfalva felöl valo felin egy köz pusztá helye, melly a Falu több Köz helyei fel osztásakor osztatlan maradt volt. (. . .) Ezen köz pusztá helybeli Részeket azért (. . .) ki ki a mi Részek abból Secundum numerum Sessionum obvenial¹⁴ egészen, magok Istenes indulattyokból, keresztényi buzgóságból, szabad jó akarattjokból, senkitőlis nem kényszerítettven, az említett Unitaria Ecclesianak per manus¹⁵ által adák örökkösön, irrevocabiler¹⁶ semmi Just továbbra magoknak abban nem reserválván,¹⁷ oly declaratioval, hogy azon részekre cedelendő¹⁸ részt azon Ecclesia a' több Részektől sequestráltatván,¹⁹ birhassa in perpetuum²⁰ békességesen; ha midőn arra mód adatik, azon helyre Templomot Isten Dütsőségére, Papnak s Mesternek lako Házakat, s egyéb megkivántató Épületeket építhessen, semmi egyéb állapotra ne is fordíttassék, másokkal neis inhabitáltassék,²¹ senkinek el ne tserélhessék, s egyéb akarmi szin és P[rae]textus²² alatt másnak által ne adattathassék. Mellynek örökkösön való megállására obligálák²³ minnyáján magokat, és minden Posteritassokot²⁴ kezek bé adása alatt, úgy hogy senki ő közüllök magok vagy Posteritassok, ezen örökös Taransactiot,²⁶ azokrol írott ezen Contractusunkot ne violálhassa,²⁶ hanem in perpetuum observalni²⁷ tartozzék.“

A következőkben vegyük számba a fenti telekadományozási szerződést megkötő egyházközségi tagokat számuk és családneveik szerint.

Számukat illetően a szerződésben 77 család képviselőjében megjelent egyházközségi tagot sorolnak fel, ebből 70 keresztúrfalvi és 7 olyan Keresztúr városi lakos, akik keresztúrfalvi birtokosok is lévén, telkeik arányában részesek az adományozott közterületben. A kérdés most már az, hogy ennek az összesen 77 unitárius családnak a szerződés megkötésének idejekor mennyi volt a taglétszáma? Ha családonként átlagosan három személyt számítunk, a lélekszám 220—230 körüli lehetett. Ennél a következőtett számnál azonban Kovács István és Geréb Zsigmond történeti leírásukban egyöntetűen valamivel kevesebbet, 195 lelket említenek, de nem azonos időből: Geréb Zsigmond közvetlenül az 1767 évbéli templomvesztést követő időből²⁸, Kovács István viszont az 1790-es évekből, az új templomépítési kísérlet időszakából.²⁹ De akár a feltételezéssel kiszámított lélekszámot, akár az idézett szerzők által említettek tekintjük, az adatok mindenképpen a keresztúri unitáriusoknak — akik kezdetben a helység lakosságának túlnyomó többségét alkották — a XVIII. század utolsó harmadára bekövetkezett nagyméretű lemorzsolódását jelzik. Ez a Keresztúr lakosságának összlétszámához viszonyított apadás jól kimutatható, ha a már említett 70 körüli családszámot és annak feltételezett 220—230-as lélekszámát vagy az idézett szerzők által közölt 195-ös lélekszámot összevetjük szintén a XVIII. század utolsó harmadában, 1784—1787 években megejtett első hivatalos állami népszámlálás adataival. Ez a statisztikai felvétel Keresztúrfalvában 210 családot állapított meg 473 lélekkel.³⁰ A helység 210 családjában tehát az 1700-as évek utolsó

harmadának 70 körüli unitárius családja már csak alig egyharmadát, a következtetéssel megállapított 220—230, illetve az egyházközség történeti leírásában közölt 195 lélek pedig a 473-as összlétszámnak mintegy 40%-át alkotja csak.

A továbbiakban — emlékük megőrzéséért — felsoroljuk azt a 220 évvel ezelőtt élt 7 keresztúrfalvi és 7 városi unitárius családot, amelyeknek fejei az egyházközség történetének igen nehéz időszakában — létükhöz való ragaszkodásuk, megmaradni akarásuk jeleként — biztosították azt a területet, amelyen néhány évtized múlva templomuk, parochiájuk építését megkezdhették. Keresztúrfalvában 1767-ben a Simó család volt a legnépesebb 11 ággal, a Fodor család 8, a Csifó 6, a Györfi, a Sófalvi 4—4, a Borbély, a Major 3—3-ággal szerepel; 2—2 ággal szerepelnek a Boszorát, Derzsi, Fazakas, Kálmán, Lörintzi, Nyújtódi és Patakfalvi családok; egy-egy ággal pedig a Balog, Bihari, Bontz, Boros, Buh, Buzás, Csoma, Farkas, Fenyédi, Hegyi, Kerestély, Kovács, Magyarai, Márkos, Nagy, Pálffi és Rác családok. A Keresztúr városában lakó hét unitárius család közül három a Kovács; egy-egy a Biro, Borbély, Horváth és Szentgyörgyi névvel szerepelnek.

A fentiekben felsorolt keresztúri unitárius családok fejei tehát 1767-ben biztosították azt a területet, amelyen később az egyházközségi élet új központjának kiépítését el lehetett indítani. Ezt kezdetben — amint tudott — a világi szervek megakadályozták. Egy negyed évszázadnyi időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a XVIII. század utolsó negyedében, Raffaj Sámuel lelkészsége idején (1777—1799) 1781-ben végre megkapták azt a királyi engedélyt, amelynek birtokában a jelenlegi templom fő hajójának és tornyának építési előkészületeit — alapozási munkálatait — elkezdhették. A megfogyott lélekszámú egyházközség anyagi forrásainak szűkös volta miatt azonban jó egy évtizednyi időbe telt, amíg csak a templom tömbjét fedél alá helyezhették. Ennek az évtizednek építési szakaszairól tájékoztat a templom belsejében, a mennyezet szélén húzódó — és ma is olvasható — körirat, amely szerint 1782-ben hozzákezdtek a kőfalak építéséhez, 1783-ban cserepes szarvazattal befödtek, majd hat év múlva, 1789-ben a falakat megvakolták, mennyezetét pedig 1792-ben készítették el. A torony építése azonban — amint írják — „félbe maradván a szűk idő terhes voltáért.”³¹

Kovács István viszont közleményében azt írja, hogy a templom még 1799 végén is „külső és belső kikészítés nélkül” állott,³² holott ez a megállapítása csak részben fedi a valóságot, mert a körirat szövege szerint 1789-ben falait már megvakolták, s 1792-ben pedig a mennyezete is elkészült. Kovácsnak a templom, de főképpen a toronyépítés teljes befejezési idejére, valamint az építést irányító lelkész kiletére vonatkozó megállapításait ha összevetjük a forrásul felhasznált kurátori számadáskönyvnek a generális és körli vizitációk által szintén ezekre vonatkozó adataival — ugyancsak találunk eltérést. Ő az építkezés teljes befejezését 1841-re teszi, a neves id. *Péterfi Sándor* lelkész idejére, aki 1824 és 1841 közti években — haláláig — állt az egyházközség élén. Közleményében ezt írja: „*Papsága idejében* a torony falait egészen felrakták, kivakolták, megmeszelték és cserépfedél alá vették, a harangokat belehelyezték. A templom hiányai kipótoltattak. Földe deszkapadló alá vétetett (...) meg-

rongált ablakai helyett mások készíttetek; a gimnázium felőli tornác és ajtó (. . .) elbontatott, berakatott és a templom más oldal falán más ajtó nyitattott. *És mindezek az ő mozgó tevékenységénél fogva.*³³ (Kiemelés tőlem. M.I.) Ebben az idézett szövegrészben Kovács István tehát id. Péterfi Sándor idejére teszi a templom és torony teljes elkészültét. A teljes befejezés valóban az ő szolgálati éveiben történt, de nem mindenben a Kovács István által említett ténykedésekkel, hanem csak abban az értelemben, hogy az elődei által és idejében már felépített templomon és tornyon a még meglévő hiányokat, a még szükséges kiegészítéseket elvégeztette, s az 1829-ben keletkezett nagyerejű szélvihar pusztítása következtében a templomon, de főképpen a tornyon keletkezett súlyos rongálódások kijavítását széleskörű társadalmi hozzájárulás megszervezésével elvégeztette.

A tényekkel nem mindenben egyező megállapításai Kovácsnak onnan adódnak, hogy az építkezések szakaszait nem követi a történések sorrendjében, s figyelmen kívül hagyva — nem is említve — a Péterfi előtt szolgáló lelkesek kilétét, az ő megvalósításait is egybe ötvözi a Péterfi által megvalósítottakkal. S hogy mindez valóban ezért történhetett így, bizonyítására kövessük végig évenként az építkezés menetének a kuratori számadáskönyvből kiszűrhető adatait.

Az 1809-től olvasható adatok legnagyobb része az építkezések második szakaszára: a torony építésének befejezésére és a már felépített meglévő templom tömbjén végrehajtott kiegészítő munkálatok mibenlétére vonatkoznak. Az egyházközség vezetőségének legnagyobb gondja az volt, hogy a „szűk idők terhes voltáért“ 1792-ben félbemaradt torony befejezéséhez a szükséges anyagi alapot előteremtsék. Ez nagyjából az 1800-as évek elejére pénzbeli és építkezési anyagok adományozásából meg is lett volna, de mert az említett tűzvész következtében a pénzalap megsemmisült, a költséggyűjtést újból el kellett kezdeni.

A veszteség pótlása vontatottan kezdődik. Nem várt kiadás is keletkezett, mert az 1809-ben elhasadott kisebbik harangot 1810-ben újra kellett öntetni, aminek elég tetemes árát ugyancsak közadakozásból tudták előteremteni.³⁴ A torony építésére az adakozás 1810-ben indul meg újra, de ez évtől 1815-ig mindössze két esetben van ennek nyoma: 1810-ben Tekintetes Dimén József 10 hordó meszet ajándékoz „A' Torony építése szükségire“, 1811-ben pedig Simó András, fiatfalvi Geréb Zsigmond és „Az Udvarhelyi Széki tiszteletes Ekklézsiák“ küldik el pénzbeli alamizsnáikat. A vizsgálószerk jegyzőkönyvei a torony helyzetéről ezekben az években nem emlékeznek meg. Szó esik azonban a templom épületének állapotáról, ami ez esetben is megerősíti annak 1792-beni kész voltát. Az 1814-ben írt vizitációs jegyzőkönyv 9. pontjában ezt olvassuk: „A' Templom s' az parochiális épületek alkalmas karban vadnak (. . .)“ De már 1815-ben a Dioecésana Visitatio³⁵ fontosnak tartja a torony további építésének sürgetését, s a meghagyások 1. pontjában ezt ilyen „ajánlással“ teszi, „Hogy az irt Curator (Csifó Salamon) okvetlen a Torony építéséhez fogjon s azt szorgalmasan folytassa.“ A meghagyás második pontjában olvashatóan Méltóságos Biró Józsefet a Generalis Consistorium tagját és Assessorát az építés praessorának³⁶ kinevezik, „kinek is consessusával³⁷ és égyetértésével hogy az építés folytattassék, s minden presbitérium Gyü-

lése az abban folyando tárgya előre jelentessék, kötelességévé tétetik a Curatornak.“

A vizitáció „ajánlása“ 1816-tól meggyorsította a toronyépítés második időszakának előkészítését. Az „Ecclesia buzgóbb tagjai“ s néhány keresztúri „réformátus atyafi“ is, tehetségükhöz mérten gabonát és pénzt ajánlottak fel, gyarapítva ezzel az egyházközség egyéb szokásos forrásokból gyűlő tőkéjét.³⁸ A legjelentősebb kezdeti hozzájárulásról azonban az 1817. évi kurátori elszámolás 3. pontja tájékoztat így: „Az Ekklesia tagjai által ezen esztendőben magok költségén vettettet s égettettet tizenhatezer nyoltz száz Tégla, amely a Curátornál van egyben rakva.“ Az előkészítés műveleteit ebben az évben még Sipos Miklós lelkész irányítja, akit a következő évben Márkos Elek vált fel.

Az 1818. október 1-én tartott vizitáció jegyzőkönyvének 7. pontjában — miután bevezetőként újból megismétlik, hogy „A Parochiális épületek s Templom jó karban vagynak“ — megállapítják, hogy „A Torony pedig 5 ölnyire ezen jelen való esztendőben felvitetett.“ (Kiemelés tőlem, M.I.) A kurátor a további kiadási tételekben részletesen elszámol a költségekről is: a mész egy részének és a toronyálláshoz vásárolt borona- és gendafák áráról; „A Tornyt rakó kőműveseknek Conventiojok³⁹ szerint“ előlegbe adott pénzről; „a megkívántatott öt fertály mása (!) vas“ áráról, továbbá a mester, valamint a tutaj- és boronafákat s meszet hozó fuvarosok élelmezésére költött pénzről. S hogy a felfalazott toronyban mindjárt felrakása után hozzá kezdtek a harangszék beépítésének előkészítéséhez, az „A Harang ülésének szükségére kívántatott cserefák“ megvásárlásáról szóló kiadási tételből tűnik ki, elkészítését pedig „A Harang Széken dolgozó Átsnak italára erogált“⁴⁰ tétel igazolja. A torony tehát harangszékével együtt, de még tetőzet nélkül, 1818-ban felrakatott. Abból a tételből pedig, amely „A' Harangot felkötő Kovátsnak áldomás italára“ kiadott költséget jegyzi fel arra következtethetünk, hogy az addig haranglábbon függő két harangot a beépített toronyszékre már ekkor áthelyezték. A tornyot magát, sisakjának elkészítéséig — nem lévén arra pénzük — ideiglenesen deszkatetőzettel látták el.

Az 1820. február 4-én tartott vizitáció jegyzőkönyvének kiadási tételeiben a kurátor elszámol azokról az 1819 évi hátrálékokról, amelyeket a tornyot felrakó kőműveseknek, a falrakáshoz szükséges állványzatot és a harangszéket készítő ácsoknak munkadíjába, és a még utólag vásárolt mészért kifizetett. A többi tétel a *torony szarvazatának* 1819-ben történt elkészítésére kiadott összegekről számol: „A' Torony fedésére kívántató Árbutz fák“, szarufák, cserefák, léc, lécszeg, pléh, a torony állásához szükséges deszka, a cserép egy része, s az elkészült szarvazat tetejére feltett „pléh Gomb“ áráról; a szarvazatot készítő ács munkadíjáról. A kurátor aprólékosan elszámol „A' Dersi, Rugonfalvi, Kőrispataki és Kis Solljmosi Erdőben fát vágóknak s azokat vekturázoknak⁴¹, a' cserép csinálóknak“ valamint mestereknek áldomás italára költött pénzről is.

Az 1821. február 10-i vizitációnak az 1820-ra vonatkozó jegyzőkönyvéből következtetve a *tornyot* ebben az évben *befedték*. Erre utal a kiadási tételek 6. és 7. pontja, amikből még az elkészítésére fordított időtartam is megállapítható: „A' Tornyot belétvezett és bé fedett Átsnak minden napra egy egyfertály pálinka lévén kiszegődve, három hét és három nap

6 kupa, viszont mikor bé végezte fél kupa áldomás adatott. — „A' Szekeresnek a kitől a' fogadás szerént az Átsot haza küldötte portékájával együtt“ (a fuvardíja is kifizetődött).

1821-ben (valószínű az év második felében) lelkészváltozás történik: Márkos Elek — Geréb Zsigmond adata szerint — Alsóboldogasszonyfalvára megy, s helyébe Máthé Mózes jön Abrudbányáról. Erről az 1822 február 28-án tartott vizitáció jegyzőkönyvében a lelkész ideszállításáért fizetett kiadási tétel így emlékezik meg: „Két szekeresnek kik Abrudbányáról a' Tiszt. Papot le vekturázták“ fizettek 56 Fh.-t és 40 Dr.-t.

Máthé Mózes szolgálata második évének az elején, 1822 februárjában, tartott említett vizitáció jegyzőkönyve 4. pontjában a templom és a torony állapotáról így írnak: „Az ujabban épített templom és torony még tökéletességre nem ment.“ Máthé Mózes aztán lelkészsége idején Csifó Mózes idős kurátorával megpróbálják a toronv „tökéletesítését“ elvégeztetni: „A' Torony párkányzattyára szükséges alabástromot“ (hoznak); 1822 folyamán a torony vakolását elvégeztetik, amint ez a Buh János és Kálnoki Imre kőművesek munkadíjába és a nekik italukra költött kifizetett összegekből kitűnik; „A Toronybeli Harang szék megpadolatott“, az ahhoz szükséges és állványnak való deszkát, léceket megvásárolják, a lécszegeket megcsináltatják.

Úgy látszik azonban, hogy mindezen megvalósítást Biró József a Generális Consistorium tagja és Assesora, mint az építkezés megbízott elnöke — keveselte. Lehet, hogy Máthé lelkész ellen egyéb kifogásai is voltak. Az 1823. október 2-i vizitáció alkalmával felvett jegyzőkönyv 1. pontjában ugyanis ezt olvassuk: „Hogy az Ecclesia más tagjainak panaszuk nintsen a' Pap ellen, hanem Méltóságos Biró József Ur éppen nints megelégedve, s elmozdittását már sok izben urgenter⁴² kérte.“ Az eklézsia tagjai tehát hiába voltak megelégedve papijukkal, a szűkös anyagi lehetőségek szerint végzett tevékenységével, hiába nyilvánítják ki ezt a megelőző években is azzal, hogy „az Ecclesiának fel adása nintsen a' Pap ellen“, mert mindezek dacára Biró József sürgetésére 1823 végén vagy 1824 kezdetén keresztúri szolgálatát el kellett hagynia, s Geréb Zsigmond adata szerint Kedébe kellett mennie. Az 1824. január 29-én tartott vizitáció jegyzőkönyve már „Pap Péterffi Sándort“ említi, mint a „Kereszturi Venerabilis Ecclesia“⁴³ jelen levő lelkészét.

Miután a forrásul felhasznált kuratori számadáskönyvnek a fentiekben idézett adatai alapján végig követhettük az 1792-ben már használatra alkalmassá tett „jó karban“ levő templom tömbjén a XIX. század második évtizedében és a harmadik évtized elején elvégzett kiegészítő munkálatokat, valamint a toronv építésének még 1819-ben történt befejezését, megállapítható — Péterffi Sándor lelkész érdemeinek kibebírtási szándéka nélkül —, hogy mindezek az 1818—1821 közti években szolgáló Márkos Elek, illetve — néhány megvalósítással — az őt 1821—1823 közt követő Máthé Mózes lelkészek idejében történtek, és nem később, az id. Péterffi Sándor irányításával, ahogyan azt Kovács István dolgozatának idézett szövegrészében ezekre vonatkozóan írta.

Péterffi Sándor jövetelével egy időben kurátor változás is történt. A vizsgálószek 1824. január elején kelt jegyzőkönyve záradékának 2. pont-

jában erről így emlékezik meg: „(..) a' most számadoló Curátor Csifó Mózes nyoltz Esztendőig igen ditséretesen 's épületesen a' Dioecesana Visitationak, és az Ecclesia nagyobb rész Tagjainak meg-elégedésére folytatott Curatori Hivatalát letette (:háládatossággal 's köszönettel emlékezeünk erről:)“. Helyette Márkos Jánost választják meg és iktatják be a kurátorságba.

Az új pap és az új kurátor a megelőző vizitációk által már többször kifogásolt rossz kapu kicserélésére, a kerítések, a papilak tornáca megjavítására, továbbá a templom tornáca tetőzetének újra fedésére az előkészületeket megkezdték. Megvásárolják a cserefát, deszkát, cserepet s egyéb szükségeseket, majd „A' Parochiális Jozság eleibe ujj Kaput tsináló Átsnak“ a munkadíját kifizetik. Az ezekre fordított összegek úgy látszik kimerítették az eklézsia meglevő kevés pénzalapját, mert a vizitáció megjegyzi, hogy „Cassa remanentia⁴⁴ nintsen.“ sőt — állapítják meg — „a' Curator Super Erogatumot⁴⁵ tett 19 pénzt mellyet Az Ecclesia (:ha praetendálja:) megfordítani köteles.“

1826-ban folytatják a templomban az elődek által megkezdett pádimentomozást, kifizetik az ezt végző asztalos munkadíját, s megjavíttatják az ablakokat. A költségeket az „individuatim“ (!)⁴⁷ szedett törökbúza árával, a méltóságos Biró, Maurer, Sándor urak „szent végre“ adott szerény összegeivel, „a Gymnasiumi Deákok“ tehetségükhöz mért adományaival pótolják.

Az 1827 február 8-án keltezett vizitációs jegyzőkönyv d. pontja az elvégzett munkáról így emlékezik meg: „Dicséri mind a' Tiszteletes Pappnak, mind a' Curatornak és Ecclesianak azon szorgalmatosságokat a' Dioecesana Vizitatio melly szerint az ablakokat reparáltatták, kívül azt rostélyokkal meg erősítették és a' Templomot meg pádimentomoztatták; az Isten segélye a' Szent Ecclesiát, hogy az Isten dicsőségére egyéb szükséges reparációkat is meg-tehessenek.“

Az 1828 február 6-án tartott vizitáció tagjai is a jegyzőkönyv 1. pontjában „(..) dicsérettel említik (..) az Ecclesia boldogságára intézett sok sok törekvéseit (a papnak, kurátornak, híveknek), mellynek gyümöltse a' jelen valo esztendőre az hogy Joltevöket szerezvén azoknak segedelmek által a' Papi Házat gyönyörűen meg-tornáztatták.“ A kiadási tételek közt szerepel még „A' Templom és a' Papi Ház fedelének meg ujittására vásárolt 1700 cserép“ és egyéb építkezési anyag ára, továbbá a tornácot építő ácsnak munkadíja.

A fentiek szerint tehát Péterffi Sándor szolgálatának kezdetétől 1828-ig, időrendben a templom tornácának újra fedését, új kapu állítását, a kerítések részbeni megjavíttatását, a templom megkezdett pádimentomozásának folytatását, ablakainak javítását, a papilak tornácának megújítását végeztette el.

1829-ben azonban újabb, az eddigieknél nehezebb feladatok hárulnak az egyházközségre, ugyanis ebben az évben egy pusztító szélvihar főképpen a torony tetőzetét nagyon súlyosan megrongálta. Ezért az 1830 február 10-én tartott vizitáció, mivel „a' Torony fedélzetét a' Szél-vész megrongálta, annak reparatioját a' Tiszt. Pappnak, Curatornak és Presbiteriumnak atyafiságoosan ajánlja.“

A keletkezett károsodás kijavítására szükséges költséget azonban az egyházközség, mivel a megelőző évek említett építkezési-javítási munkálatai a pénzalapot évről-évre kimerítették — a maga erejéből nem tudta fedezni. Ekkor kezd hozzá Péterffi Sándor a „serkentés, buzdítás, nógatás“ nyomán ahhoz a sokféle anyagi forrást megnyitó széleskörű társadalmi szervező munkához, amely valójában nem a torony építésének befejezéséhez kötendő — miként Kovács István dolgozatának idézett szövegrészében írja, s ami tulajdonképpen Péterffi elődje által valószínűsített meg —, hanem ahhoz a tevékenységéhez, amelynek eredményével az ő idejében esett nagy szélvész következtében a tornyon és templomon keletkezett súlyos rongálódások kijavításához a szükséges anyagi fedezetet biztosítani tudta.

A javítások előkészítését, még a vihar utáni hónapokban megkezdték. „A' Istenes indulatból“ nyújtott támogatás eredményeként „A' Toronyra megkívántató“ 2000 lapos cserepet, 250 kupást, 730 fél cserepet „a' cserépvetővel“ elkészítették, s „a' Toronynak ujra fedésére Hegyi Mózesnek előpénzt“ is adtak.

A további költségek fedezésére a hitrokoni összetartozandóság jeleként — amint ez az 1831 februárjában tartott vizitáció alkalmával a torony javítására 1830-ban befolyt összegek számbavételéből kitűnik — pénzbeli segítség érkezett a „Háromszéki, Maros Széki, Küküllő vármegyei Tractusokból“⁴⁸, a Fejér-nyikó mellyéki Ecclesiákból, a Keresztúri tractusnak több Ecclesiájából (kiemelve a tarcsfalvi benefactorokat)⁴⁹, az Udvarhelyi Tractusból“ és egy későbbi bejegyzés szerint Felső Fejér vármegyéből is.

Az adományozott összegekből, valamint az egyházközség ismertetett évi jövedelméből a még hiányzó építkezési anyagokat megvásárolják, s „Siménfalvi Áts Pallér“ Györke Jánost megfogadják „a Torony és Templom fedele megújítására“, amit aztán ő és a segéd munkások el is végznek. Munkadíjukon felül ellátást is kapnak. Az eklézsia a maga pénzéből előlegezi az élelmezésre és a segéd munkások fizetésére költött összeget. Ezeket a kiadásokat „a' Ecclesia tagjai megfordítani ígérték“, s amint a jegyzőkönyvvezető írja: „Ha ezen Cassabol el költ 16 forint és 8 dénárt az Ecclesia Tagjai béteszik a Cassába kedvesen vészi a D. Visitatio és az Ecclesiának szükségét látván ajáljais.“⁵⁰

A vizitáció tagjai miután megvizsgálták az elvégzett munkát, a látottakat így protokollálják: „A' Templom kevés még szükséges reparatio nélkül, alkalmas karban vagyon, a' Szél-vész által megrongált Torony sok Joltevőnek adakozásából szépen megujtattott; ugy a' Parochiális Jozzágon levő épületek jo karban vagynak.“

1831-ben, december 10-én, még egy második vizitáció tartódik. A jegyzőkönyv 5. pontja szerint azonban „a' Templom kevés szükséges reparatioja“ — amint ezt februárban megállapították — az év folyamán nem készült el, amiről a jelzett pontban így írnak: „...a' Templom némi reparatiót kíván erre nézve már némely előkészületek meg tettek, az Ecclesiának is láttzik készsége a' meg mozdittására...“

Az egyházközség XIX. század eleji vagyoni állapotát, gazdálkodását és főképpen az ezekkel kapcsolatos eseményeket rögzítő kuratori számadáskönyv írása az 1832—1833-as évekkel megszakad. Ez utóbbi évek bejegyzett adataiból megállapítható, hogy Péterffi Sándor lelkész a templom tömbjén az istentiszteletek zavartalan megtarthatóságáért, egy igen szükséges módosítást végeztetett el: az eddig keleti oldalon levő főbejáratot a nyugati oldalra helyeztette át, amit az 1832-ben tartott vizitáció a jegyzőkönyv 6. pontjában — egyebek mellett így értékel: „(..) a' Férfiak ajtaját nagy tsendességre a' Templomnak a' Tiszt. Papi Ház felé fordították, mely annak előtte a Collegium felé volt.“⁵¹ A kollégiumnak és a templomnak ugyanis közös, választó kerítés nélküli udvara volt. A bejáratot védő tornácot (porticust) azonban úgy látszik ebben az évben még nem helyezték át az újonnan nyitott bejárat elé. Ezt az átépítést — az 1833. év „Pénzbeli költése“ 8. pontjából megállapíthatóan — csak még tervezték: „a' Templom Tornáztát a' mostani állásához képest megakarja fordítani az Ecclesia — ennek jövőendőbéli újra alkalmazására nézve adott a' Mester Embernek előre 2. M. forintot.“

Ezzel az adattal zárul az az adaléksorozat, amellyel a székelykeresztúri unitárius egyházközség története néhány korszakának pontosabb megismeréséhez kívántunk hozzájárulni.

Befejezésként megemlítjük, hogy a templomon a XIX. század végén, 1880-ban, még egy jelentős módosítást hajtottak végre: „(..) a mai, férfiak által használatban levő templomrésszel nyugati irányban, az orgona karzattal együtt kibővítették (..)“⁵² A templom befogadó térének megnagyobbítását Dávid Ferencz halála háromszázéves évfordulójának alkalmából valósították meg. Erről az eseményről a Keresztény Magvetőben közölt „Aranykönyv“ így emlékezik meg: „A székelykeresztúri unitár. eklézsia, kicsiny templomát, egy s más okok mellett, főképpen Dávid Ferencz első unitár. püspök halálának három százados évfordulati emlékünnepele itt tartása alkalmából, megnagyobbítani szándékozván, nemes szándékban, a következő kegyes adományokkal támogattatott.“⁵³ Az építkezés költségeihez hozzájárultak: Ferencz József püspök felhívására több nyikómenti és párciumi egyházközség; a Homoród mentéről Keményfalva pénzzel és mésszel; a többi egyházkör; Keresztúr városi és timafalvi egyéni adakozók; a Keresztúr városi más egyházközségek; keresztúrfalva unitáriussága pénzzel és többszáz napszámmal; a zsinati bál jövedelme.

*

A fentiekben közölt adatok mellett, hogy az egyházközség története néhány eseményének pontosabb megismertetéséhez járulnak hozzá, egyetemes egyházi életünk vonatkozásában — még egy igen fontos tényre világítanak rá, mégpedig arra az egymás terhét viselni akaró és tudó fenntartó erőre, amely — amikor a történelmi szükség úgy kívánta — mindig képes volt arra, hogy az összetartózkodóság tudatából táplálkozó áldozatkészség forrásait megnyissa.

JEGYZETEK

¹ Kovács István: *A székelykeresztúri unitárius hitközség történeti rajza kezdettől mostanáig*. KerMagv XIV. Kvár, (1879) 67—91.

² Geréb Zsigmond: *Tükördarabok a székelykeresztúri unitárius egyház múltjából*. KerMagv LXVI. Kvár, (1934) 260—265. Geréb adatait felhasználva lásd még Orbán János: *Székelykeresztúr története*. Kvár. 1943. 34—38.

³ Báró József: *Lelkészi jelentés a Főtisztelendő Püspöki Vizitáció alkalmával, a székelykeresztúri Unitárius Egyházközség történetéről* 1982. április 18. Kézirat.

⁴ A jegyzőkönyv-kötet megírását — a főcímet követő terjedelmes szövegrész tartalma szerint — Vásárhelyi István akkori keresztúrköri esperes rendezte el, miután a medeséri parochia „minden régi anyagkönyvével, levelével“ újszékelyi Buzogány Sámuel lelkésszel együtt égés áldozata lett. A kötet írásának ideje 1773. november 15-e és 1774. január 4-e közötti időszak. — Félrét nagyságú kötet, 350 számozott oldallal. Tartalmazza a kör 30 ekléziája ingó és ingatlan vagyonának, fontosabb okleveleinek leírását. A keresztúri egyházközségre vonatkozó jegyzőkönyv a 165—169 lapokon olvasható. Erre a ravai unitárius egyház tulajdonában levő kötetre figyelmet felfedezője Adorjáni R. Károly, volt szőkefalvi nyugalmazott lelkész hívta fel, amiért ez úton is köszönetemet fejezem ki. — A Matrix tartalmát, megírásának okait ismertette: Végh Mihály: *A ravai unitárius egyház története* c. közleményének első részében. KerMagv XXV. (1890) 159—169, 1. sz. lapalji jegyzet.

⁵ A Protokollum írását megkezdő Sipos Miklós 1807—1817 években volt az egyházközség lelkésze. Vö. Geréb, i.m. 265.

⁶ A tüzeset évét illetően eltérés van Kovács István és Geréb Zsigmond írásában. Kovács 1811-ből említi, hogy ennek az évnek az őszén, amikor „rossz ember“ gyűjtőgatása következtében 41, nagyobb részt unitárius székely gazda javai elhamvadtak, az akkori kurátor háza is, a benne toronyépítésre gyűjtött pénzüsszeggel együtt elégték. (Vö. Kovács I., i.m. 86.) Geréb viszont úgy tudja, hogy az egyházközség gyűjtött, pénzének, iratainak, egyéb értékeinek elége 1802-ben történt, amikor Csifó József gondnok háza is elégett. (Vö. Geréb Zs. i.m. 263.) E két eltérő adat közül a Kovács István szövegében olvasható évszám vagy elírás, vagy sajtóhiba lehet. Hogy a két jelzett év közül melyik felel meg a valóságnak, megerősítő adat hiányában nem lehet megállapítani. Nem derül ki pontosan a forrásul használt kurátori számadáskönyv adataiból sem, mert az 1813-ban tartott vizitáció jegyzőkönyvének 6. pontjában is csak ennyit olvashatunk: „Az Úr asztalára tartozó jók, a' nem régiben volt égés alkalmatosságával (Kiemelés tőlem, M. I.) akkori kurátor Csifó József házának az azokat konzerváló ládával együtt elégtének, a' mik azután szereztek 's ajándékoztattak, azoknak konskriptioja bizatik a T. Papra.“ A 8. pontban ezt még a következőkkel egészíti ki: „Az Ecclesia régi oklevelei is a fenn említett égeskor elégvén a' mostanig accedáltattaknak regisztrálata is bizatik a' T. Papra.“

⁷ Kovács I. i.m., 86.

⁸ Kovács I. i.m., 84.

⁹ szóról szóra

¹⁰ Vö. Fináli Henrik: *A latin nyelv szótára*. Bp. 1884.

¹¹ ülnök, táblabíró

¹² tagtársai, tagjai

- ¹³ örök vallást
¹⁴ a telkek száma szerint jár
¹⁵ kéz által, kézbeadással
¹⁶ visszavonhatatlanul
¹⁷ nem tarva fenn
¹⁸ jutó részt
¹⁹ elkülönítvén
²⁰ örökösen
²¹ ne legyen lakható
²² ürügy
²³ kötelezők
²⁴ utódaikat
²⁵ egyezséget
²⁶ ne sérthesse meg
²⁷ mindörökké tiszteletben tartani
²⁸ Geréb Zs., i.m., 67.
²⁹ Kovács I., i.m., 68.

³⁰ Az első magyarországi népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára. Bp. 1960. Táblázat, 362—367.

³¹ A körirat szövegét közli Geréb Zs., i.m. 262.

³² Kovács I., i.m., 85.

³³ Uő. 88.

³⁴ Az unitáriusoknak a XVIII. század végén újból két harangjuk volt: a nagyobbik, amelyet Sándor Józsefné Thoroczka Anna ajándékozott volt 1792-ben (Kovács, 86—87) és egy kisebb, amelyet a hívek 1773-ban öntettek. Ez a kisebbik harang hasadt el. Az elhasadása és újra öntése idejéről az 1810 októberében tartott vizitáció jegyzőkönyve záradékának 6. pontja tájékoztat: „Ez előtti esztendőben el hasadt kisebb Harangot ujiban nagyobbba öntette az Ecclesia a' jelen esztendőben a' felljebb meg irt Benefactorok (jóltevők) segedelmezése által melljen illjen írás vagyon. Öntettet az Egy igaz Isten dütsőségére a' Székel Kereszturfalvi Unitaria Ecclesia számára, rész szerént a' maga rész szerént a Tkts Mátéfi István ur költségével Segesvári Baumgartner János által Ao. 1810.“ A harang újjá és nagyobbra öntéséért 1810-ben 372, majd 1811-ben „a hátralevő árban“ még 64 forintot, összesen tehát 436 forintot fizettek. Ennek az összegnek nagyobb részét, 270 forintot a bevételi tételek szerint 61 keresztúrfalvi unitárius család adta össze, csatládonként — tehetségük szerint — néhány dénártól 10 forintig, nagyobb összeget Mátéfi István 60 Frt. és Biró József 24 Frt. nagybirtokosok fizettek: a „Kereszturi Refor[mátus] Atyafiak“ 36, a fiatfalvi unitárius hívek 12 forinttal járultak hozzá a harangöntés költségeihez.

³⁵ püspöki vizitáció

³⁶ elnökének

³⁷ jóváhagyásával

³⁸ Az egyházközség jövedelmét jelentette a tőkepénz kikölcsönzése, kb. 7% kamatra (interesre), az eklézsia erdejéből eladott fa ára, egyházi földek árendába adása, az egyház földjein termett gabona eladása, egy zsellérház taxája. Időnkénti jövedelmet jelentett „A' Falutól engedett Kortsoma árendája“, pl. 1812-ben a kurátor „9 magyar forintot vett bé“. Az ugyancsak 1812-ben tartott püspöki vizitáció megparancsolja a kurátornak a korcsoma-árenda felvételét: „Fel adatik az Ecclesiája tagjaitól, hogy a Communitás (a község, a Falu) az azt illető kortsomálta-

tást árendába adta oly Czéllal, hogy azon árenda a két Ecc[lesi]ák[nek] mennyen, (Kiemelés tölem, M. I.) melyet minthogy fel nem vett a Curator, most parantsolatban adatik, hogy azon Arendának ezenn Ecl[lesi]át illető részit Tiszt erejével is fel végje.“

³⁹ megegyezés, alku, szerződés

⁴⁰ költött

⁴¹ szállítóknak

⁴² sürgősen

⁴³ tiszteletre méltó, tisztelettel teljes

⁴⁴ maradék, maradvány

⁴⁵ túlköltés, bevételt meghaladó kiadás

⁴⁶ követeli, igényli

⁴⁷ egyénileg

⁴⁸ vidék, itt egyházkör

⁴⁹ jóltevő

⁵⁰ A korabeli pénz értékének és vásárlóerejének viszonya kitűnik a munkadíjra és az élelmiszerekért forintban és dénárban fizetett összegekből: az ács munkadíja 13,20, a segédmunkásoké 5,88; egy véka búza ára 1,80, másfél font szalonnáé 0,72, tizenhat font húsé 2,24, négy font túrósé 0,96, két ejtel törökbúza liszté 0,36; négy kupa borért 1,28, negyedfél kupa pálinkáért 2,52, két veder sörért 1,20 forintot, illetve dénárt fizettek.

⁵¹ Ezt a módosítást Kovács I. is i.m. 88. oldalain megemlíti.

⁵² Báró J., i. kézirat, 3 — Vö. Geréb Zs., i.m., 263.

⁵³ KerMagv XIV. (1879) 424—426.

JAKAB DÉNES

MÚLT ÉS JÖVŐ

5Móz 11,8—12

Az év első napján felolvasott bibliai rész eredetileg az ószövetségi népekhez szólt. Lényegében nem más, mint egy prédikációrészlet, ahogy mai egyházi nyelven megneveznénk. Tartalmában pedig egy felhívás a valláserkölcsi szabályok betartására. A néphez intézett beszéd célja a lelki felkészítés a régi életformából az új életformába való beilleszkedés érdekében.

A történelmi időpont, amelynek emlékét e szavak idézik, az Egyiptomból való szabadulás és az ígéretföldjére való bevonulás között kerekesendő. Az Egyiptomból való szabadulás lezajlott, nemsokára kezdetét veszi a Kanaán földjére való bevonulás. Egyiptom ebben az esetben a múlt, Kanaán pedig a jövő.

Egyiptom bibliai képében a múlt megpróbáltatásai, vele szemben a jövő tejjel-mézszel folyó kanaáni boldogsága csillan fel a beszédben. A szolgassággal szemben a szabadság, a robottal szemben az égből aláhulló eső és napsütés nyomán áradó istenáldás tényeivel kívánja a próféta érzékeltetni az isteni gondviselést, mely „az esztendő kezdetétől az esztendő végéig“ meg nem szűnik majd egy pillanatra sem.

Múlt és jövő határán, a mai napon, nekünk is üzen a próféta, üzen Isten. Bár sejtjük, hogy életformánk, múltbeli és jövőbeni állapotunk egy esztendő folyamán nem lesz olyan lényegesen különböző, ahogy azt a bibliai kép szemlélteti. Mégis e múltbeli kép alkalmas arra, hogy múltunk és jövőnk valóságára rávilágítson azzal, hogy az isteni gondviselés állandóságára felhívja figyelmünket az esztendő változásakor.

Az első, ami éles vonásokkal mutatkozik a múlt és jövő határán ma is — és ezt a bibliai kép is szemlélteti nekünk — az, hogy a múltnál szebb lesz a jövő. Érzed-e ezt testvérem most, a jövőbe induláskor? — Kell, feltétlenül kell érezned. Enélkül nem lenne kedved elindulni tovább.

Gyakran megfáradva szoktuk mondani, hogy nehéz az élet, s a nehézségek nemhogy fogynának, de mintha szaporodnának. Ezt csak mondjuk, mert el-elfáradunk. De hitünk és érzelmünk a reményt mindig megjeleneti. Szívünk mélyén megmásíthatatlanul hisszük, hogy a jövő jobb lesz, szebb lesz. Hogy egyre előbbre, egyre közelebb jutunk Kanaánhoz. Ebben annyira hiszünk, hogy megkérdőjelezni nem is lehet. Ha nem

hinnők, lábunk gyökeret verne, kőbálvánnyá válnánk, s minden további létmegnyilvánulásunk értelmetlen lenne.

Aldjuk ma imádságos szent áhítattal Istent, aki nekünk ezt a reményt adta.

A reménység ösztönöz és kötelez. Parancsot ad. Azt a tudatot táplálja, hogy Isten „rajtunk függő szeme“ nemcsak az égből aláhulló áldást adja „hegyes-völgyes“ tájainkon élő népének, hanem külön figyelemmel kíséri, miként indul a jövő felé az ő népe. Így esik különös hangsúly a kezdésre.

Nézd az emberi élet kezdeteit; a csecsemő érkezését; hogy milyen lesz; az első hangot, az első mozdulatot, az első értelmes szót, az első lépést, az első teljesítményeket, mennyire érzékenyen figyeli minden szülő, s ebből milyen fontos következtetéseket von le a jövőre nézve.

De nézd: egy vers első sora, a zene első akkordja, a könyv első bekezdése, mind-mind mennyire meghatározzák annak sikerét. Jól kezdeni. Ez a reménység parancsa. Jól kezdeni az évet és így érdemelni ki Isten áldását és gondviselését.

Szépen mondani ki az újesztendő első mondatát. Jobb lábbal indulni, jobb kézzel kezdeni, jobbik éneddel mutatkozni be a jövő előtt.

Ezek azok a parancsok, melyeket parancsol Isten azért, hogy az ígért földjét elérhessük s azt tartósan bírassuk.

Soha ne feledjük el, hogy Isten gondviselő szeme rajtunk függ az esztendő kezdetétől az esztendő végéig. Ámen.

Dr. LÖRINCZY GÉZA

„A MI VITÉZKEDÉSÜNK FEGYVEREI NEM TESTIEK“

2Kor 10,4

Pál apostol a keresztény ember vitézkedése fegyvereiről azt mondja, hogy azok nem testi fegyverek. Hát milyenek? — vetődik fel bennünk a kérdés. Vannak más fegyverek is a testi, az anyagi fegyvereken kívül? Vannak, és gyakran a testi fegyverek gyengébbnek bizonyulnak azoknál, amelyeket a lélek fegyvereinek nevez az apostol. A lelki fegyverek közül csak egyről emlékezünk meg ez alkalommal, ez a bátorság.

A bátorság az egyike a legfontosabb és leghatalmasabb lelki fegyvereknek, mert erősíti az Istenben való hitet, és azt a meggyőződést, hogy az ügy, amelyért bátran kiállok, méltó Isten támogatására, és hogy Isten valóban velem is lesz. S „ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?“ Mily erőforrása ez a bátorságnak.

Ma nem arról a bátorságról akarok beszélni, amely a háborúk vérzivatarjaiban fűtheti a katonát. Mily sajnálatos, hogy az emberiség tör-

ténelme folyamán annyiszor használták ki ezt a fajta bátorságot, mások elnyomására és kizsákmányolására. Az ilyen háborúk kiküszöbölendők az emberiség életéből, mint ahogy küzdenek is ez ellen azok, akik célul tűzték ki a világbéke biztosítását és a társadalmi igazságosság békés úton való megvalósítását.

Ez alkalommal arról a bátorságról beszélek, amely az élet nehézségei között sorscsapások idején is, az étellel való bátor szembenézésre készíti az embert, a férfit vagy a nőt, adott esetben még a gyermeket is. Arról a bátorságról, mely a felfedezőket, a föld és népei megismerésére irányuló expedíciók vezetőit hatotta és hatja át ma is. Azoknak a bátorságáról, akik az emberi életért harcoltak és harcolnak, vagy akik lelki téren a tisztultabb szellemi vallásos hit érdekében folytattak küzdelmet, hogy a hit ne zsarnoka, visszahúzója vagy babonás szokások forrása legyen, hanem az ember felemelője és erkölcsi felelősségtudata erősítésére szolgáljon.

Arra a bátorságra utalok, amely a testi szenvedések ellenére is hisz Isten segítségében, s erőt ad azok között is az emberi élethivatás betöltésére. Gondolok az élet hőseire, akik személyi gyengeségeik vagy betegségeik súlya és szenvedései közt is küzdenek önfenntartásuk érdekében, hogy se hozzátartozóiknak, se a társadalomnak terhére ne legyenek. Gondolok azokra, akik beteg vagy önmagával éppen tehetetlen hitvestárs, szülő vagy rokon mellett kell hogy éljenek, s szeretettel s önfeláldozással, kitartással és kötelességtudással ápolják hozzátartozóikat, hogy azok életét naponkénti szeretetteljes szívességeikkel elviselhetővé tegyék. Gondolok azokra, akik a szeretett hitvestárs elvesztése után félig árván maradt gyermekeik gondozását, nevelését végzik hősiességgel. Lemondanak, ha kell, még az élet apró örömeiről is, hogy gyermekeik nevelése és az életben való elhelyezése fontos feladatának eleget tehessenek, s gyermekeikből az emberi társadalom javára hasznos egyéneket neveljenek.

Ki merné tagadni, hogy ezeknek a munkáknak a végzéséhez, az élet ilyen terhei hordozásához bátorságra van szükség. Sokszor nagyobb bátorságra, mint az azonnali halál lehetőségével szembenézőknek, amely azonnal megoldja az egyén problémáját, míg az olyan életterhek, amilyenekre utaltam, sokszor egy egész életen át kísérik az embert.

De említhetném azok bátorságát is, akik a sarkvidéken, a világtól távol végzik felfedező munkájukat. Vagy akik az űrkutatásban elsőnek tették meg a földkörüli utat, s akiknek hősiessége előtt az egész világ csodálattal és elismeréssel adózott. Vagy az emberi élet védelmezésével kapcsolatban gondoljunk azokra a „mikróba vadászokra“, akik naponta vannak kitéve fertőzéseknek, s ezek folytán életük elvesztésének. Akik tudva azt, hogy ez a munka mennyi áldozatot követelt, hogy hányan estek munkájuk áldozatául, ennek ellenére is folytatják életveszélyes munkájukat, míg csak fel nem ismerik a kutatott betegség okozóit, s meg nem szabadítják azok pusztításától az emberiséget.

A tisztultabb szellemű vallásos hit harcosaival kapcsolatban utalok Dávid Ferencre, hitfelfogásunk apostol-lelkű úttörőjére, egyházunk első püspökére, aki 1566. január 20-án elő mert állani az unitárius reformáció tanaival. Micsoda bátorság kellett ahhoz, hogy a 16. században

a történelem ismert tényei ellenére, elő merjen állani s hirdesse a reformáció megkezdett munkája továbbfolytatásának szükségességét, folytassa a keresztény vallás további tisztítását, mely élete veszélyeztetését jelentette.

Azonban nemcsak az élet nehézségeivel szembenézőknek, az egyéni sorstragédiák hordozóinak, a felfedezések hőseinek vagy az élet védelmében, a betegségek ellen küzdőknek, és nem is csak a tisztult szellemi hitfelfogás jogosultságaért harcolóknak volt szükségük a lélek nemes fegyverére, a bátorságra. Erre a lelki fegyverre szükségük volt a társadalmi élet igazságtalanságai ellen harcolóknak is. Ők egy egész világ előítéletével szemben kellett hogy felvegyék a harcot, annak az alapvető igazságnak elfogadtatására, hogy minden ember nemcsak Isten előtt, de egymás és a törvény előtt is egyenjogú. Hogy egyetlen embernek vagy országnak sincs jogában a másik ember, ország vagy nép gyengeségét kihasználva azt leigázni és szolgáskorban tartani. Hogy minden embernek egyforma joga van az emberi javak termelésében a legjobb tehetsége szerinti munkával részt venni, s azokból a javakból szüksége szerint részesedni. Ez az igazság nemcsak társadalmi igazság, hanem vallási igazság is, az Isten atyai szeretetéből fakadó örök törvény alapján. Nagy bátorságra, igazi hősiességre van szükség ahhoz, hogy Isten atyai szeretetének ez az igazsága általános emberi igazsággá válhassék a földön.

Az ember lelki fegyverei közül csak a bátorság lelki fegyveréről beszéltem, amelyen át Isten gondviselő hatalma nyilvánult meg a történelem folyamán, amikor az embert bátor kiállásokon keresztül az ő országa, Istenországa megvalósulásához közelebb vitte. Erre a lelki fegyverre van szükségünk mindannyiunknak, hogy a testi fegyverek megsemmisüljenek, s az emberiség békés, boldog jövőjét Isten akarata szellemében biztosítsuk.

Legyen vallásos hitünk forrása a bátorság, hogy ennek segítségével valósítsuk meg Istenországát itt a földön. Ámen.

KÖKÖSI KÁLMÁN

AZ ÉLET CSODÁS, SZENT, ISTENADTA ALKALOM

Mk 15,39

Bizonyára sokan ismerik Móricz Zsigmond *Sárarany* című regényét. (A legelső kiadása több mint hatvan esztendővel ezelőtt jelent meg, az utolsó pedig ennek az évnak az elején.) Az irodalmi kritika nagyra értékeli ezt a kisregényt. Nem azért hivatkozom e regényre mint hogyha annak társadalmi mondanivalóját és igazságát bizonygatni vagy kétségbevonni akarnám, hanem csak azért, mert ez a regény arra indít, hogy az „Életről“, az „Emberről“ és a „Gondviselésről“ vallott hitemet ez alkalommal is meggyőződéssel és boldog örömmel hirdessem.

A legutóbbi kiadás utószavának az írója így méltatja, többek között a regényt: „Döbbenetes mű. Turi Dani (a regény hőse) vergődő, nyugtalan jellem. De mi más lehetne, amikor napról-napra látja, hogy emberi energiája, újat, jobbat akarása mint torzul el, mint rokkan meg egy kor-szabta élet áttörhetetlen, közönyös ércfalán.“ Majd így folytatja: „Nem ő a bűnös, hogy tehetsége, lebirhatatlan ereje vakvágányra siklik, s végülis önmagát pusztítja.“ Maga a regény ezekkel a súlyos mondatokkal fejeződik be: „Minek éltem? Hát ugyan minek lettem erre a világra?!“ töpreng sokmindenen a hős. „Mi az élet? Sár, És az ember benne? Arany a sárban. Ki hát a bűnös, ha ebből az aranyból semmi sem lett? Ki? Valóban döbbenetes mondatok.

Hallgassátok meg mindazt, amit el mondok erről a „sárnak“ nevezett felséges életről; erről az „aranyinak“ mondott valóban nagyraihivatott, de oly sokszor gyarló emberről; és arról a „Gondviselésről“, amely nem csinál semmit abból az emberből, aki maga nem tud és nem akar valamit csinálni magából, de aki akar és tud valamivé lenni, azt szereti, segíti, áldja és fiának fogadja.

Bizony nem sár az élet! . . . Mindig voltak, vannak és lesznek emberek, akik a maguk részét sárrá gyúrnák, tapossák. Ki tudatlanságból, ki bűnös hanyagságból és könnyelműségből, de mindig és mindenki az erkölcsi erő és akaraterő hiánya miatt. Mindig lesznek olyanok is, akik szépet, jót, igazat akarnak, de az áttörhetetlen közöny ércfalába ütköznek és visszahullanak. Én azonban meg vagyok győződve, hogy mindezek után az élet szent arculatán nem marad semmi folt.

Mi csodákban nem hiszünk, mert a csoda csak valami természet- és rendellenes dolgot jelenthet. Istent sem azért tartjuk nagynak, mert rendellenes dolgokat tud és akar cselekedni, hanem azért, mert Ő a természeti és erkölcsi világ rendjének és törvényszerűségének alkotója és őre. En mégis, mindezek ellenére, hajlandó volnék engedményt tenni ezen a téren, s azt mondani, hogy van csoda, egyetlen egy: az Élet.

Mi a „szent“ jelzöt sem osztogatjuk könnyen. Nem hallottam és olvastam sehol, hogy unitárius ember Istenen kívül máshova odaigért volna. De én e téren is szívesen tennék engedményt, s odaadnám a jelzöt az életnek, s aztán így zengenék himnuszt Neki és Róla. Óh, te csodás, te szent Élet, hogyan volnál te sár? Igaz, nem tudjuk, hogy lényegében mi vagy. Mondják, hogy mozgás vagy, hogy álom vagy és még számtalan szép dolgot mondanak Rólad. De te több vagy mindannál, amit mondhatunk rólad. Mi csak azt tudjuk, hogy egy rövidke ideig a mienk vagy. Magunkhoz ölelünk, szeretünk véghetetlenül és ragaszkodunk hozzád. Használunk és élvezünk néha jól, többször rosszul, olykor nemesen, máskor aljas módon. Tétkozlunk is, s ha ez nekünk akkor jól is esik, később sokszor megbánjuk és megsiratunk. S mentől inkább fogyunk ki belőled, csodás és szent élet, annál görcsösebben ragaszkodunk hozzád. Nemcsak az állat ösztönével, hanem az ember eszével és szívével is. Eszünkkel belátjuk, hogy nincs benned semmi végtelenség, hiábavalóság és céltalanság. Erre aztán felujjong bennünk az öröm: akkor mi nem véletlenül vagyunk itt: van munkánk, feladatunk, kötelességünk, s ezt helyettünk senki el nem végezheti, csak mi magunk.

Szívünkkel megérezzük, hogy a legfelségesebb gyönyörűség, amiben embernek osztályrésze lehet: élni jól, igazul, szépen és boldogan. Szójjuk, fonjuk a finom érzelmi szálakat, velük hozzád és szereteteinkhez kötözzük magunkat. „Mire megvénülünk“, úgy hozzád kötjük magunkat finom érzelmi szálakkal, hogy még a halál sem tud tőled elszakítani.

És az ember nem arany, de azzá lehet. Csakhogy mi másképp mondjuk. Az ember tele van érzéki vágyakkal, kívánságokkal, rossz szokásokkal és gonosz szenvedélyekkel. De éppen úgy tele van eszményi vágyakkal, jó szokásokkal és nemes szenvedélyekkel is. Érezzük, hogy Isten tehetségeket adott, s ha vállaljuk a belső harcot, jobbik énünkkel diadal-maskodunk rosszabbik énünk felett, önmagunk uraivá és végül istenfiakká lehetünk. Ez az út nem rövid, nem könnyű, de nem megjárhatatlan. Jézus végigjárta s nekünk is példát mutatott arra, hogy miképpen kell csinálni. Ez az út állandó közeledést jelent Istenhez és embertársainkhoz.

Egyszerű fejlődés. Az összes élőlények közül egyedül az ember előjoga és kiváltsága. A többi élőlények születnek, nőnek, megöregednek és meghalnak. Ugyanazt végigcsinálja az ember is, de ezenkívül halad és fejlődik is. Az ember útja felfelé ível, ha összekapcsolja az anyagi és értelmi haladást az erkölcsivel, a lélek nemesedésével.

Most összekapcsolom az Életről és az Emberről elmondottakat. Az Élet csodás, szent istenadta alkalom számunkra, hogy haladjunk, míg nem istenfiakká leszünk és életünket Istenországává jobbitjuk és szépítjük. Az istenfiúság erkölcsi értékmérő fogalom. Istenfia mindenki, aki igaz, jó, becsületes és jellemes.

Dehát nem mindenki lesz istenfia. Nem mindenki tud rálépni arra az útra, amely az istenfiúsághoz vezet. Ki felelős ezért? Bizonyára nem Isten, hanem maga az ember.

És most hadd idézzem a nagy észak-amerikai unitáriust, Channinget: „Tehetség nélkül nem lehet felelősség: tagadd meg ezt tőlünk s azonnal megszűnünk az erkölcsi törvény kötelezettsége alatt állani. Nekünk magunknak, nem pedig másnak kell helyettünk meghatározni magunkviselkedését és jellemünket, különben sem dicséret, sem hibáztatás nem érhet kötelességeink teljesítéséért vagy elhanyagolásáért.“

„Minden ember szíve azt mondja, hogy amíg valamely hatalom áll felette, mely az ember magaviseletét meghatározza, addig ez nem felel érzelmeiről vagy tetteiről, s igazságosan nem részesülhet sem jutalomban, sem büntetésben. Isten adhat nekem más javakat, pl. egészséget, minden közremunkáláson kívül. Születésemkor kaphatom, bírhatom, anélkül, hogy gondoljam. De jószágot senki sem adhat; még a Mindenható sem tehet engem saját közremunkáláson kívül a becsülés tárgyává. Csak az a cselekedet erényes, amely az ember önelhatározásából és akaratából származik. Csak annyiban lehet az ember jó a szó erkölcsi értelmében, amennyiben maga határozza el magát arra, hogy jó legyen.“

A jó Isten ad nekünk tehetségeket, de nem ingyen. A tehetségnek ára van: a kötelesség és a felelősség. Minél nagyobb a tehetség, annál több a kötelesség és súlyosabb a felelősség.

Való igaz, hogy Isten nem csinál az emberből saját közremunkálása nélkül senkit. De, aki akar és tud valamivé lenni, aki rálépik az isten-

fiúság útjára, azt szereti, segíti, áldja és fiának fogadja. Csak az ilyen ember érzi a gondviselés közelségét.

Még van egy dolog, amivel foglalkoznunk kell. Mi hisszük, hogy életünk alakulása elsősorban magunk akaratától függ, amely maga után vonja Isten áldását. Ugyanakkor számolunk azzal, hogy vannak olyan erők, olyan tényezők, amelyek hatáskörünkön kívül állnak, amelyekre vagy nagyon kis mértékben, vagy egyáltalán nem tudunk befolyást gyakorolni. Ezeknek az erőknek a létezését kétségbe vonnunk nem szabad.

Viszont az élet minőségét két szempontból lehet meghatározni: milyen körülmények között élünk és hogyan élünk.

Mindannyian szeretnénk jó körülmények között élni. Szeretnők, ha nem lennének gondjaink, súlyos megpróbáltatásaink; ha nem érne betegség, bánat, veszteség, gyász; ha megértés, jóakarát, tisztelet és szeretet venne körül. Ez természetes, szükséges és fontos. De nem a legfontosabb. A legfontosabb az, hogy kik vagyunk, milyenek vagyunk és hogyan élünk. A legsúlyosabb körülmények között is az ember jellemes, becsületes, jó és igaz!

Jézus emberi és prófétai nagysága abban van, hogy felismerte: az élet csodás, szent, istenadta alkalom, hogy az ember addig haladjon erkölcsileg, míg istenfiává lesz és életét Istenországává szépíti és jobbitja. Lám, Ő is beleütközött a közönyösség ércfalába, de erkölcsileg el nem bukott, istenfia tudott lenni, s a halál árnyékában is ragyogott az ő aranyánál fényesebb lelki nagysága.

A templomok azért épültek és azért állnak, hogy áldott segítő eszközei legyenek a fejlődni vágyó, Istenhez vágyó hívő embernek. A templom azonban csak eszköz, az embertől, tőlünk függ, hogy miképpen éljük meg emberségünket és töltjük be istenfiúi hivatásunkat.

Milyen szép lenne életünk, ha úgy emelkednénk, hogy magunk is templommá legyünk és segíteni tudnánk másokat is az Istenhez vezető úton. Ámen.

BIRÓ LAJOS

A MAGVETŐ

Mk 4,1—9

Jézus 30 éves amikor felkeresi a pusztai prédikátort, Keresztelő Jánost, aki őt a Jordán folyó vizében megkereszteli. Megkeresztelkedése után 40 napig a pusztába vonul, ahol felkészül prófétai hivatására. A pusztából való visszatérése után hirdetni kezdte Isten evangéliumát: „Betelt az idő, és egészen közel van már az Isten országa: térjete meg,

és higgyetek az evangéliumban“ (Mk 1,15). Ezután tanítványokat választ: tizenkettőt, kikkel három éven át együtt jár, oktat, nevel, tanít, kiknek példát mutat életével és cselekedeteivel.

Jézus tanításának kiinduló pontja és központi gondolata: Istenország. Ez azt az életet jelenti, amelyben Isten akarata valósul meg és beletartozik minden ember, aki Isten akaratát élni és cselekedni tudja. Hogy mondanivalójának lényegét a vallásenkölcsei igazságokat minden hallgatója megértse, hasonlatokat, példázatokot használt. A mindennapi életből vett példázataival világított rá az örök értékekre. Egyszerű, könnyen érthető, keresetlen szavakkal fejezte ki mondanivalóját.

Amikor tanítani kezdett, nemcsak a tizenkét tanítványnak beszélt, de a köréje gyűlt nagy sokaságnak is. Lesték ajkáról a szót, csüngtek minden szaván; úgy tanított, mint akinek hatalma van.

A magvető példázata megtalálható mindhárom szinoptikus evangéliumban. Az idők folyamán nem egyszer képezte szószerki beszédem tárgyát, de annál sokkal többször elolvastam és mindig felfedeztem benne új gondolatot. Ennek a példázatnak is — akárcsak a többieknek — kettős értelme van: egy szószerinti és egy belső lelki értelme.

Próbáljuk meg a példázatot elemeire bontani, hogy mondanivalójához, lényegéhez közelebb juthassunk. Négy dologról kell szólnunk: a magvetőről, a magról, a talajról és a termésről.

Aki a munkát végzi, az a magvető. Régebben a szántó-vető, kenyeret termelő ember a búzás zsákot a vállára tette és a frissen szántott földbe szórta a kenyér magvait. A magvetés műveletének formája manapság megváltozott, de a lényege nem. Ma gépek végzik el a magvetés munkáját, csöveken át hullatják a rögök közé a búzaszemeket.

Belső lelki értelemben magvetők voltak a próféták, az írók, költők, tanítók, nevelők, tudósok. De magvető minden ember, aki szavaival és cselekedeteivel a lelki élet szántóföldjébe magot hint, az eszmék magvait. Számunkra a legnagyobb magvető a Názáreti Jézus.

Édesapám szántó-vető ember volt, aki már aratáskor kiválasztotta a vetésre szánt magvakat. Külön arattuk le, külön csépettette ki, gondosan és nagy hozzáértéssel választotta meg a legjobbakat. Az éretlen, léhás, csíráképtelen szemekből nem várhat a földműves gazdag termést. Ezért van nagy szükség arra, hogy gondosan legyen megválasztva a vetni való mag.

Belső lelki értelemben mag minden kiejtett szó, minden leírt betű, minden cselekedet. Mennyi léhás, éretlen, csíráképtelen beszédről és cselekedetről hallunk, szerzünk tudomást. Jó mag, csíráképes az átélt szó, a lélekből fakadó tiszta emberi érzés és gondolat. Jó mag az Isten beszéde, mely örök igazságokat tartalmaz.

A mag csak akkor tud gyökeret verni és termést hozni, ha van föld, talaj. A példázat szerint Jézus négyféle talajról beszél:

Elsőnek említi az útszéli talajt, ahová a magvető kezéből mag hull. Ez nem termő talaj, és így természetes, hogy a mag nem tud gyökeret verni és megsemmisül. Az olyan emberi lelkek hasonlítanak ehhez a

talajhoz, akikben az Istenországáról szóló tanítás meg sem tud tapadni, mert közömbös, kopár, kemény a lelkük.

A példázat szerint a talaj minősége nem egyforma. Van köves talaj is. Az elhintett magvakat befogadja, ki is csíráztatja, de a kicsírázott mag nem tudja mélyre eresztetni a gyökereit és a nap hamar kiszáritja.

Olyan emberi lelkek ezek, akik a tanítást meghallgatják, annak helyet adnak, de a lelkük, kemény, hiányzik benne a lelki mélység, mi-helyt dolgozni, nehézséget, megpróbáltatást kell vállalni érte, hamar el-felejtik; felszínes a lelkük és lelkesedésük csak szalmaláng.

A példázatban említett tövises talaj jó minőségű, termékeny, de mű-veletlen. A magot befogadja, amely a gyomnövények magvával együtt kihajt és növekedik, de termést nem tud hozni, mert a gyom megfojtja.

Ezek olyan lelkek, akik meghallgatják a tanítást befogadják, el is határozzák, hogy megtartják, de gyenge az akaratuk, a gyarlóságoknak tövisei megfojtják. A csábítás nagyobb, mint akaraterejük. Rosszindu-latú szenvedélyeik tövisei, a bűnök miatt termést nem hoz.

A példázat szerint a magnak bizonyos hányada a jó földbe hullott, mely befogadta a magot, benne mély gyökeret tudott verni és termést adott 30, 60, némely pedig 100 annyit.

Ezek azok az emberek, akik törekednek arra, hogy Isten akaratát cselekedjék. Meghallgatják a tanítást, meg is értik és cselekszik is azt, ami Isten akarata. Az ilyen emberek lelkében épül az Istenországa. Azokat lehet idesorolni, akik eszük és szívük talaját odatartják, hogy hulljon bele a jó mag. Befogadják, fölnevelik és meghozzák a várt gyümölcsöt. Egy lényeges tanulság kívánczik ide: érdemes vetni. Ha minden elhin-tett mag nem is hoz termést, de azok, amelyek a jó földbe hulltak, adnak 30, 60 vagy éppen 100 annyit.

Kétféle vetés folyik: kinn az életben a mindennapi kenyérért, de ez időhöz és évszakokhoz van kötve, és benn a szűkebb emberi közössé-gekben, a lelki kenyér, az emberség, a békesség, a tökéletesedés, egyszó-vel Istenországa magvainak lelki magvetése. Ez a magvetés állandó. Mi erre a magvetésre készülünk, ennek a munkásai vagyunk és akarunk lenni.

A magvetés annyi mint emberformálás, s az élet milyensége a szel-lemi magvaktól függött és függ. A természet világában a magvető köte-lessége vetni, a lelki magvetők kötelessége formálni, jobba, igazabbá tökéletesebbé tenni az embert.

A magvető előttünk jár, példát mutat. Azt várjuk tőle, hogy jó ma-gokat hintsen, mert utána áldást csak úgy várhat. Jó földbe vesse a magot, hogy jó termést hozzon. Alkalmas és alkalmatlan időben hivatása a lelki vetés legyen, még akkor is, ha a termést nem ő aratja le. Legyünk mind a lelkek talajának művelői, Istenországa magvainak magvetői. Ne torpanjunk meg, ne álljunk félre. Egész szívünkkel, egész tudásunkkal, egész emberségünkkel végezzük ezt a munkát Isten és ember szolgálá-tára. Amen.

MÁS IS EMBER

Fil 2, 2—6

Az emberi természetnek van egy érdekes vonása. Akiket szeret, azok között is van egy, aki valahogy szívéhez közelebb áll. Pál apostol sem volt kivétel ebben. A filippibeli gyülekezet, amelyhez rövid, mindössze 4 részből álló levelét intézte, számára a legkedvesebb volt valahányból. Ez a gyülekezet nem volt olyan nagy és virágzó, mint a korinthusi, sem olyan jelentős, mint az efézusi, mégis szívének legmelegebb szeretetével ezt a kicsi buzgó közösséget ajándékozta meg. Mert ettől a gyülekezet-től annyi szeretetet, jóságot, önzéstelenséget és ragaszkodó melegséget kapott, hogy azt elfeledni nem tudta. Korinthusban a pártoskodások és rágalmozások az apostol személyét nem egyszer éles támadások központjává tették. Efézusból menekülnie kell a félrevezetett tömeg felzúduló haragja elől, de a kicsi filippibeli gyülekezetben csak szeretetet és jóságot tapasztalt. Római fogságában szívének az szerez boldog örömet, hogy kedvenc gyülekezetének tagjai ajándékokat küldenek neki. Ezt a jóságot köszöni meg magasztos gondolatokkal, mély hálával, s küldi bölcs útmutatásait, atyai tanácsait, lélekhez szóló kéréseit levelében: „Teljesítsétek be az én örömemet, hogy egyenlő indulattal legyetek, ugyanazon szeretettel viseltetvén, egy érzésben ugyanazon indulattal lévén, semmit sem cselekedvén versengésből, sem hiábavaló dicsőségből, hanem alázatosan egymást különbnek tartván ti magatoknál. Ne nézze ki-ki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is. Annakokáért az az indulat legyen bennetek, mely volt Jézusban is.“ Ez az intelem, melyet a búcsúzó apostol kedves gyülekezetének a lelkére köt. Egyre jobban körvonalazódik előtte, hogy a fogságból nincs menekvés. Lelke gazdag, legértékesebb gondolataival, élettapasztalata legdrágább igazságaival akarja gazdagítani a filippibelieket. Világosan lelkük elé állítja azt az életszabályt, melynek betartása mind az egyéni, mind a közösségi élet megmaradását és boldogságát biztosíthatja. Úgy üzen nekik, mint szülő gyermekeinek, hogy legyenek egyek a szeretetben és közös akaratallal olyan élet folytatásában keressék és találják meg életük tartalmát és értelmét, melynek célja az önzetlen, egymásért való áldozatban teljesedik ki. Mindezt pedig csak úgy lehet, hogy „ne nézze ki-ki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is, és az az indulat legyen bennetek, mely volt Jézusban is.“ A későbbiek során a keresztény vallás is ennek az elvnek lett hirdetője; az egymásért élő szeretet cselekedeteivel akarta megújítani, jobbá, igazabbá és boldogabbá tenni az egyéni és közösségi életet.

Ma is az a feladata minden keresztény embernek, hogy bizonyosgátelője legyen ennek a jézusi indulatnak. S bár ennek kézzelfogható eredménye napjainkig vajmi kevés, mégis bizakodó hittel valljuk, hogy a jézusi indulat ott van a lelkünk mélyén, s bár szenvedélyektől és önző

érdekektől mint a tengerek mélysége elrejtve, mint a Nap fénye felhőktől elborítva, de mégis ott van, hat és az ember erkölcsi érésevel, növekedésével közelebb és közelebb visz az igazi emberség, az istenfiúság eszményi állapotához.

Az ember jelenlegi erkölcsi fejlődési fokán állva csak egy lehet a kötelességünk: a bennünk levő jézusi indulatot felszínre hozni, megélni, a lelkiélet törvényeit alkalmazni, az elfogult, csak a maga hasznát leső életfelfogást reformálni, a kötelességek teljesítését hirdetni. Ezt sürgeti a jézusi igazságok nagy lelkes apostola is: „Ne nézze ki-ki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is.“

Önzetlenség — ismerős és mégis ismeretlen fogalom. Egyet jelent a jézusi indulattal; nem a hangoztatott, hanem a megélt gyakorlati ember-szeretet, amely a mások iránti jó cselekedetekben ölt testet, mely minden ellentétet kiegyenlít, minden küzdelmet megneemesít, áldott eszköze a tökéletességnek, a békesség és jóindulat valóraválásának. Beszélni róla olyan szépen tudunk. Hevít, lelkesít a szó, de amikor tetre kerül a sor, „a fej lehajlik és lecsüng a kéz“. Mert látni embereket, kik mások jogait, érdekeit semmibe veszik, nem törődnek mások érzelmvilágával, csak arra összpontosítanak, hogy bármi áron is, ha kell hazudva, hízelegve, könyökölve másokat könyörtelenül letaposva érvényesüljenek, kik csak az első személyt az „én“-t ismerik, mitsem törődnek azzal, hogy más is ember.

De hála a jó Istennek, lehet látni olyan embereket is, akikben munkál a jézusi indulat, akik nem keresik csak a maguk hasznát, akik tudják, hogy „közülünk senki sem élhet önmagának“. Vannak emberek, kik nemcsak a saját szűk, korlátok közé szorított világát nézik, de látják a világot és az embert maga egyetemességében, ahol egymásért mérhetetlenül sok a tennivaló, száz meg száz kérdés vár megoldásra. Szívükhöz eljut az élet jerikói útján a tehetetlen ember segélykiáltása és a kérő baráttól nem fordulnak el. A szegény Lázárokat asztalukhoz ültetik, a szenvendő Jóbok iránt a szívük megtelik részvétellel. Vannak ma is, kik a szent örökséget óvják, védik, kik áldoznak pénzt, időt, erőt azért az otthonért, amelyet templomnak, egyháznak nevezünk. Vannak, kik tanítanak, gyógyítanak, egymásért küzdve küzdenek. S teszik ezt olyan természetességgel, mint ahogy süt a nap vagy ragyognak a csillagok. Érte nem várnak elismerést, kitüntetést, hálát — mindez megadja nekik saját lelkiismeretük.

Mondjanak bármit is az emberi természetről, Istentől való elfordulásáról, mutasson fel bár az élet hallatlanul merész önzéseket, egy dolog bizonyos: az önzetlenség épp olyan tartozéka természetünknek, mint az önzés. Hogy kinél-kinél melyik érvényesül, az már az egyén lelkületétől és az adott helyzettől függ.

Ott van az önzetlenség a gyermekei felett féltő gonddal örökös szülői szeretetben és a gyermeki lélek halájában, öregségük idején a róluk való gondoskodásban. De ott lehet, ha elvéve, az önzés is. Mert ismerünk szülőket, kik önző módon szeretik gyermeküket és gyermekeiket, kinek szülei iránti tisztelete önzésből fakad, a róluk való gondoskodás inkább az örökségre való számítás szelleméből fakad.

Ott van az önzetlenség a gondszántotta barázdákat letörlő hitvesi hűségben, de ott van az önzés az érdekházasságban, a cím, a rang, a kényelem vonzásában. A hivatásban is felleljük. Van, aki a munkahelyén csak a maga hasznát nézi, a másikat kisémmízi.

„Ne nézze ki-ki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is“ — az apostol az önzetlenséget egyetemessé teszi, a „mindenki a másokét“ megfogalmazás ezt erőteljesen fejezi ki. Ne csak gyermekeddel, szüleiddel, testvéreddel, barátoddal, ne csak azokkal, akikkel vérségi és lelki szálak kapcsolnak össze, hanem minden emberrel szemben nyilvánuljon meg önzetlenséged. Törj ki önmagad önző világából, önzetlenséged körei táguljanak, szélesedjenek ki, hogy átfogjanak, átöleljenek mindenkit.

Szülő vagy — önzetlenül szeresd gyermekedet —, de légy szülője minden árvának.

Gyermek vagy — apád örökségét, igazmondását, anyád meleg, simogató kezét, rajtad csüngő szeretetét önzetlenül szolgálj vissza, de légy támasza, gyámolítója az élet peremére kisodródott embertársadnak is.

Testvér vagy — ne légy jákóblelkű —, légy önzetlen, szerető testvér.

Munkás vagy — ne feledd: munkatársad is van — ő is élni, érvényesülni akar. Hivatásod a nevelés, tanítás — gyermekek, alakuló lelkek vannak gondjaidra bízva — mindenekben az ő előmenetelüket tartsd szem előtt.

Egyháztag vagy — otthonra találsz a templomban, gyülekezetekben, boldog és gazdag örökösnek mondhatod magad — szolgálj önzetlenül annak érdekeit, légy segítségére, hogy a továbbiakban is adhassa neked kincseit, a hitet, a reményt, az istenközelség biztonságot adó boldog tudatát.

Isten igájába szegődtél, szent szolgálatra vállalkoztál. Isten lámpást adott kezedbe és szól hozzád: „Kelj fel próféta, akarom / hallj, láss, utad erőm vezesse / légy tanum, vizen, szárazon / S lobbants lángot az emberekbe“ (Puskin: A próféta). Azért küldött el, hogy hordozója légy a jézusi evangéliumnak, hogy bekopogtass minden lélek ablakán, s vigyél fényt, melegséget, derűt, mosolyt, hitet, reményt, imádságot minden hajlékba. Jól jegyezd meg, ne feledd el soha: ezt a küldetést csak úgy tudod teljesíteni, ha benned mindvégig a jézusi indulat munkál, ha őszinte és önzetlen leszel azok felé, akik között szolgálsz.

Ember vagy, légy a szó legnemesebb értelmében ember, és sohase feledd, hogy más is ember. Ne zárd el az útját, ne szorítsd ki, ne gáncsold, ne gyúrd le, hanem nyiss neki tért, fogd karon s egymás mellett, egymásért küzdjetek a boldogabb holnapért, Istenországa szent ügyéért. Menj közel Mesteredhez s az ő lelkéből meríts, abból az indulatból, mely benne mindvégig munkált. Ez az indulat hevítette eleinket, kik megértették és megélték az apostol tanácsát: „Ne nézze ki-ki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is!“ Ámen.

MEGBOCSÁTANI VAGY ELBOCSÁTANI?

Mt 6, 12

Ivan Iljics, Tolsztoj egyik ismert elbeszélésének hőse halálos ágyán bocsánatot akar kérni feleségétől, akivel — főleg súlyos betegsége utolsó szakaszában —, különösen feszült viszonyban élt. A szándék ellenére a „bocsáss meg“ végül mégsem hangzik el. Ivan Iljics az utolsó pillanatban csak ennyit suttog: „bocsáss el!“ A fal fele fordul és nem szólal meg többet.

E két szó, megbocsátás és elbocsátás között látszólag nagyon kevés, lényegtelen a különbség. Tolsztoj emberismerete és művészete nélkül fel sem tűnne, hogy milyen mérhetetlen szakadék választja el őket egymástól. A nagy író tollán azonban egyetlen igekötő felcserélése is elegendő ahhoz, hogy lemeztelenítse, átvilágítsa és elénk tárja az emberi lelket.

Megbocsátani. — elbocsátani: naponta használt szavak. Közös gyökerük, a bocsánat, más-más értelmet nyer bennük. A megbocsátás találkozást, közösséget jelent, az elbocsátást elválást, a közösség megszűnését. A megbocsátás győzelem a véték, a rossz fölött, mely a közösség útjában áll, az elbocsátás, ha nem is ugyanilyen egyértelműen, vereség: valamilyen ok miatt s ennek mélyén a legtöbbször a véték rejtőzik, a közösségről való lemondást, az egymástól való elhatárolódást, egymás elbocsátását jelenti.

A véték, a rossz közösségi kihatásairól ritkán beszélünk, annak egyéni vonatkozásaival, a büntetéssel, bűnhődéssel és jóvátétellel szemben másodlagos kérdésnek tartjuk, pedig az emberi viszonyok, kapcsolatok — mint Ivan Iljics keserű halála is jelzi — sokat szenvednek miatta. A bűn, a véték kétszeresen személyes töltetű, mindig valaki ellen követjük el, s amikor romboló hatását kifejti, először azt a közösségi kapcsolatot metszi el, mely két személyt összefűz. Csak ezután fordul — ha a megbocsátás nem akadályozza meg ebben — az elszigetelt, a közösség megtartó erejétől megfosztott és szintén áldozattá minősülő vétkes felé.

Az embernek két alapvető közösségi irányulása van, s a véték mindkettőre nézve nagy veszélyt jelent: a megbocsátás hiányában Istentől és embertársunktól egyaránt eltávolíthat, a bűn miatt Isten és ártatlan felebarátunk is szenved.

Voltaképpen e keserű tapasztalattal indul a bibliai emberiség életútja is. Ádámot és Évát az engedetlenség vétke elszakítja Istentől és a paradicsomi ártatlanság állapotának feladására kényszeríti őket. Gyermekük, Kain és Ábel a gyilkosságig elmenő tragikussággal tapasztalják meg, hová vezet a testvéri közösséget megbontó irigység és féltékeny-

kedés. A Biblia szinte minden lapján igazolódik az az igazság, hogy az ártatlanság, a tisztaság a csorbítatlan erkölcsi önállóságot, a szeretet tökéletes uralmát, a közösség teljességét jelenti, míg a véték, a bűn az erkölcsi gyengeséggel, kiszolgáltatottsággal, a szeretet megfogyatkozásával és a közösségi kapcsolat gyengülésével jár együtt. Az Újszövetségben Pál fogalmai szerint a tisztaság az élet, a véték a halál állapota s Isten megbocsátó kegyelme nélkül a világ és az ember életéből ki volna zárva a megtérés, az újjászületés minden lehetősége és esélye. A megbocsátást mindig Isten kezdeményezi, mindenkori alapja az örök isteni szeretet.

Isten már-már lemondott volna és lemondana az emberiségről — oktat a Szentírás, de a vízözöntől kezdve mégis újból és újból megbocsátja vétkeinket, s annak a reményében, hogy megtérünk és megjavulunk, szövetséget köt az emberrel: az irgalmas szeretet szívárványhídján indul el felénk. Isten megbocsátása a megmaradás esélyét jelenti számunkra, ennek igénybe vételén vagy elutasításán áll vagy bukik az emberiség élete. Nem meglepő tehát, hogy amikor Jézus imádságával arra kérjük Istent, hogy bocsássa meg a mi vétkeinket, arra is fogadalmat, ígéretet teszünk, hogy mi is hasonlóképpen fogunk cselekedni.

Az emberi világban a megbocsátás feltétlen kötelesség. Ezért olyan természetesnek tűnik az adós szolgáról szóló jézusi példázat és olyan természetellenesnek, balgának látszik Péter kérdése, hogy hányszor lehet a mi atyánkfiaának megbocsátanunk? Azt kell mondanom, hogy mi a megbocsátás kérdésében előnyben vagyunk Istennel szemben. Isten a megbocsátás idejére sem függesztheti fel igazságosságát, az ő irgalma egybeesik ítéletével. Istenben a tökéletesség szintjén olvad egybe a szeretet és az igazságosság, bennünk a kettő különválhatik. Amíg Isten tökéletes, véték nélküli, mi gyarlók vagyunk: a megbocsátásban Isten közösséget vállal a bűnös emberrel, nekünk ez a közösségünk adva van: senki sem mondhatja el magáról, hogy ő nem bűnös. „Ne ítélj, hogy ne ítéltessél“ — olyan jézusi tanítás ez, mely felment minket egy kellemetlen kötelesség alól. Ahhoz, hogy Isten közösséget vállalhasson az emberrel előbb érvényesítenie kell az erkölcsi törvényt, s bár ezt nem nevezhetjük eszményünknek, néha ráébredünk: számunkra többet jelent a közösen vállalt vétkek közössége, mint a tisztaság elzárkózása. Minket nem szennyezhet be a bűnös emberrel való közösségvállalás, inkább megtisztít, s talán nincs szebb formája a földi szeretetnek, mint a szeretetből folyó feltétlen szolidaritás. A véték közössége nem eszményképünk, de a bámulatot és elismerést sem tagadhatjuk meg attól az embertől, aki a véték igáját elhordozni tántorgó felebarátja segítségére siet. Isten bölcsessége talán úgy is megmutatkozhat, hogy az emberi világban emberi törvényekkel uralkodik: köztünk nemcsak a tökéletesség, a véték is erénnyé magasztosulhat.

És hadd dicsérjük tovább a gyarló embert: azt kell mondanom, hogy ha Péter módjára is, de mi tudatában vagyunk a megbocsátás fontosságának, hajlamosak vagyunk rá és gyakoroljuk is. Igaz, néha csak formálisan, a legtöbbször kevésszer, de próbálunk megbocsátani felebarátainknak. A szeretet elemi igényét, a közösség utáni vágyakozást semmi

sem képes elhomályosítani bennünk. Ha néha mégis úgy döntünk, hogy az elbocsátást választjuk a megbocsátás helyett, döntésünket fájdalom és szenvedés kíséri, önvád és lelkiismeretfurdalás. Az ítélkezéssel, a bosszú rideg törvényével vagy a közömbösséggel szemben a megbocsátó szeretet, amelyet Jézus honosított meg a vallás világában, egyre inkább életünk részévé válik.

Ahhoz, hogy megbocsátásunk a jézusi példához közeledjek, úgy érzem, még le kell küzdenünk néhány belénk ivódott tévhitet, rossz beidegződést.

Először talán azt kellene tudatosítanunk, hogy bár a végső, tökéletes ítélkezés és megbocsátás Isten előjoga, a megbocsátás és felmentés földi ügye ránk, emberekre bízott. Ezt azért kell kihangsúlyoznunk, hogy ne adhassunk magunknak lehetőséget a megbocsátás kötelessége alóli kibúvókra. Több-kevesebb álszentséggel, de néha azzal szoktunk magyarázkodni, hogy főleg a „halálos“ vétkek megbocsátása Istenre tartozik és nem ránk. Igaz, az evangélium ismer egy „ember feletti“, megbocsát-hatatlan vétket, a szentlélek ellen szólott káromlást (Mk 3,29), de ugyanakkor azt is állítja, hogy minden más bűn megbocsáttatik az emberek fiainak. Ismét Jézus munkásságából meríthetjük az útmutatást: az öszö-vetségi törvény vallásosságának hú órei kevés dolgot nehezményeztek annyira, mint azt, hogy Jézus megbocsátottnak merte nyilvánítani a megtérő vétkesek bűneit. „...ki bocsáthatja meg a bűnöket, hanemha egyedül az Isten?“ — kérdezik felháborodva (Mk 2,7b) s ha Isten szent-sége iránti tiszteletük elismerésre méltó is, a megbocsátás felelőssége alóli kibúvásukat mégsem mentheti. Az írástudók okoskodása, a farizeusi szeretet azóta is ritkán fér össze az evangéliumi megbocsátással.

A megbocsátás leggyakoribb akadályja mégis az, hogy központjába hol a magunk személyét, hol az elkövetett vétket állítjuk, s csak a leg-ritkább esetben a bűnös embert. Pedig: vajon azért büntetjük-e meg gyermekünket, mert nem hallgatott ránk és ezt vagy azt a csínyt elkö-vette, vagy pedig azért, mert szeretnénk megóvni a veszélytől, a jó felé irányítani figyelmét?

Amikor a „nem haragszom“-ban, a „megbocsátók“-ban a hangsúly az „én“-re esik, távol kerülünk a jézusi megbocsátástól: valójában nem teszünk mást, mint elbocsátunk, eltávolítunk valakit magunktól, hogy az ő vétkes volta felerősített háttéréül szolgáljon a mi képzelt felsőbb-rendűségünknek. A bűnösnek nem nagylelkűsége van szüksége, nem nagyképű alamizsnáskodásra, hanem szeretetre, azonosulásra, együttér-zésre és szabadsággal való megajándékozásra. Megintcsak Jézushoz kell fordulnunk, hogy megtanuljuk tőle a megbocsátás formailag is tökéle-tes, nyelvtanilag ma is egyetlen helyes megfogalmazását: „megbocsát-tattak néked a te bűneid“ (Mk 2,5). És Jézus e személytelen, végső soron Istenre utaló szavakhoz hozzáteszi: „eredj el és többé ne vétkezz!“ (Jn 8,11), vagyis: tudja, hogy a bűnösnek nyugalmi időre, csendre, magány-
ra, szabadságra van szüksége az önmagába való tekintéshez, szenvedése elhordozásához, s Jézus tisztelettel és alázattal viseltetik a bűnös szemé-lye iránt.

Gyakran látni, hogy a bocsánatot kérő gyermeknek, akinek büntetését is kimérték már, oda kell mennie apjához, anyjához és meg kell csókolnia őt. Nem értek a lélektanhoz, lehet, hogy így a helyes, de úgy érzem, Jézus sohase tenne ilyent: a megbocsátó ne várjon azonnali hálát, köszönetet, mert ezzel semmivé teheti magát a megbocsátást: a szeretet csókja csak a szabadságban nem keseredik meg.

Ugyanígy célját tévesztheti a megbocsátás, ha az elkövetett vétkeknek tulajdonítunk túl nagy fontosságot, s ahelyett, hogy föloldanánk a vétkes büntudatát, még inkább rögzítjük azt. A vétkes és vétke egymáshoz láncolása megbélyegzés, és az emberi méltóság megsértése, annak az esélynek az eltörlése, melyet a megbocsátás a megtérésre és jóvátételre nyújtott. Az elkövetett vétkek nevét örökre hozzátársítani a vétkes névéhez és megtérése után is „gyilkosnak, tolvajnak, hűtlennek“ bélyegezni igazságtalan, még akkor is, ha a bünt eltörölni nem lehet.

A megbélyegzett embert fogyatékos megbocsátásunk arra kényszerítheti, hogy ismét a vétkek felé forduljon, abban keresse személyisége szabadságának elismertetését. A megtérő ember pillanatnyilag sokkal fontosabbá válik Isten és az ember számára, mint a kipróbált igaz. Hallgassuk hát meg, amit egy szép szólás tanácsol: ha valakit holnap is szeretni akarunk, akkor még ma kezdjük el megbocsátani azt, hogy ő is ember.

A jézusi megbocsátást megtanulni és gyakorolni nem könnyű dolog. A megbocsátás alázat, azonosulás, feledés, életresegítés, bizalom, hit, remény, szeretet és szabadság. Megbocsátás nélkül nem beszélhetünk megtérésről, újjászületésről. A szeretet életerejének újra és újra való elosztása a megbocsátásban, a vétkek miatt felbomló közösség összekovácslása alapfeltétele Istenországának. Amíg a jézusi megbocsátáshoz eljutunk sok akadályt, nehézséget, próbát kell legyőznünk, valósággal túl kell szárnyalnunk önmagunkat. Közömbösen viseltetni egymás iránt vagy elszakadni Istentől, embertársainktól sokkal könnyebbnek tűnik. Kevesebb szenvedéssel, lelki tusakodással jár, de a megbocsátásra is ráillik a jézusi figyelmeztetés: menjetek be a szoros kapun, választók a nehezebb, a keskenyebb utat... mert az az életre visz (Mt 7, 13—14). Mindaddig, amíg a Miatyánk imádságában bennefoglaltatik a „bocsásd meg a mi vétkeinket“ fohászt, bocsássunk meg mi is az ellenünk vétőknek. Nem hétszer, nem is hetvenhétszer, hanem mindig, amikor a vétkek megbontja közösségünket és elszakít egymástól.

Gondoljunk arra: minden napunk utolsó lehet, s nehogy vele együtt életünk is haragban érjen véget. A sokáig halogatott bocsánatkérés és megbocsátás megmérgezi az életet s a lelket. Mint Ivan Iljics mellett a felesége, mellettünk is ott állanak a mi szeretteink, akiket ingerültségből, türelmetlenségből, elvakultságból annyiszor megbántunk. Mielőtt esti pihenőre vagy örök álmra a fal fele fordulnánk és helyrehozhatatlanul véget érne a nap vagy az élet, szálljunk önmagunkba s alázattal suttogjuk el, mondjuk ki: „bocsáss meg!“ Ámen.

BIBLIAI FOGALMAK

BÉKE

- Ézs 52,7 Mily szép, ha feltűnik a hegyekben az örömhírt hozó lába! Békességet hirdet, örömhírt hoz, szabadulást hirdet.
- Zsolt 72,3 Teremjenek a hegyek békét a népnek, és a halmok igazságot!
- Zsolt 29,11 Az Úr erőt ad népének, az Úr megáldja népét békességgel.
- 1Tess 5,13b Éljetek egymással békességben.
- Zak 8,19b Csak szeressétek az igazságot és a békességet!
- Zsolt 133,1 Ó, mily szép és mily gyönyörűséges, ha a testvérek egyetértésben élnek!
- Róm 12,18 Ha lehetséges, amennyire tőletek függ, éljetek minden emberrel békességben.
- 1Kor 14,33 Mert Isten nem a zűrzavarnak, hanem a békességnek Istene.
- 2Tess 3,16 Maga a békesség Ura adjon neked mindig, minden körülmények között békességet.
- Lk 2,14 Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békesség, és az emberekhez jóakarát.
- 1Kor 7,15 Mert arra hívott el minket az Isten, hogy békességben éljünk.
- Ézs 2,4 Ítéletet tart a nemzetek fölött, megfenyíti a sok népet. Kardjaikból kapátokat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket. Nép a népre kardot nem emel, hadakozást többé nem tanul.
- Zsolt 85,9 Hadd halljam meg, mit hirdet az Úristen! Bizony, békességet hirdet népének, híveinek.
- Jn 14,27 Békességet hagyok neked; az én békességemet adom nektek.
- Róm 8,6 A test törekvése a halál, a Lélek törekvése pedig élet és békesség.
- Gal 5,22 A Lélek gyümölcse pedig: szeretet, öröm, békesség...
- Róm 14,17 Hiszen az Isten országa nem evés és ivás, hanem igazság, békesség és a Szentlélekben való öröm.
- Mt 5,9 Boldogok, akik békét teremtenek, mert ők Isten fiainak nevezetnek.
- Róm 14,19 Azokra a dolgokra törekedjünk tehát, amelyek a békességet és egymás építését szolgálják.
- Zsolt 37,37 Vigyázz, hogy feddhetetlen légy, ügyelj, hogy becsületes maradj, mert a jövő a béke emberé!

LÉLEK

- 1Móz 2,7 Azután megformálta az Úristen az embert a föld porából, és élet leheletét lehelte orrába. Így lett az ember élőlényé.
- Jób 32,8 De csak a lélek a halandóban, a Mindenható lehelete, ami értelmessé teszi.
- Péld 20,27 Az ember lelke az Úrtól kapott mécses.
- Ez 18,4 Mert minden lélek az enyém: az apák lelke is, meg a fiak lelke is az enyém.
- Jób 12,10 Az ő kezében van minden élőnek a léte és a minden emberi testnek adott lélek.
- Ez 37,5 Én lelket adok belétek, és életre fogtok kelni.
- Zsolt 51,12 Tiszta szívet teremts bennem, Istenem, és az erős lelket újítsd meg bennem!
- Jer 31,25 Felüdítem a fáradt lelket, és megelégiték minden elcsüggedt lelket.
- Jn 6,63 A lélek az, aki életre kelt... azok a beszédek, amelyeket én szóltam nektek, Lélek és élet.
- Zsolt 42,6 Miért csüggedsz el, lelkem, miért háborogsz bennem? Bízál Istenben...
- 2Tim 1,7 Mert nem a csüggedés lelkét adta nekünk az Isten, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét.
- Lk 1,46 Magasztalja az én lelkem az Urat, és örvendez az én lelkem az én megtartó Istenemben.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Nekünk, kik a keresztyény nevet viseljük, Krisztusunktól és az ő tanításától kell függnünk (Dávid Ferenc).

A titkos jó cselekedetek a legtöbbitérők (Blaise Pascal).

Az ember olyan lény, kit Isten sugallata arra hív fel, hogy övele társteremtő legyen (William Ellery Channing).

Nekem úgy tetszik, mintha Jézus szelleme így szólana hozzám vagy hozzátok: „Szegény felebarátom, ne félj, ne csüggedj. Az a jóság, mely bennem működött, mindenkiiben működhetik; Isten olyan közel van hozzád most, mint volt hozzám... Nyisd meg szemeidet, hogy láss, és szívedet, hogy élj.“ (Theodore Parker).

*

Mindenkinek teljes erejéből törekednie kell, hogy jobb emberré váljon (Immanuel Kant).

*

Nem a cél, hanem a célig becsülettel megtett út adja az emberi élet tartalmát (Arany János).

*

Természete szerint ember az embernek barátja (Arisztotelész).

*

A lélek creje akarat, akarat következménye: teljesítés (Kölcsey Ferenc).

*

A tudatlanság a közöny üdvössége (Aldous Huxley).

*

Minden jó könyv egy-egy tanítója a nemzetnek (Gárdonyi Géza).

*

Nem elég ám az, hogy az embernek szeme van, meg kell tanulnia látni (Jean Paul Sartre).

*

Az ember nem arra született, hogy legyőzzék. Az embert el lehet pusztítani, de nem lehet legyőzni (Ernest Hemingway). ~

*

Az otthon az, ahonnét valaki elindul (Thomas Stearns Eliot).

*

Gazdagnak csak az mondható, akinek örökségén mindannyian osztozunk (Horváth Imre).

*

A vallás az etika alapja, és az etika az élet feltétele (Werner Heisenberg).

*

Tisztelet minden életnek (Albert Schweitzer).

*

Az emberiség csak úgy élhet tovább, ha közösséget vállal a teremtés egészével (Günter Altner).

*

Az imán keresztül lesz a vallás Istenben való élet, az Örökkévalóval való közösség. Ima nélkül a hit pusztán elméleti meggyőződés (Borbély István).

*

Nem a mi dolgunk, hogy mikor valósul meg Istenországa, de a mi feladatunk, hogy mint Isten munkatársai a világot olyan módon alakítsuk, amely megfelel Istentől tervezett jövőnek (Christian Link).

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

Egyházi Képviselő Tanács

március 24-én tartotta I. évnegyedi gyűlését. Targysorozatán a következő fontosabb ügyek szerepeltek: az előző ülés óta eltelt időszakban elnökileg elintézett ügyekről szóló jelentés, az 1987. december 5—6 napjain tartott Főtanács ülésének jegyzőkönyve, a Lelkészképesítő- és Énekvezérképesítő Bizottság jegyzőkönyvei, az egyházközségek, egyházkörök, Nyugdíj- és Segélypénztár és az egyházi központ 1987. évi zárszámadatai, valamint 1988. évi költségvetései. Végül megállapította az egyházközségek f. évi egyetemes egyházfenntartói járulékának és a központi juttatások összegét.

Lelkészi értekezletek

Az I. évnegyedi lelkeszi értekezleteket március 8—11 napjain tartották meg a kolozs-tordai, székelykeresztúr-udvarhelyi és a sepsiszentgyörgyi egyházkörben; a maros-küküllői egyházkörben április 16—17 napjain kerül sor az értekező megőrtására.

A közérdeklő értekező tárgyat „Nicolae Ceauşescu, Románia Szocialista Köztársaság elnökének, a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja elnökének születésnapja“ c. előadás képezte.

A teológiai értekező dr. Szabó Árpád „Az imádkozás fontossága a gyülekezet hitéletében“ c. előadásával foglalkozott. Ezt követően dr. Szász Dénes székelyudvarhelyi lelkes „A szülőföld szerelmese“ c. dolgozata alapján megemlékezett dr. Kiss Elek püspök születése 100. évfordulójáról.

Az értekező alkalmával tartott istentiszteleten szószéki szolgálatot végeztek: a kolozsvári 2. sz. iriszi egyházközség templomában Fülöp Dezső mézskői (Mt. 5,14), Székelyudvarhelyen Rázmány Csaba alsóboldogfalvi (Zsolt 55,7) és Brassóban Kiss Alpár baróti lelkes (Lk 19, 45—46).

A lelkeszi értekezőteken egyházi központ képviselőteben dr. Erdő János főjegyző, dr. Szabó Árpád teol. tanár és András György előadó tanácsos vettek részt.

Lelkesznevelés

A Protestáns Teológiai Intézetben az 1987—1988. tanév I. félvi vizgái január 5 — február 5 között voltak.

A hiterősítő csendesnap előadásokat február 8—9 napjain tartották meg. Az unitárius hallgatók részére előadást és bibliamagyarázatot tartottak a következő lelkesek: Biró Lajos (medeséri) „Hogyan készüljön a teológiai hallgató a lelkeszi szolgálatra“, Szén Sándor (jobbágyfalvi) „A gyakorló segédlelkes beilleszkedése a gyülekezet életbe“ és Benedek Ágoston (kolozsvári) „A megkonfirmált egyháztagok lelki gondozása“ címen.

Kerezi János mezőbándi református lelkész „Az alkoholisták megközelítése és lelki gondozása“ címen adott elő az Intézet összes hallgatóinak. A záró áhitatot bibliamagyarázattal dr. Kovács Lajos püspök tartotta, melyet közös szeretetvendégség követett.

Lelkészképesítő vizsgát tett február 25-én Bálint Imre homoród-szentpéteri gyakorló segédlelkész.

Enekvezérképzés

Enekvezérképesítő vizsgát tett március 1-én Pálfi Dénesné Kereki Ildikó (Bethlenszentmiklós) és Nagy István (Nyárászentmárton).

Hiterősítő istentisztelet sorozat

Az előző évek gyakorlatához hasonlóan, az egyházközségekben, szószékcserés szolgálattal, hiterősítő istentisztelet sorozatot tartottak február hónapban. Az istentisztelet témája: Isten szeretete kiűzi a félelmet. E. K. Tanács 1Jn 4,7—4,20 alapján, a prédikációk rövid vázlatát megküldötte a lelkészeknek.

Személyi változás

Márkos Ervin kidei segédlelkész, választás alapján kinevezést nyert február 1-től, rendes lelkészi minőségben, az oklándi egyházközségbe.

Pályázathirdetés

E. K. Tanács a prédikáció alaki és tartalmi fejlesztése érdekében pályázatot hirdet egyházi beszéd (rendes és ünnepi istentiszteletre, szabadon választott textus alapján) és szertartási beszéd (bármely alkalomra, szabadon választott textus alapján) írására. A pályamunkák színvonalának emelése érdekében szükséges az alábbi követelmények betartása: textusszerűség, értelmi színvonal, unitárius öntudatra való nevelés, időszerűség, szép stílus, gondos külalak. A pályamunkák, jeligével ellátva, október 30-ig küldendők be az E. K. Tanács címére.

■ *Január 1-én*, dr. Kovács Lajos püspök újévi fogadást adott, amelyen a teológiai tanárok, egyházi központ tisztviselői, a kolozsvári egyházközségek lelkészei, világi vezetői és hívei vettek részt. Püspök afiát dr. Erdő János főjegyző köszöntötte. Beszédében összefoglalta egyházunk szolgálatának múlt évi eredményeit és vázolta az új esztendőre mutató tennivalókat. Az üdvözletre Főpásztorunk válaszolt.

■ *Az oklándi egyházközség* március 27-én rendezte meg Márkos Ervin lelkész beiktató ünnepélyét, melyen az egyházi központ részéről jelen volt dr. Kovács Lajos püspök, a Főtisztelendő asszony és Farkas Dénes főszámvevő. A lelkész kinevezési iratát Kozma Albert recsenyédi lelkész olvasta fel, ezután Márkos Ervin Lk 4,18—19 alapján megtartotta beköszöntő beszédét. Püspök afia Mk 4,30 és Fil 1,3—5 alapján intézett beszédet a gyülekezethez és új lelkészéhez. Az új lelkészt Lakatos Gyula körü jegyző iktatta be tisztségébe.

Márkos Ervint üdvözölték Szolga Gábor helybeli gondnok, Csiki Árpád, a nagybányai leányegyházközség nevében, Bíró Barna városfalvi lelkész. Az egyházkör nevében Benedek Sándor esperes-lelkész, valamint az oklándi gyülekezet több tagja. Az ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

■ *Az Unitárius Világszövetség — IARF — Tanácsa* március 9—12 napjain tartotta Frankfurtban évi rendes ülését. Targysorozatán a következő ügyek szerepeltek: Diether Gehrman főtitkár és Yukitaka Yamamoto pénztáros jelentése az IARF múlt évi működéséről, az IARF 1987 évi, Palo Altóban tartott kongresszusának kiértékelése, Regionális IARF Teológiai Konferenciák az Egyesült Államokban, Indiában, Japánban és Hollandiában, az 1990-ben tartandó kongresszus témájának megállapítása és különböző titkársági kérdések. Az ülésen egyházunk részéről dr. Kovács Lajos püspök, a Tanács tagja vett részt.

■ *Az Unitárius Világszövetség — IARF — és a Vallásfelekezetek Világkongresszusa — World Congress of Faiths — holland tagcsoportja közös teológiai konferenciát rendezett március 11—13-án Barchemben (Hollandia). A konferencia témája: „Önálló-e az emberi lény?” Előadók voltak: Prof. dr. H. J. Koeman, dr. J. L. K. Elders, dr. R. Tielman és Prof. dr. H. Mynarek.*

■ *Az oxfordi Manchester College teológiai intézet Tanácsa, Tony Cross lemondásával megüresedett igazgatói tisztségbe, Ralph Waller-t, a Westminster College lelképásztort választotta meg. Hivatalába szeptember 1-én lép.*

Halottaink

Id. Fazakas Ferenc, Fazakas Ferenc tordai lelkész édesapja, 77 éves korában, január 7-én Vargyason elhunyt. Január 10-én temették el szülőfalujába, a fiatfalvi temetőbe.

Lőrinczi Lajos, a székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkör felügyelő-gondnoka 88 éves korában, január 31-én Fiafalván meghalt. Mint felügyelő gondnok 26 éven át szolgált az egyházkört. Február 2-án temették a fiatfalvi temetőbe. A temetési szertartást Botha Dénes fiatfalvi lelkész végezte (Jn 19,5 alapján). Az egyházkör részéről Báró József esperes búcsúztatta.

Dr. Elekes Domokos, a Főtanács és Jogügyi Bizottság tagja, 65 éves korában, január 23-án Kaliforniában visszaadta lelkét Teremtőjének. Haláláról január 31-én emlékeztek meg a marosvásárhelyi egyházközség templomában. Hamvait később helyezik el a siménfalvi temetőbe.

Fazakas Sándor, volt székelykeresztúri énekvezér-tanító, 88 éves korában, március 8-án, Székelykeresztúron elhunyt. Március 11-én temették Székelykeresztúron a timafalvi temetőbe. A temetési szolgálatot Báró József esperes-lelkész végezte (Péld 3,1—4); a sírnál a tanítványok nevében Botha Dénes fiatfalvi lelkész beszélt.

Emlékük legyen áldott!

Mircea Eliade: *A szent és profán* (A vallási lényegről). Európa könyvkiadó, Bp. 1987, 231, l.

A szerző négy fejezetben tárgyalja a szent és profán, a vallásos és vallástalan életszemlélet kérdéseit. Kiinduló pontja Rudolf Otto német evangélikus teológus 1917-ben megjelent híres vallásfilozófiai munkája: *Das Heilige* (A szentséges). Mircea Eliade a vallásnak az értelem számára hozzáférhetetlen oldalával, az ösztönös és tudatalatti megnyilatkozásával foglalkozik. E szemléletben Isten nem filozófia, nem eszme, nem erkölcsi allegória, hanem létező valóság, hatalom. Olyan valóság, mely túlmutat a tapasztaláson. A „szent” jelenségét értelmi oldalról közelíti meg.

A „szent” megnyilvánulása benne van életünkben s a minket körülvevő tárgyokban. Még a deszakralizált létezésben is a vallási értékelés nyomai megtalálhatók. A templom más, mint az utca, az otthon, mint a munkahely, a másság, a szent tér biztosítja a kapcsolatot az istenség világával. A primitív kultúrák (Afrika, Ázsia, Óceánia, Amerika) és főleg az indiai vallásos kultúrák (hinduista, jainista, buddhista) mítoszai, legendái, abszolút igazságokat kívánnak kézzelfoghatóvá tenni.

A „szent” megnyilatkozásának tárgyai a természeti, a profán világ szerves részei (mint pl. kő, fa, források, csillagok stb.), és mégis mások a hívők számára. Ezt igazolják a szent tárgyak mellett a szent idők, ünnepek. Minden ünnepben a vallásos ember kilép a mitikus időbe s a régen volt szakrális eseményt újból jelenvalóvá teszi. Egyfajta örök jelen ez. Eszerint a vallásos ember nemcsak a történelmi jelenben kíván élni, de abban a szent időben is, mely az örökkévalóság része. Másként viselkedik az ünnepek alatt, mint előtte vagy utána, mert minden ünnep számára valamilyen eredeti esemény újból jelenvalóvá tétele.

A kezdet tökéletessége, az aranykor képe a kereszténységben, mint paradicsomi valóság, örök honvágyként újra és újra jelentkezik. Ezt a vágyat kézzelfoghatóvá a szimbólumokban tudja élővé tenni. Így pl. a víz, mely bűnt töröl el, megtisztít, újjáéleszt, a föld, mely mint „terra mater” életet ad, de ugyanakkor a halálban nyugalmat és örök életet biztosít; a szakrális és profán ember számára egyaránt a valóság döntő szükségessége.

„A vallásos ember minden cselekedetével felelősséget érez az ő Istene előtt, míg a profán legjobb esetben az emberi társadalom előtt” — állapítja meg a szerző. A profán ember „a homo religiosus leszármazottja, és nincs módjában semmisnek tekinteni saját történelmét”, mivel létezése a tudatalattiból táplálkozik. Mindebből következik, hogy a vallástörténész vizsgálódásai elválaszthatatlanok a filozófus, teológus és pszichológus megállapításaitól.

Mircea Eliade értékes vallástörténeti tanulmányát olvasóink figyelmébe ajánljuk.

SZABÓ DEZSŐ

Leírtam életem... Népi önéletírások... Közzéteszi: Pillich László és Vetési László. Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1987, 389, 1.

Közeli és távoli múlt majd minden fontosabb eseményét megörökítő tizenkét népi önéletírásból válogatták össze e kötet szerkesztői. Akik írták, nem hivatásos írók; egyszerű, sokat szenvedett, sok küzdelmet megvívó emberek, de akiből a sok nehézség nem tudta kiölni a derűt, az életbe vetett hitet, a munka iránti szeretetet. Ezek annyiban különböznek kortársaiktól, hogy bennük nagyobb volt a közlési szándék, ez az ősi emberi igény, ami párosult írói készséggel; ezért le is írták, ami velük, körülöttük történt. Nem akarták magukkal vinni tapasztalataikat; használni akartak az utánuk jövőknek, hogy ne kövessék el azokat a hibákat, ne essenek ugyanazokba a tévedésekbe, amelyek nekik annyi szomorúságot és keserűséget okoztak. Ugyanakkor hiteles ismereteket közölnek, közvetítenek a század elejétől szinte napjainkig tartó időszakról.

Bucsy Gábor és Krasznai György visszaemlékezéseikben a századelő kivándorlóinak belső lelki vívódásairól, a pénzszerzés örömeiről és kudarcairól adnak hangot. Megjelenik egy székely falu napszámos élete, a két világháború közötti parasztgazdálkodás évi munkaprogramja, az étkezés, az öltözködés, az udvarlás szokásos módja, az élet nagy eseményei közé tartozó háztűznéző és lakodalom hagyományos szertartása Simó József, Horváth János Cifra, Kiss István és Kocsis Ernő írásai-ban. Elénk tárul a faluközösségből kiemelkedés, az iparossá válás, a kovács- és asztalosmesterség leírása. Fodor Sándor és Mureşan Ioan ír ezekről részletesebben. Képet nyerhetünk a két világháborúban átél-t szenvedésekről, történelmi-egyéni eseményekről, sorsok alakulásá-ról, Nagy Ferenc, Bischof Tobiás és Munteanu Mihainé elbeszélései-ből, akiknek jegyzeteiben az új élet indulásának történései is megele-venedtek.

Utoljára hagytuk Buzogány Béla önéletírásának bemutatását. A szer-ző ismert tagja és keblitanácsosa a kolozsvári monostori unitárius egy-házközségnek. Önéletírásában az Újszékelyről elindult fiatalember élet-útjának viszontagságait tárja elénk. Szegény családból indult; szülei „sze-génységüknél fogva nem adhatták meg gyermekeiknek a kellő segít-séget“ az élet biztonságos megalapozásához; s akik szétszéledtek a vi-lágba. Segéd munkásként kezdi az önálló keresetet Bukarestben, majd pincér lesz és otthonosan mozog a főváros forgatagában. Katonáskodása idején néhány kellemetlen tapasztalat rádöbbeníti, hogy honnan indult, hol az otthona és helye. „Elég furcsa helyzetekbe kerültem — és elég sokszor —, de nem bántottak soha, pedig akkor az emberélet aránylag olcsó volt. És elég sok alkalmam is adódott megválni tőle a véletlen

folytán. A német Gestapo-főnök megkegyelmezett. A román katonák még az utat is megmutatták hazafelé, sőt, egyikük el is kísért egy darabon, nehogy bajom legyen. A szovjet tiszt nem sütötte rám a pisztolyát a Vár utcában, és szabadon engedett. Lehet, hogy ez csak a véletlen közreműködése volt, de én ma is hiszem, hogy ha nem ártasz másoknak, téged sem bántanak“. Az utalások 1943-as hazatérésre vonatkoznak, s itt-hon, 1944-ben a Gestapo letartóztatja, és csak egy sikeres közbenjárás útján menekül meg. Később munkája mellett, 35 évesen, beül az iskola-padba, majd 1955-ben joghallgató lesz.

Buzogány Béla önéletírásából leszűrhető tanulság az, hogy mindig, mindenhol becsülettel megállta helyét, dolgozott, tisztelt és becsült minden embert, hogy ő is megbecsült legyen.

Több szempont is rokonítja a szerzők írásait. Igazi férfivallomások ezek. Sokban különböznek az asszonyi visszaemlékezésektől. Az asszonyok szűkebb keretek közt élhették életüket, a hagyományos életforma, a család és a házkörűli teendők aligha kínáltak változatos élményanyagot.

Egyetlen asszonyi vallomás került ebbe a kötetbe, amely sokban elentmond az előbbi állításnak, mivel már a címe is „Bátor voltam, mint egy férfi“ jelzi, hogy tartalmával szervesen beleilleszkedik a férfias vallomások közé, hiszen már gyermekfóvel összejárta az országot, igazi kereskedő lett, ügyes volt, bíztak benne. Nem félt az élettől.

E gyűjteményes kiadásnak másik közös jellemzője, hogy én-központú, szerzőik saját magukkal vannak elfoglalva, úgyannyira, hogy az emberi társadalmi háttér csak alig körvonalazódik. Az önmagukkal szembeni kritikai hang is hiányzik belőlük.

Az önéletírások legnagyobb értéke abban áll, hogy fontos ismereteket közölnek arról az időszakról, amelyről íródtak. Sokat mond a mának az is, hogy a dolgozó emberek mindig elítélték a háborút. Amellett, hogy a népi önéletírás műfaját gazdagítják, a legfontosabb tanulság a mindenkori emberi helytállásuk.

A kötet anyagát Pillich László és Vetési László tette közzé.

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1988. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkesízi hivatalok útján, vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya, Budapest VII. Lövéde tér 7 sz. fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presa P.O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presa P.O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca c-da nr. 3029/1988

Revista
Bisericii Unitariene
din R. S. România

Journal of the
Unitarian Church
in R. S. Romania

XCIV. CLUJ-NAPOCA • 1988/1

CUPRINSUL • CONTENTS

Dr. Lajos Kovács: Pastorală de Anul Nou • New Year's Message	1
Aniversare omagială • Solemn Anniversary	3

STUDII • STUDIES

Aron Török: Menirea vieții în învățătura lui Iisus — scopul educației noastre religioase • The Ideal of Jesus as the Purpose of our Religious Education	5
Dr. Dénes Szász: Dragostea pământului natal • The Love of the Motherland	9
Dr. György Gaal: Scriitorul și pedagogul Gyallay Pap Domokos în slujba Bisericii • Gyallay Pap Domokos, Writer and Teacher in the Service of the Church	12
Dr. István Molnár: Date la istoria parohiei unitariene din Cristuru Secuiesc • Data to the History of the Unitarian Parish from Cristuru Secuiesc .	24

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Dénes Jakab: Trecut și viitor • Past and Future	38
Dr. Géza Lőrinczy: Armele noastre nu sînt trupești • The Weapons of our Warfare Are not Carnal	39
Kálmán Kökösi: Viața — prilej sfînt și minunat, dat de Dumnezeu • Life is a Wonderful, Holy Occasion	41
Lajos Biró: Semănătorul • The Sower	44
Sándor Szén: Respectul semenilor • The Other is also Man	47
Ferenc Szász: Iertare • To Forgive	50
Concepte biblice • Biblical Conceptions	54
Idei, cugetări • Ideas, Thoughts	55
VIĂȚA BISERICEAȘĂ ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS	57
RECENZII • BOOK REVIEWS	60

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

Redacție • Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9, România, Tel.: 1 52 71

